

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MÜŞTEREKLER SİYASETİ BAĞLAMINDA HES KARŞITI MÜCADELELER:
FINDIKLI VE LOÇ ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem Saadet Işıl

20106117

Sosyoloji Anabilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

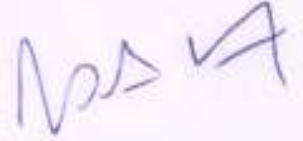
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Begüm Özden Fırat

MART 2019

Özlem Saadet Işıl tarafından hazırlanan Müşterekler Siyaseti Bağlamında HES Karşıtı Mücadeleler: Fındıklı ve Loç Örnekleri adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Begüm Özden Fırat

Tez Yöneticisi

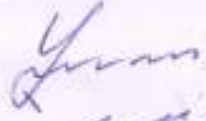

Bu çalışma, jürimiz tarafından Genel Metodoloji ve Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Begüm Özden FIRAT

Üye Doç. Dr. Yıldırım ŞENTÜRK

Üye : Doç. Dr. Zeynep KADIRBEYOĞLU

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

hayatımın ilk Karadeniz'i, sevgili dedem Yılmaz Küçükosman'a

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

1. tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
2. görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
3. başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
4. atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
5. kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
6. ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
7. ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de 2010’ler itibariyle enerji ve su politikalarında yaşanan dönüşümle beraber sayıları hızla artan hidroelektrik santral (HES) karşısında ortaya çıkan toplumsal hareketler müşterekler kavramı çerçevesinde incelenmektedir. Bu amaçla, Türkiye’de 80’ler itibariyle yaşanan neoliberal dönüşüme odaklanılmakta, bu dönüşüm bağlamında ortaya çıkan birikim süreci “müştereklerin çitlenmesi” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Su ve enerji politikalarına istinaden bir müşterek olarak derenin çitlenme süreci tespit edilmekte, bu çitlenme sürecine karşı ortaya çıkan toplumsal mücadeleler de müştereklerin savunulması olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu kavramsallaşmayı temellendirmek amaçlı Rize’nin Fındıklı ve Kastamonu’nun Cide ilçesi Loç vadisinde ortaya çıkan toplumsal hareketler üzerine yapılan saha çalışması sunulmaktadır. Saha çalışmasında elde edilen bulgular ile birlikte HES karşıtı mücadele ile müşterekler siyaseti bir arada değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hidroelektrik Santral, Toplumsal Hareketler, Müşterekler, Neoliberalizm, Eylem Repertuarı

ABSTRACT

This work focuses on the social movements that appeared in 2000s Turkey just after rapid spread of hydroelectrical power plant projects in regards to energy and water politics. This work offers to conceptualize these social movements in regards to the commons. Beginning with 1980s, neoliberalisation in Turkey ended in a new accumulation process which can be considered as a form of enclosure of the commons. Regarding this process, the commodification of the rivers appeared as a form of enclosure. In this sense, appearance of social movements against this process can be regarded as defence of the commons. Regarding two fieldwork studies in Fındıklı, Rize and Loç Valley, Cide, Kastamonu, this conceptualization has been grounded and discussed.

Keywords: Hydro-power plants, Social Movements, Commons, Neoliberalism, Action repertoire

ÖNSÖZ

Müşterekler meselesini HES karşıtı mücadeleler ve bu mücadelelerin imkan tanıdığı müşterekler siyaseti bağlamında tartışmayı amaçlayan bu çalışmayı mümkün kılan en önemli şey direnenlerin kendisi idi. Öncelikle, müşterekleri görünür kılan ve yeni bir siyaset yapma biçimini gösteren tüm direnenlere ve yazdıkları hikayeye minnettirim. İnançları ve inatları olmasaydı bu çalışmanın tamamlanması mümkün değildi. Adlarını anmadan eksik kalacağımı düşündüğüm, Loç Vadisi'nden sevgili Zafer Keçin ve ailesine, Erdinç Ay ve ailesine, Mehmet Ay'a, Aytekin Kaya'ya; Abu ve Pishala vadilerinden sevgili Orhan Kemal Topal ve ailesine, Mehmet Gürkan'a, Emel Karahan'a ve Gülseren Özkaya'ya kendi evime gidiyormuşum gibi evlerini, sofralarını ve köylerini açtıkları için sonsuz teşekkür borçluyum.

Bu çalışmanın tamamlanmasında şüphesiz en büyük katkılardan biri kıymetli tez danışmanım Doç. Dr. Begüm Özden Fırat'a aittir. Uzun ve düşüp kalkmalı bu yolculukta beni yalnız bırakmağı, inandığı ve tartışmalarıyla sürekli beni besleyerek desteğini esirgemediği için kendisine teşekkürlerimi sunarım. Sosyoloji yüksek lisans programım boyunca kendisinden aldığım derslerden çok şey öğrendiğim ve ayrıca jürideki kıymetli katkılarından dolayı Doç. Dr. Yıldırım Şentürk'e ve yine jürideki değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Zeynep Kadirbeyoğlu'na çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimimin kıymetlileri, biricik dostlarım Elif Demirkaya, Fikriye Yücesoy, Serhat Arslan ve Meltem Sanlav'a bana aile olmanın türlü yolunu gösterdikleri için minnettirim. Onlar bu yolun en güzel karşılaşmalarıydılar. Tez çalışmasının son dönemecinde gözlerini üzerimden esirgemeyen sevgili dostlarım Caner Murat Doğançayır ve Selma Değirmenci'ye tartışmalarımızdaki katkılarından dolayı sonsuz teşekkürler. Sisli bir havada Karadeniz yaylasında yolumuz kesişen ve o gün bu gündür kendimi aileden hissetmemi sağlayan sevgili dostum Yasemin Şişman ve kıymetli ailesine şükranlarımı borçluyum. Yüzündeki yorgunluk çizgilerinde izim olan lakin bir gün bile yüzüme inançsız bakmayan sevgili anneciğim Safiye Işıl'a beni hiç yalnız bırakmadığı için müteşekkirim. Son olarak, bu tezin saha çalışmasından tartışmasına her aşamasında yanımda olan, hayat serüvenimdeki sol yanım olan Umut Kocagöz'e sabrı, inancı, ışığı ve umudu için minnettirim.

Özlem Saadet Işıl

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IX
ABSTRACT	XI
ÖNSÖZ	XII
İÇİNDEKİLER	XV
1.GİRİŞ	1
2. HES'LER, İLK BİRİKİM VE MÜŞTEREKLER	8
2.1 HES'ler ve İlk Birikim.....	9
2.1.1 HES'lerin Türkiye serüveni: Neden ve nasıl başladı?.....	10
2.1.2 Politikalar ve Yasal Düzenlemeler.....	12
2.1.3 Devlet ve HES projeleri.....	13
2.1.4 Neoliberalizm ve ilk birikimin sürekliliği.....	16
2.1.5 Enerji ve su politikalarının çerçevesi: Suyun çitlenmesinde yasalar, anlaşmalar ve küresel aktörler.....	20
2.1.6 Aktörlerin su piyasasını düzenlemesi.....	21
2.1.7 Türkiye'de HES karşıtı mücadelelere kısa bir bakış.....	27
2.2 Müşterekler ve HES'ler.....	30
2.2.1 İlk birikimin sürekliliği: müştereklerin çitlenmesi.....	30
2.2.2 Müşterekler.....	35
2.2.3 Dereyi, vadiyi, köyü müşterek olarak tanımlamak.....	43
2.2.4 Müşterekler siyaseti ve HES karşıtı mücadeleler.....	44
2.2.5 Müştereklerin Savunulması olarak HES karşıtı toplumsal hareketler.....	47
3. FINDIKLI	51
3.1 Genel Bakış.....	51
3.1.1 Fındıklı ilçesi	51
3.1.2 Çay tarımı.....	53
3.2 HES Karşıtı Mücadele	56
3.2.1 Fındıklı'da HES karşıtı mücadelenin kısa tarihi.....	56
3.2.2 İştirakçiler.....	59
3.2.3 Müşterekleştirme pratikleri.....	79

3.3 Değerlendirme.....	85
4. LOÇ VADİSİ.....	88
4.1 Genel Bakış.....	88
4.2. HES Karşıtı Mücadele.....	91
4.2.1 Loç Vadisi'nde HES karşıtı mücadelenin kısa tarihi.....	91
4.2.2 İştirakçiler.....	92
4.2.3 Müşterekleştirme pratikleri.....	108
4.3. Değerlendirme.....	116
5.SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	129
ÖZGEÇMİŞ.....	135

1. GİRİŞ

Tezin Hikayesi ve Metodolojisi

2009 yılının son haftalarında, Türkiye'nin farklı şehirlerinden Ankara'ya gelerek şehrin en işlek sokaklarından birinde çadırlar kuran Tekel işçileri, bu çadır eyleminin nasıl bir eylem repertuarına dönüşeceğini belki de tahmin etmiyorlardı. Ankara'nın dondurucu soğuşuna rağmen haftalarca süren bu eylem, hem çadırlarda birlikte yaşama ve yaşamı üretme açısından, hem de bir işgal pratiği açısından önemli bir eylem örneğine dönüşmüştü.

Tekel işçileri Ankara'da kurdukları çadırlarında hayatlarına devam ederken, Muğla'nın Yuvarlakçay ilçesinden başka bir çadır eylemi haber bültenlerine düşmüştü. Muğla'nın Köyceğiz ilçesi Beyobası beldesine bağlı Pınar Köyü'nde yaşayanlar, köyün sınırları içerisinde geçen Yuvarlakçay üzerinde kurulması planlanan Hidro Elektrik Santral (HES) projesine karşı suyun başını tutmak amacıyla eylemlerine başladılar. HES projesine sahip şirketin tarihi ağaçları kesmesine tepki olarak gelişen eylem, büyük bir çadırın kurulması ve ormanlık alanda nöbet tutulmasıyla bir anda Türkiye'nin gündemine HES projelerini ve köylülerin HES'lere karşı yürüttüğü mücadeleyi taşımış oldu.

Aynı dönemde Doğu Karadeniz bölgesinden de benzer haberler geliyordu. Özellikle Rize'nin Fındıklı ilçesine bağlı Abu (Çağlayan) ve Pishala (Arılı) vadilerinde yaşayan köylüler, Abu vadisinde yapılması planlanan HES projesine karşı bilfiil sokakta eylem yaparak, HES projesini yürüten şirket temsilcilerini vadiye sokmayarak, HES mücadelesini Türkiye'nin gündemine taşımışlardı. Yine Rize'nin Çayeli ilçesine bağlı Senoz vadisinde ve İkizdere ilçesinde yapılan HES çalışmaları, HES'lerin nasıl bir çevre tahribatına yol açtığını başta Rizeliler olmak üzere bütün Türkiye'ye gösteriyordu.

Daha önce açılımını dahi bilmediğim bu HES projeleri ile tanışmam, Yuvarlakçay ve Abu derelerinde yapılması planlanan HES projelerine karşı bölgede yaşayan köylülerin verdikleri mücadele ile başladı. Henüz lisans eğitimim sırasında, tarım ve

hayvancılık projeleri dolayısıyla kırdaki yaşanan dönüşümden haberdardım, hatta ailemin Trabzonlu olması ve fındık bahçeleri bulunması sebebiyle Fındık üreticilerinin yaşadığı sorunları ve bu sorunlara karşı 2006 yılında Ordu’da yaptıkları eylemleri takip etmiştim. Ancak bu eylemler, Türkiye’de bir süre kamuoyu yaratmış olsa bile HES karşıtı mücadele gibi daha uzun soluklu ve daha mobilize eylemler değillerdi ve çok kısa zaman içerisinde kaybolup gitmişti. Bu bağlamda, HES karşıtı köylülerin, tarımsal üretim odaklı değil de yaşadıkları köylerde ve vadilerde yapılması planlanan HES projelerine karşı mücadele etmeleri, köylü mücadelelerini anlamak için önemli bir soruyu ortaya çıkarmıştı.

Bu konunun, Türkiye’nin güncel tarım, su, enerji ve çevre politikalarını anlamak için önemli bir giriş olabileceğini düşündüm. Köylü mücadeleleri, memleketin “insan manzaralarının” fotoğrafını çekmek, aynı zamanda bu insanların neye karşı mücadele ettiğini anlamak için önemli bir giriş noktasını oluşturuyordu. Yani, bu mücadeleler, bir yandan da Türkiye’nin birikim rejimi, neoliberal politikaları anlamlandırmak için devlet-vatandaş ilişkilerine bakışı; devletin ülkenin doğası ile kurduğu ilişkideki dönüşüm ve bu dönüşümde köylülerin ortak varlıkları olan derelerin ve vadilerin nasıl konumlandığı, HES vb. enerji projeleri üzerinden Türkiye’yi anlamının bir imkanını ortaya çıkarıyordu. Bu amaçla 2010 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans programına başvurduğum ve “Bir Toplumsal Hareket olarak HES karşıtı mücadeleler” başlıklı Tez konusu ile çalışmaya başladım.

Aynı yıl Avrupa Sosyal Forumu İstanbul’da yapıldı. Forum’da, Türkiye’deki HES karşıtı mücadeleler üzerine çeşitli tartışmalar da yapıldı. Forum süresince HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan aktivistlerle tanıştım ve onların deneyim ve tanıklıklarını dinledim. Forum sonrasında, farklı üniversitelerde okuyan üç arkadaşımınla birlikte Doğu Karadeniz’e giderek bölgede yaşanan gelişmeleri ilk ağızdan dinleme kararı verdik. Bölgeye yapacağım bu ziyaret, hem bir “ön saha” çalışması olacaktı, hem de bölgede yaşanan gelişmeleri doğrudan gözlemleyerek tez çalışmasını daha bilimsel bir temele oturtabilecektim.

2010 yazında, böylece, Artvin, Rize ve Kastamonu şehirleri içerisinde toplamda 8 ilçe, 12 vadi ve 14 köy gezdik. Bölgede yaşanan güncel durumu birebir gözleme, HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan köylülerle derinlemesine görüşmeler yapma ve bu görüşmelerin bir kısmını da daha sonra *Akıntıya Karşı* (2012) adlı belgesel filmde aktarma şansını bulduk.

Fındıklı'ya 2010 yılındaki ilk ziyaretimizde ilçe merkezindeki çay bahçesinde *Fındıklı Derelerini Koruma Platformu*'nun üyeleri tarafından karşılandık. Çalışmamın içeriğini ve bu meseleye bakış açımı sorduklarında benim için şaşırtıcı bir deneyime dönüşeceğini düşündüm. Çünkü sorular bir araştırmacı olarak benim tarafından değil, onlar tarafından nasıl bir araştırmacı olduğuma ikna olmak için soruluyordu. Daha sonraki görüşmelerimizde bunun nedeni olarak, mücadeleye zarar verecek, söyleminin altını boşaltacak bir araştırmanın içinde bulunmak istemeyeceklerini dile getirdiler. Çalışmanın içeriği üzerine sohbet ettikten sonra aralarından biri eline telefonu alıp gitmek istediğimiz köyden bir genci aradı, “çay bahçesine gel, burada üniversiteli gençler var, onları yukarı köye götür. Arabalarının önlerinin kesilmesine gerek yok, temiz çocuklar” dedi. Bu iletişim ve kabul formunun da zamanla nedenini anlayacaktım, görüşmelerimi yaptıkça bir mücadelenin katmanlı yapısı kendini gösterecekti.

2010-2011 eğitim döneminde yüksek lisans derslerimi tamamladım ve 2011 yazında tekrar bölgenin yolunu tuttum. Bir yandan belgesel filmin eksik kısımlarını tamamlamak, bir yandan belgesele konu olan insanların görüşlerini almak, bir yandan da 2010 yazında yaptığım gözlemler sonucu tez çalışmamın saha kısmı olarak belirlediğim Rize'nin Fındıklı ilçesi ve Kastamonu'nun Cide ilçesine bağlı Loç vadisinde bulunan HES projelerine karşı mücadele yürüten kişilerle derinlemesine görüşmeler yapmak amacıyla bölgede yaklaşık 40 gün geçirdim. 2011 yazında, Loç vadisinde kurulan *Loç Vadisi Koruma Platformu* (LVKP) ve *Loç Yöresi Derneği* kurucuları ve üyeleri ile de görüşme şansım oldu. Bu kişilerin bir kısmı ile 2010 yazında yaptığım ziyarette tanışmış, misafir olmuşum. 2010 yılının Aralık ayında, *Loç Vadisi Koruma Platformu*, Loç Vadisi'ndeki HES projesini yürüten Orya Enerji AŞ'nin önünde 28 gün süren bir oturma eylemi yapmıştı. Ben de bu oturma eylemini ziyaret etmiş, köylülerin yaptığı bu doğrudan eylem pratiğini birebir gözlemlene şansı bulmuşum. O süreçte de yine vadi halkından kişilerle görüşmeler yaparak süreci dinlemiştim.

Saha çalışmam boyunca farklı zamanlarda Fındıklı'yı ve Loç Vadisi'ni üç defa ziyaret ettim, mücadelenin çeşitli aşamalarına ve gündelik hayatın işleyişine tanıklık etmeye çalıştım. Görüşmelerimi öncelikli olarak yaşa ve cinsiyete göre bir dağılımla gerçekleştirdim. Kadınların mücadele içinde kendilerini ifade etme biçimleri, tekil görüşmelerde önemli olduğunu düşündüğüm anlatılarını bir aradayken nasıl ifade

ettiklerini gözlemlemek istediğimden kadınlarla, çalışmayı gerçekleştirdiğim köylerde toplu mülakatlar da yaptım. Her yaş grubundan ve cinsiyetten farklı sosyal ve ekonomik sermaye düzeylerinden oluşan görüşmelerin ayrışmasını ise; Fındıklı'da, FDKP üyelerinden, kadınlardan, gençlerden ve yaşlılardan oluşan dörder kişi ile, Loç Vadisi'nde LVKP'dan, kadınlardan, yaşlılardan ve gençlerden oluşan yine dörder kişi ile olarak gerçekleştirdim. Her vadiden onaltı toplamda ise otuziki görüşmeci ile tez çalışmamın saha araştırması bölümünü tamamladım.

2012 başında *Akıntıya Karşı* filmi vizyona girdi. Filmin gösterime girmesiyle beraber filmi ve genel olarak HES karşıtı mücadeleyi çeşitli etkinliklerde ve platformlarda tartışma şansımız oldu. Bu tartışma süreçleri, tez çalışmamın kapsamında ve kavramsal çerçevesinde çeşitli düzenlemeler yapma ihtiyacını doğurdu. İlk başta, Fındıklı ve Cide/Loç vadisi özelindeki mücadeleleri “toplumsal hareket literatürü” çerçevesinde değerlendirmeyi ve tartışmayı amaçlıyordum. Kavramsal çerçeveyi bir toplumsal hareketin oluşumu ve gelişimi üzerinden sınırlı tutacak, iki vadideki eylem repertuarları ve kültürel anlatıları inceleyecektim. Ancak, o dönemde Türkçe literatürde yeni yeni tartışılmaya başlanan “müşterekler” kavramının tezimin kavramsal çerçevesini değiştirebilme ihtimalini fark ettim. O dönemde, özellikle Fırat'ın (2011) kent hareketleri üzerine kavramsal çerçeve oluşturacak nitelikteki çalışması, tezimin genel yönelimini de büyük ölçüde belirlemiş oldu.

Bu çerçevede, 2012 yılı sonunda bitirmeyi planladığım tez çalışmamı yeniden gözden geçirmeyi, kavramsal çerçeveyi değiştirmeyi ve saha çalışmamı gözden geçirmeyi önüme koydum. Bunun yanında, o dönemde Trabzon'un Of ilçesine bağlı Solaklı vadisinin mücadelesini de tez çalışmam içerisine katmayı ve tezimin saha çalışmasını üç vadi üzerinden kurmaya karar verdim. Bir yandan da, Loç ve Fındıklı'yı tekrar ziyaret etmeyi, yeniden kurduğum kavramsal çerçeve ışığında yeni görüşmeler yapmayı önüme koydum. Bu amaçla, 2012 yılı içerisinde Of/Solaklı vadisini ilk defa, Cide/Loç vadisi ve Fındıklı/Abu vadisini ise tekrardan ziyaret ettim. Bu ziyaretlerimde, yapılandırılmış görüşme ve derinlemesine mülakat tekniklerinin yanı sıra grup görüşmeleri de yaptım. Böylece, tezimin saha çalışmasını bitirmiş oldum.

2012 yılı sonunda, tez çalışmam öngördüğüm tarihte bitmediği için, çalışmaya başlamak zorunda kaldım. Bu sebeple, 2012-2016 tarihleri arasında, tezin yazım sürecini askıya almak zorunda kaldım. Bu süreçte, Türkiye'de HES karşıtı toplumsal

hareketler üzerine çeşitli çalışmalar yayımlandı (bknz: Aksu, Erensü ve Evren, 2016). Ben de bu vesileyle kendi çalışmamın mevcut literatür içerisinde nasıl konumlanabileceğini tekrardan değerlendirdim. 2012 yılında, tezimin “müşterekler” kavramı çerçevesinde yeniden yapılandırma kararımı gözden geçirdim ve bu literatür üzerinden yapılmış çalışmaların eksikliğini de göz önüne alarak çalışmamı bu hat üzerinden tamamlamayı tekrardan kararlaştırmış oldum. 2012 yılında Solaklı vadisinin deneyimini de tez çalışmam içerisinde yer verme fikrini tekrar gözden geçirdim ve bunun çalışmanın kapsamını aşacağı düşüncesiyle dışarıda bırakılması gerektiğine karar verdim. Böylece tez çalışmamı Fındıklı ve Loç vadileri üzerinden sınırlamış oldum. Böylece, 2019 yılında tamamlamış olduğum bu çalışmanın yapılma öyküsü bitmiş oluyor.

Bu çalışmanın sahasını Karadeniz’in Rize ili, Fındıklı ilçesinde yer alan Abu (Çağlayan) ve Pishala (Arılı) vadileri ve Kastamonu ilinin Cide ilçesinde yer alan Loç Vadisi oluşturmaktadır. Fındıklı, Karadeniz’in Rize iline bağlı bir ilçedir ve iki vadinin (Abu-Pishala) birleşiminden oluşmaktadır. Loç Vadisi ise Kastamonu ilinin Cide ilçesinde Küre Milli Parkına yakın bir yerleşkenin ismidir. Karadeniz hattı boyunca yapmış olduğum vadi ziyaretlerinin sonucu belirlemiş olduğum bu iki saha çeşitli benzerlikler barındırdığı gibi farklılıkları da dikkat çekiciydi. Öncelikle, üretimin (çay tarımı) devam ettiği bir mücadele alanı olarak Fındıklı ilçesinde müşterek bir mücadeleyi mümkün kılan üretim ilişkisi bulunuyordu. Bu üretim ilişkisi vadinin iştirakçileri için dereyi, toprağı, köyü bir müşterek olarak savunmalarında belirleyici rol oynamaktaydı. Ancak Loç vadisinde üretim ilişkileri üzerinden gerçekleşen bir mücadeleden söz edilememekteydi. Bu açıdan mücadeleyi her iki vadi içinde müşterekleştiren üretim ilişkileri farklılık göstermekteydi. Diğer bir fark ise; Fındıklı vadisinde çeşitli örgütlenme pratikleri geçmişten bu yana var olmaktaydı. 1980 öncesinde çeşitli sol fraksiyonların örgütlendiği ve mücadele ettiği bir ilçe olmasının yanında, sendikal mücadeleler, Karadeniz Otoyolu karşıtı mücadele, bölgenin temel ekonomisinde önemli olan çay için düzenlenen eylemler gibi örgütlenme ve mobilize olma deneyimlerinin olmasının HES karşıtı mücadeleyi örgütlemelerindeki kapasitelerine etkisi yine Loç Vadisi’nden bir diğer farklılığı idi. Loç Vadisinde ise HES karşıtı mücadelenin örgütlenmesine kadar anlatılan, aktarılan bir mücadele görünmemekteydi. Fındıklı Vadisi, Türkiye kırsalının genel tezahüründen farklı olarak hala yerleşik hayatın büyük oranda devam ettiği bir

yerleşim iken, Loç Vadisi kırdan kente göç etmiş ciddi bir nüfusu olan bir vadi idi. Bu farkın mücadeleyi örgütleme dinamiklerinde de farklılıklar ortaya çıkardığı gözlemlenebilmekteydi. Fındıklı, yerelden dışarıya doğru açılan bir mücadele alanı inşa ederken, Loç Vadisi kırı kente taşıyarak mücadeleyi müşterekleştirmektedir. Tüm bunlarla birlikte, mücadelenin söyleminde, eylem repertuarlarında ve kültürün mücadeleye aktarımında benzerlikler taşımaktadırlar. Yerellerine dair kültürün mücadele ile görünürlük kazanmasını sağlamaları, vadilerini “yaşam alanı” olarak ifade etmeleri ve söylemlerini bu ifade üzerinden kurmaları, özellikle müşterek olan vadinin, derenin iştirakçileri olan kadınların, yaşlıların mobilize olma formları benzerlikler taşımaktaydı.

Bugün için HES karşıtı toplumsal hareketlerin, 2010-2011 yıllarındaki gibi görünür ve ön planda olduğu söylenemez belki. Ancak, Türkiye’de HES projeleri hala mevcut ve HES yapılması planlanan bölgelerde, örneğin Fındıklı’da yaşayan kişiler hala mücadele etmeye devam ediyor. Bunun yanında, termik santral, rüzgar enerji santrali (RES), güneş enerji santrali (GES), jeotermal enerji santrali (JES) ve nükleer santral projelerinin; maden projelerinin ve mega projelerin Türkiye’nin ekonomi-politiği ve ekoloji-politiği açısından güncel olduğunu ve bu projelerin yapılması planlanan bölgelerde yaşayan toplulukların da bu projelere karşı çeşitli muhalefet biçimleri geliştirdiğine tanık oluyoruz. Üstelik bu projeler de, HES projeleri gibi, özellikle çiftçilerin ve köylülerin kullana geldiği müşterekleri etkiliyor ve dolayısıyla tarımsal arazilerin ve müştereklerin çitlenmesi, metalaşması, piyasalaştırılması ve kullanım haklarının şirketlere devredilmesi söz konusu oluyor.

Bu bağlamda düşündüğümüzde, Türkiye’nin 2 farklı vadisinde yaşanmış olan HES karşıtı mücadele örneklerinin bugün ve gelecekte yaşanacak farklı çevre ihtilaflarına örnek olacağını ve bu farklı çevre ihtilaflarına karşı ortaya çıkma potansiyeli olan toplumsal hareketlerin de benzer bir çerçevede hareket edeceklerini söyleyebiliriz. Her gün kırlarda ve kentlerde yeniden ve yeniden üretilen müşterekler günceldir ve bu pratik devam ettikçe güncelliğini korumaya devam edecektir.

Tezin Planı

Bu çalışma Giriş ve Sonuç bölümleri dışında 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde HES projelerinin ekonomik ve politik bağlamı incelenecek, bu bağlam küresel çapta bir olgu olarak ortaya çıkan neoliberal politikalar ve/veya

neoliberalizasyon süreçleri ile beraber okunacaktır. Devamında, neoliberal politikaların “yeni çitleme” süreçlerini ifade ettiği tartışılacak, bu bağlamda HES projelerini de mümkün kılan süreç ilk birikim / el koyarak birikim / ilk birikimin sürekliliği kavramları bağlamında ele alınacaktır. Ardından çitlemelerin bize hatırlattığı “müşterekler” kavramı ele alınacak, bu kavramın farklı kullanım biçimleri ifade edilecektir. Devamında, HES projelerinin müştereklerin çitlenmesi olarak nasıl kavramsallaştırılabileceği ele alınarak derenin ve vadinin ne tür bir müşterek olduğu tartışılacaktır. Birinci bölümün son kısmında, HES karşıtı toplumsal hareketlerin “müşterekler siyaseti” bağlamında ele alınabilmesi açısından müşterekler siyaseti kavramı değerlendirilecek, devamında müşterekler siyasetinin farklı tarzları tartışılacaktır. Son olarak, HES karşıtı mücadelenin neden “müşterekler siyaseti” olarak kavramsallaştırılması gerektiği ele alınacak ve kavramsal tartışma sonuçlandırılacaktır.

İkinci ve üçüncü bölümlerde, Fındıklı ve Loç vadisinde yapılan saha çalışmaları aktarılacaktır. Bu amaçla, öncelikle Fındıklı ve Loç vadilerindeki mücadelelerin hikayesi sunulacaktır. Devamında, bu hikayeleri mümkün kılan dere-köy-vadi-topluluk ilişkileri tartışılacak, HES karşıtı mücadelenin ve müşterekleştirme pratiklerinin ne tür bir topluluk ürettiği tartışmaya açılacaktır. Bu bağlamda, vadilerdeki platformlara odaklanılacak, aynı zamanda kadınlar, yaşlılar ve gençlerin deneyimleri aktarılacaktır.

Saha değerlendirmesi ve sonuç bölümünde, yapılan tartışma bütünsel olarak değerlendirilecek, tartışmanın literatür bağlamında ve günümüz açısından HES karşıtı mücadeleyi anlamlandırma noktasında ne gibi bir katkı sunduğu tartışılacaktır.

2. HES'LER, İLK BİRİKİM VE MÜŞTEREKLER

Türkiye’de Hidro Elektrik Santral (HES) projelerinin tarihi esasında Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından yapılan büyük baraj projelerine kadar uzanır. Ancak, bugün bilindiği anlamıyla nehir tipi HES projeleri 1996 yılında Rize’nin Çamlıhemşin ilçesi Fırtına vadisinde yapılma planıyla gündeme gelmiş, 2000’lerin başından itibaren de Türkiye’nin tarım, çevre ve enerji politikalarında geçirdiği yapısal dönüşüme bağlı olarak ise gündemde kalıcı yerini almıştır.

Bu bölümde birinci kısmında, HES’lerin Türkiye serüvenini ele alacak, bu serüveni günümüz HES projelerini mümkün kılan yapısal dönüşümler üzerinden inceleyeceğim. Bu amaçla, HES’lerin yapımını kolaylaştıran ve teşvik eden yasal çerçevelere göz atacak, burada devletin bir aktör olarak nasıl bir dönüşüm geçirdiğine kısaca değineceğim. Sonrasında, HES projelerinin işaret ettiği kapitalist birikim ilişkilerine göz atarak HES’lerin neoliberal politikalar bağlamında nasıl düşünüşebileceğini tartışacağım. Bu amaçla, neoliberal politikaların HES’leri mümkün kılan çerçevesini ele alacak, ve genel olarak ortaya çıkan tablonun “ilk birikim” tezi çerçevesinde nasıl konumlandırılabilirliğini tartışacağım. Son olarak, neoliberal politikaların *mülksüzleştirerek birikim ve müştereklerin çitlenmesi* açısından nasıl ele alındığını tartışarak HES projelerini bu bağlamda ele almayı önereceğim.

İkinci kısımda ise, genel olarak müşterekler literatürü ve çitleme üzerine odaklanacağım. Bu amaçla, yukarıda ifade ettiğim direnişleri anlamlandırmak ve kavramsallaştırmak amacıyla müşterekler literatüründen nasıl faydalanacağımı açıklayacağım. Öncelikle, ilk bölümün birinci kısmında bıraktığım yerden, neoliberalizm ve ilk birikim arasındaki ilişkiyi tartışarak başlayacağım. Güncel ilk birikim yazını takip ederek *ilk birikimin sürekliliği* hususunu değerlendirecek, buradan müştereklerin çitlenmesi sürecinin bunun bir görüngüsü olduğunu ifade edeceğim. Devamında, müşterekler literatüründeki evrime göz atarak literatüre yönelik bir yaklaşım geliştirecek, ve literatürden nasıl faydalanacağımı

açıklayacağım. Son olarak, derenin nasıl bir müşterek olarak ifade edilebileceğini tartışacağım.

İlk bölümün ikinci kısmının sonunda ise “müşterekler siyaseti” olarak ifade edilen siyaset biçimini ele alacağım. Müşterekler siyaseti içindeki ayrımları takip ederek HES karşıtı direnişlerin nasıl bir toplumsal hareket olduğunu ifade edecek ve neden “müştereklerin savunulması” çerçevesinde ele alınabileceğini ifade edeceğim. Son olarak genel bir değerlendirme yaparak bitireceğim.

2.1 HES'ler ve İlk Birikim

Türkiye'nin hemen her bölgesinde ve kentinde, bugün total itibariyle faaliyette olanların sayısı 726 olan HES projeleri yer almaktadır. Bu sayının yanında, mevcutta tüzel kişiler tarafından geliştirilmiş 1219 adet HES projesi, inşaatı devam etmekte olan 17 HES, ve müracaat edilen veya edilebilecek olan 83 adet HES projesi bulunmaktadır (DSİ, 2019).¹ Henüz gündeme gelmiş veya gelmemiş, mikro ve makro HES'ler ile beraber, bu sayıların çok daha fazla olduğu, on binlere yaklaştığı da ifade edilmektedir (Kolektif, 2012).

Bu sayıları göz önüne aldığımızda, HES'ler ile ilgili görüşlerini dile getiren bir çok farklı kişinin de ifade ettiği gibi neredeyse her vadide bir kaç adet HES projesi vardır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin neredeyse her akarsuyu üzerinde birden fazla HES projesi bulunmaktadır ve bunların bir kısmı halihazırda enerji üretimine devam etmektedir. Bu tablo, HES projelerinin Türkiye'nin enerji üretimi ve akarsularını kullanımı noktasında önemli bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

1996 yılında Rize'nin Çamlıhemşin ilçesinde ilk defa gündeme gelen ve gerek bölgede yaşayan kişilerin tepkisi, gerek ulusal çapta düzenlenen kampanya, gerekse de uluslararası kamuoyunun baskısı ile o dönem yapımından vazgeçilen ve rafa kaldırılan HES projeleri, 2000'lerin ikinci yarısı itibariyle adeta bir anda yaygınlaşmaya ve Türkiye'nin kırımını biçimlendirmeye başlamıştır. Bunun yapılabilmesini mümkün kılan dinamikler, Türkiye'nin kıra yönelik politikaları tarafından biçimlendirilmiştir. Bu politika dinamiklerinden bir tanesi *Tarımsal Reform Uygulama Projesi* (2001) ile beraber Türkiye tarımının yapısal uyumuna bağlı olarak kırsal yapıda öngörülen değişimdir. Bunun yanında, HES'lerin yapımını

¹ <http://www.dsi.gov.tr/faaliyetler/hessu-kullanim-anlasmalari> (Erişim tarihi 02.02.2019)

mümkün kılan ve yasal olarak da çerçvelendiren esas faktörün enerji, kentleşme, tabii kaynakların kullanımı gibi çeşitli işlevler yüklenmiş bakanlıklar tarafından hazırlanmıştır.

Aşağıda daha ayrıntılı tartışılacağı üzere, HES projelerinin, 24 Ocak 1980 kararları ilan açılan ve 12 Eylül askeri darbesi ile uygulama zemini kurulan neoliberal politikaların güncel bir biçimi olduğu iddia edilebilir. Bu açıdan, HES projelerinin sosyo-politik bağlamını anlamak üzere kısaca yaşanan dönüşüme bakılması gerekmektedir.

2.1.1 HES’lerin Türkiye serüveni: Neden ve nasıl başladı?

Türkiye’nin 24 Ocak 1980 tarihi ile benimsediği ve uygulamaya geldiği politikaların genel hatlarıyla “neoliberalizm”, “neoliberal politikalar” veya “toplumun iktisadileştirilmesi” biçiminde ifade edilebileceği söylenebilir (Boratav, 2007; Adaman ve Madra, 2015). Devletin iktisadi teşebbüslerinin ve müeyyidelerinin bir takım şirketlere devredilmesi; özelleştirilmesi, ticari faaliyetlerin konusu haline getirilmesi; toplumsal ortak varlıklar (müşterekler) olarak anlamlandırılmış ve kullanım hakkı dışında bir mülkiyet rejimi içinde tanımlanmamış dere, mera, orman gibi varlıkların da ticari faaliyetin bir nesnesi haline getirilmesi gibi süreçler, neoliberal politikaların temel özellikleri olarak ifade edilebilir (Harvey, 2004).

Daha geniş bir bakış açısıyla, neoliberalizm olarak ifade edilen politikalar bütünü, devletin koruyucu ve düzenleyici olarak bütün toplumsal etkinliklerden geri çekilmesinin yanında, toplumun bir iktisadi ilişkiler bütünü olarak tasarlanmasını, bütün toplumsal faaliyetlerin bir iktisadi değer mekanizmasının süzgeci

nden geçerek anlamlandırılmasını, bu açıdan da bütün insan faaliyetleri, üretim faaliyetleri, ve bir nesne olarak düşünülebilecek her şeyin ticari ilişkilerin bir konusu haline gelmesini ifade eder (Adaman ve Madra, 2015).

Bu bağlamda, Türkiye’nin tarım, enerji ve çevre politikaları, 12 Eylül askeri darbesi sonrası uygulanmaya başlanan 24 Ocak kararları ile beraber, devletin bu etkinliklerden çekilmesi, piyasada düzenleyici bir aktör olarak mevcut işlevinden vazgeçmesi; bu açıdan piyasadaki tekel pozisyonundaki rollerinden vazgeçerek serbest piyasa sisteminin geliştirilmesi, buna bağlı olarak kamu kurum ve kuruluşlarının özelleştirilmesi, şirketleştirilmesi ve bu ilişkilerin de ticarileştirilmesi süreçlerinin yaşandığı görülmektedir (Boratav, 2007).

Elbette bu süreçler bir anda ve pürüzsüz bir şekilde gerçekleşmemiş ve gerçekleşmemektedir. Farklı aktörlerin kendi içlerinde ve farklı aktörler arasındaki ilişkiler, politik ve toplumsal güç ilişkileri, bu dönüşüm sürecinin hızı ve biçimini belirleyen temel özellik olarak karşımızda durmaktadır. HES projelerinin neden 2000'lerin ortasından itibaren “ortaya çıktığı”, hangi süreçlerin bu projeleri mümkün kıldığı, ne tür yapısal uyum politikalarının ve yasal çerçevelerin bu projelerin önünü açtığı da bu ilişkisellik içerisinde anlaşılabilir.

Bu bağlamda, Türkiye’de 2001 krizi ve sonrasında yaşanan dönüşümün önemli bir sosyo-ekonomik bağlam oluşturduğunu söyleyebiliriz. Konumuz açısından ifade etmek gerekirse, tarım, hayvancılık, kentleşme, su, enerji ve çevre politikaları, bu krize karşı alınan önlemler ve tesis edilen yapısal uyum politikaları uyarınca şekillenmiştir. Örneğin, 2001 yılı itibariyle DTÖ ve IMF ile yapılan anlaşmalar üzerinden şekillenen *Tarımsal Reform Uyum Programı*, tarımsal üretimde devletin rolünü kısıtlamak, tarımın serbest piyasa ilişkilerine açılması ve ticarileşmesinin, şirket tarımcılığının hakim hale gelmesinin politikaları olarak düşünülebilir (İslamoğlu, 2017; Aysu, 2008: 2015; Adaman, Arsel & Akbulut, 2017). Bu program bir yandan tarımsal üretimi şekillendirmekle birlikte, elbette, kırdaki bütünsel bir dönüşümün de önünü açmış, maddi koşulları sağlamıştır.

Türkiye’nin enerji projeleri odaklı bir kalkınma politikasını seçmesi ve tarımsal arazilerin ve köylülerin yaşam alanlarının bu projelere tahsis edilmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir. Yapısal Uyum Politikaları, Türkiye’nin tarımsal modelinde ciddi bir dönüşüme sebep olmuş, aktif çiftçilik yapan nüfus 2001-2014 yılları arasında büyük bir azalma yaşamıştır (Aysu, 2015; İslamoğlu, 2017). Bu düşünün, HES ve diğer enerji projeleri bağlamında temel yansımaları şu şekilde özetleyebiliriz: ilk olarak, tarımsal üretim faaliyetlerini devam ettiremeyen kırsal nüfusun kentlere göçü ve mülksüzleşme süreci hızlanmıştır. İkinci olarak da, hükümetlerin hazırladığı kamu bütçesi ve piyasa yönelimi, tarımsal ağırlıklı bir modelden yatırım ve finans ağırlıklı bir modele geçmiştir (Adaman vd., 2017; İslamoğlu, 2017). Bunun sonucu olarak da, enerji projelerinin hem yasal altyapısı tanımlanmış hem de sosyal ve iktisadi altyapısı oluşmuştur.

2.1.2 Politikalar ve yasal düzenlemeler

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere, HES projelerinin tarihi takip edildiğinde karşımıza DSİ tarafından yapılan büyük barajlarda faaliyet gösteren HES'leri görmekteyiz. Devlet Su İşleri (DSİ) 1954 yılında, baraj ve hidroelektrik santrallerin (HES) kurulmasını gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. DSİ, bu tarihten itibaren akarsuların nasıl kullanılacağına belirlenmesi ve baraj projelerinin gerçekleşmesinden sorumlu kuruluş olmuştur.²

1970 yılında elektrik sektörünün planlanması için tekel statüsüyle Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) kurulmuş, 1984 yılına gelindiğinde bu kurumun tekel statüsü kaldırılarak yerli-yabancı şirketlere üretim ve dağıtım tesislerinin mülkiyeti TEK'te kalması koşuluyla işletme hakkı tanınmıştır. 1993'te TEK; ikiye ayrılarak üretim ve iletimden sorumlu Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş (TEAŞ), dağıtımdan sorumlu Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş (TEDAŞ) kurulmuştur. Özelleştirmeler sonucu Türkiye'de elektrik üretimi ve dağıtımını sermayeye açılarak devlet tekeli ortadan kaldırılmıştır.

2007'den itibaren Çevre ve Orman Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet yürüten DSİ merkezi bütçeye bağlı, su kaynaklarının tasarımı ve yönetimiyle ilgili bir kuruluş olarak faaliyet göstermektedir. DSİ'nin buradaki önemi tam da sorumluluğunda olan su kaynaklarının kullanımındaki rolündendir. Son yıllarda gündemde oldukça yer tutan hidroelektrik santrallerin yapımı için gerekli olan "su kullanım hakkı anlaşması" ya da bu anlaşmanın yapılabileceğine dair "olur yazısı" DSİ'den alınmaktadır. Bu yazı ya da anlaşma ile Çevre ve Orman Bakanlığı altında faaliyet gösteren Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü'ne Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) raporu için başvuruda bulunmaktadır. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu ise 30.09.2009 tarihinden itibaren ÇED olumlu ya da ÇED gerekli değildir kararı almış olan firmalara elektrik üretim lisansı vermektedir.

² HES'leri iki kategoride ele almak mümkündür. Baraj tipi HES'ler arkasında göl oluşturan biriktirmeli enerji üretim şeklidir. Türkiye'de kamuoyunun "baraj" olarak ifade ettiği barajlar esasında HES barajlarıdır ve suyu tutmanın yanında enerji üretmek amacıyla kullanılmaktadır. Nehir tipi HES'ler ise akarsuyun yönünün değiştirilerek önce tünel içine alındığı, tünel hattı ile bir süre dağ veya tepe içerisinde yol alarak eğim kazandığı ve sonra yine tünel kanalıyla aşağıya hızlıca dökülmesiyle oluşan enerjinin kullanıldığı ve elektrik enerjisine dönüştürüldüğü HES'lerdir. Esasında, günümüzde HES projesi olarak ifade edilen projelerin büyük çoğunluğu "nehir tipi" HES'lerdir. Ben de bu çalışma boyunca HES dediğim zaman esas olarak "nehir tipi HES" projelerine gönderme yapıyor olacağım.

Bu kurumların geçirdiği yapısal dönüşümler ile HES projelerinin yapılması ve yürütülmesi süreçlerinde devletin farklı kurumlarının inisiyatifinin olduğu, HES meselesinin özellikle enerji üretimi ve su kaynaklarının kullanılması meselesiyle beraber düşünüldüğünü görüyoruz. Devlet kurumlarında yapılan yapısal değişimler, enerji üretim ve dağıtım ile su kaynaklarının kullanımı süreçlerini piyasalara açmakta, bunun yapısal imkanlarını oluşturmaktadır.

2.1.3 Devlet ve HES projeleri

Su ve enerji yatırımları ve organizasyonu açısından düşünüldüğünde, DSİ kurumu üzerinden barajlarla başlayan “kalkınmacı devlet” anlayışı, günümüzde devletin geçirdiği yapısal dönüşümler ile beraber bambaşka bir boyut kazanmıştır. Önceleri, tarımsal üretime katkı ve yerinde enerji ihtiyacını karşılama gibi ifadelerle söylem kazanan devletin yatırım projeleri, günümüzde şirketler tarafından üstlenilen, özelleştirilmiş, ve kâr amacı ön planda olan yatırım projelerine dönüşmüş, projelerin kamusal niteliği aşmıştır (Adaman, Arsel ve Akbulut, 2016). Devlet ise, projelerin hazırlanması, sunulması, yetkili kurumlara paylaşılması ve uygulanması süreçlerinin gerçekleşmesinde gözetleyici ve kamusal faydadan ziyade projelerin gerçekleşmesini mümkün kılan düzenleyici ve gerektiğinde mücbir rolünü oynamaktadır.

Devletin bu rolünün gerçekleşmesi aynı zamanda devlet-toplum ilişkilerinde yaşanan önemli bir dönüşümü ifade etmektedir. Eskinin koruyucu devleti yerini bir yandan kendi politikalarına bağlı olarak rıza mekanizmaları üreten, bir yandan ise politikaların uygulanması için gerektiği noktada zor yolunu kullanan bir devlet mekanizması ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, farklı düzeylerde devlet yetkilileri, bir yandan piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak ve şirketlerin ilgilerini çekmek için çalışmalar yaparken bir yandan da ulusal ihtiyaçlara ve amaçlara bağlı bir söylem inşasının aktif özneleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

1995 yılında, dönemin Dünya Bankası başkan yardımcısı İsmail Serageldin “Bu yüzyılın savaşları petrol için veriliyorsa gelecek yüzyılın savaşları su için verilecektir” (aktaran: Shiva 2007: 11) diyerek 21. Yüzyılın su- enerji- çevre tartışmalarının içeriğini “savaş” gibi bir tehlike tablosu çizerek yatırımların gerekliliğinin altını çiziyor. 20. yüzyılda kalkınma için verilen salık ağır sanayileşmenin gerçekleşmesi iken bugün enerji ve su politikalarının değiştirilmesi,

enerji üretilebilecek bütün kaynakların sermayenin kullanımına açılarak serbest piyasa koşullarında rekabet ile üretimin gerçekleşmesi gerektiğinden bahsediliyor.

Bu söylemle paralel biçimde, örneğin, Recep Tayyip Erdoğan, o dönem henüz Başbakan iken 2004 yılında yaptığı bir konuşmada Türkiye'deki enerji potansiyelinin AB'ye giden yolda stratejik bir öneme sahip olduğunu, Türkiye'deki enerji politikalarının yeterli olmadığını, mevcut durumda 2020 yılında dışa bağımlılık oranının %78'e ulaşabileceğini, hükümetin enerji politikalarını arz yaratılmasına dayandırdığını ve alternatif projelerin önemli olduğunu vurgulamıştı.³ Bu söyleme istinaden, birçok HES yapım projesi olan Sanko Holding Başkanı Abdülkadir Konukoğlu ise şöyle diyor: “Şimdi sen tekstilcisin, ne işin var elektrik sektöründe diyeceksiniz. Herkes böyle bakıyor. Tekstilde 5'inci, elektrikte 1'inci kuşağız. Yıllarca barajlar yapılmış biz bakmışız, ama şimdi gözümüz açıldı. Bunu da herkes bilsin” (aktaran: Ercan, 2010a). Sektörü tekstil olan bir firmanın son süratle HES yapımına milyonlarca dolar aktarmasının arkasında yatan nedenin enerji açığının oluşmasının yanında, belki de daha güçlü bir biçimde küresel sermaye içinde ortaya çıkan yatırım imkanlarından yararlanmak olduğu söylenebilir. Küresel sermayenin değişen vehçeleri içinde imalattan enerji yatırımlarına kayan bir sermaye aktarım süreci gerçekleşmeye başlamıştır.

Bütün bunlara paralel olarak, orman, maden, mera ve tabiatı koruma kanunlarında yapılan değişiklik ve düzenlemeler, “doğal kaynak” olarak görülen zenginliklerin kullanımına yönelik genel bir düzenleme olarak okunabilir. Burada, bir yandan bu varlıkların kullanımına dair bir normalite belirlenmektedir. Başka bir ifadeyle, eskiden ortak varlıklar olarak görülen ve devletin belirli bölgelerde yaşayan kişilere yönelik kullanım hakkı tanıdığı bu varlıklar, yapılan düzenlemeler ve politika değişiklikleri sonucu yeniden tanımlanmaktadır. Buna istinaden, kullanım ilişkisinde yapılan düzenleme, devletin vatandaşlar ile kurduğu ilişkiyi de düzenlemekte, piyasa rasyonalitesine tabi kılmaktadır (Dardot ve Laval, 2012; Adaman ve Madra, 2015). Kendi kendini düzenleyen bir piyasa ekonomisinin varlığından söz edilemeyeceği için devlet, vatandaşlar ile muhattap ve sorumlu olan bir yapı olmaktan çıkarak, yeniden dağılımı düzenleyen bir aktör olarak varlığını dönüştürmektedir (Polanyi, 2007). Sektörel ilişkileri, vatandaşların bu ilişkilere bağlanma biçimlerini tanıyan,

³ Bknz: [https://www.yenisafak.com/gundem/abnin-str\\$atejik-enerji-koprusuyuz-2709882](https://www.yenisafak.com/gundem/abnin-str$atejik-enerji-koprusuyuz-2709882) (Erişim: 18.02.2019)

bunları yasalarla düzenleyen ve buna bağılı olarak yöneten; bütün bu ilişkileri de belirli bir yönetimsellik içinden, neoliberal zihniyet içinden düzenleyen bir yapı haline gelmektedir (Dardot ve Laval, 2012). Bir yandan yapılan yasal düzenlemeler ile piyasa ilişkileri kurulmakta ve piyasanın kendisine teslim edilmekte, bir yandan da ortaya çıkan arızalara ve karşıtıllıklara karşı zor aygıtı sürekli olarak gündemde tutulmaktadır.

Elbette bu kullanım ilişkisinin değişimi, devletin fiziksel çevre ile kurduğu ilişkiyi de düzenlemektedir. Türkiye’de çevrenin hiç bir dönemde gerçek anlamıyla kıymet gördüğü, korunduğu ve sahip çıkıldığı söylenemez. Bunun yanında, 24 Ocak kararlarının şekillendirdiği toplum anlayışının fiziksel çevreyi büyük ölçüde bir rant aracına indirgeyerek mümkün olan her yerde bu ilişki biçimini tesis ettiği gözlemlenmektedir. Özellikle kırsal alanda turizm ve hizmet sektörünün gelişimi, piyasa ilişkilerinin yaygınlaşması ve güçlenmesini mümkün kılarken (Yenal ve Keyder, 2013), devletin ve toplumun kıra ve fiziksel çevreye dair algısında da bütünlüklü bir değişimi getirmiştir. Yine de Türkiye’de devletin “kalkınmacılık” açısından aktörlük pozisyonundan bütünüyle vazgeçtiğini söyleyemeyiz. Aksine, yukarıda saydığımız özellikleri göz önüne aldığımızda, Türkiye’de bir tür “neoliberal devlet kalkınmacılığı”nın geçerli olduğu, devletin çevre, doğal kaynaklar ve toplum arasındaki ilişkiyi bu bağlamda düzenlediğini ifade edebiliriz.

Özetle, 80 sonrası Türkiye’inde, küresel ilişkilerin ve yapısal uyum politikalarının yön verdiği çizgiye uygun olarak kamuya ait olan varlıkların piyasaya açıldığı, özelleştirildiği ve sermaye ilişkilerine tabi kılındığı söylenebilir. Hala devlet eliyle yapılan büyük barajlar, sulama kanalları gibi projeler devam etmekle birlikte enerji yatırımları, ulaşım yatırımları gibi yatırımlar devletin düzenleyici rolünün daha aktif olduğu ancak özel sermaye temelli projeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’nin 2000’lerin başından itibaren takip ettiği çevre, tarım ve kalkınma politikaları, genel çerçevede piyasa serbestisinin gelişmesi ve devletin bir takım düzenleme mekanizmalarının tasfiye edilmesi açısından *neoliberalizm* olarak nitelendirilebilir. Bunun yanında, kullanım hakkına dayalı olan ortak varlıkların (müştereklerin) bir piyasa nesnesi olarak tanımlanarak şirketlere devredilmesi; bir takım su kullanım mevzuatlarının oluşturulması ve suyun kullanımının ticarileştirilmesi; yine buna bağılı olarak kırsal yaşamın iktisadileştirilmesi ve

çiftçilerin kendilerini piyasa aktörü olarak hissetmesi, içinden geçilen dönemin neoliberal dönüşüm açısından anlamlandırılmasını mümkün kılmaktadır.

2.1.4 Neoliberalizm ve ilk birikimin sürekliliği

Türkiye’de gördüğümüz enerji, çevre ve tarım politikalarını çevreleyen bu neoliberal politikalar dönemi elbette ki bir anda ve yalnızca Türkiye’de ortaya çıkmadı. Neoliberalizm kavramı altında ifade edilen süreç, bir takım politikalar, yönetim modelleri, yönetsellikler, politikalar bütünü, veya bir süreç olarak farklı biçimlerde ifade edilebilir (Harvey, 2004; Adaman ve Madra, 2015; Adaman, Arsel & Akbulut, 2017). Yukarıda da ifade ettiğimiz şekliyle, bu süreçte devlet yeni bir aktörlük pozisyonu edinmekte, eskiden yapageldiği bir takım faaliyetlerden çekilirken başka roller üstlenmektedir. Başka bir ifadeyle, devletin ekonomik-sosyal alana müdahalesinin ortadan kalktığı değil biçim değiştirdiği bir süreçten bahsetmek daha doğrudur (Peck 2010). Bunu akılda tutarak, neoliberalizmin/neoliberal politikaların nasıl inşa edildiğinin tarihine kısaca bakalım.

2. Dünya Savaşı sonrasında devletin piyasalarda etkin bir rol oynayarak sürece müdahale etmesi, başat bir rol oynaması dönemin benimsenen ekonomi politik doktrinini oluşturuyordu. Kalkınma politikaları, sosyal devlet anlayışı ile gerçekleşiyor, gelişmiş ülkelerin GSMH'larından az gelişmiş ülkelere gelir transferleri yapılarak bu ülkelerin kalkınma politikaları inşa edilmeye çalışılıyordu. Bu yolla, hem üçüncü dünya ülkelerinin GSMH'larında artış meydana geliyor hem de gelişmiş ülkelerin savaş sonrası genişleme döneminde ortaya çıkan üretim fazlalarının ihraç edilebilmesinin olanakları yaratılmış oluyordu. Yaratılan bu suni dengenin sonucu 3. dünya ülkelerindeki büyümenin refahı küçük bir azınlığın kullanımına sunuldu. Gıda ve tarım sektörünün gerilemesi, işsizliği arttırdı, sonuç gelir dağılımının daha da yoksul kesimden yana bozulması ve emekleyen sanayi sektörüne ucuz işgücü aktarımının sağlanması oldu.

2. Dünya savaşı sonrası merkez Avrupa ülkelerinde yaşanan “refah dönemi” ve “sosyal devlet” yapısı, 1970'lere kadar kendisini muhafaza edebilmişti. Ancak, “genişleme dönemi” olarak da ifade edilen bu dönem, 70'lerin ortalarına doğru krize dönüşmüş, petrol ve ham madde fiyatlarının artmasına bağlı olarak ve küresel bir buhran ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu krizden çıkabilmek ve kapitalist ilişkilerin sürdürülebilmesi için yeniden yapılandırma ve yeni politikalar gerekmektedir. Kâr

oranlarının arttırılması için genişleme döneminin politikaları olan tam istihdam, reel ücretlerinin yüksek tutulması, sendikaların güçlenmesi, “refah devleti” harcamalarının artırılması gibi temel olguların terk edilmesi ve kamu kurumlarının özelleştirmeler yoluyla sermayeye devredilmesi söz konusu hale geldi. Bunun yanında, verimliliği azalmış olan sanayinin, emek gücünün ucuz olduğu ülkelere kaydırılması da küresel işbölümü açısından önemli bir dinamik olarak gözlemlenmektedir (Bernstein, 2010; Harvey, 2004).

Kamu kurumlarının mevcut özerkliğini tasfiye etmek; kamusal faaliyetlerin kamu üzerinden alınarak özelleştirilmesi ve piyasa ilişkileri içine sokulması; emek rejimi kapsamında sendikal haklardan çalışma saatlerine işçi haklarını kısıtlayan ve çalışma rejimini yeniden düzenleyen bir çok düzenlemenin yapılması; doğanın metalaşmasında yaşanan hızlanma ve yeni sermaye birikim alanlarının açılması gibi bir çok düzenlemeyi kapsayan yapısal politikalar bütünü, bu açıdan “neoliberalizm” olarak ifade edilegelmiştir (Harvey, 2004). Bu bağlamda, 2. Dünya Savaşı sonrası kalkınma modellerinin mihenk taşı olan Keynesyen politikalar terk edilerek küresel krize karşı neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

1970’li yıllar, bir yandan bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerde faaliyetlerini arttırarak önem kazanan çokuluslu şirketlerin küresel ekonomide egemen hale geldiği, bir yandan da hemen hemen tüm ülkelerin bu sermaye gücünü kendi ülkesine çekmek için yarışa girdikleri bir dönemdi. Bu rekabete girişin rızaya bağlı olmadığı durumlarda Dünya Bankası ve IMF’nin sağlayacağı fona ihtiyacı olan ülkelere verilen reçete, bu küresel rekabet koşullarının oluşturulmasını şart koşuyordu. Dolayısıyla yabancı sermayeye bağlı bir büyümeye bel bağlamak, oluşturulacak olan her yeniden yapılandırma koşullarını kabul etmek durumunda kalmayı da beraberinde getiriyordu. Bu dışa dönük modelin getirebileceği ağır yükün farkına varan ülkeler ise çözümü yerli-yabancı sermaye ortaklığı arayışına girerek bulmaya çalıştılar. Kalkınma stratejilerinden beklenen sonuç elde edilemeyince yeni arayışlar gündeme geldi ve “sürdürülebilir kalkınma” programları oluşturuldu.

Sürdürülebilir kalkınma stratejilerine kadar ekoloji, iktisat teorisinin doğası gereği dikkate alınan bir konu olmamıştır. Fikret Başkaya, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü* başlıklı çalışmasında bu durumu şöyle ifade eder:

İktisat teorisyenleri büyüme sorunlarıyla ilgilendiklerinde, iktisadi büyümenin doğal çevre üzerindeki sonuçlarını dikkate almadılar veya önemsiz saydılar. Doğal kaynak arzının

“sınırsız” olduğu ve üretim amacıyla ürüne dönüştürülme potansiyelinin “sonsuz” olduğu düşüncesindeydiler. Sınırsız bir doğal kaynak arzı varsayımından hareket edilince, iktisat biliminin, kaynaklarının sınırlılığı ve tükenebilirliği ve bunu uzun dönemde ortaya çıkaracağı sorunlar dikkate alınmayacaktı (Başkaya, 2000: 195).

Geleneksel iktisat, su, maden, hava, orman gibi fiziksel çevresel varlıkları birer kaynak olarak görür. Buna göre doğanın sağladığı kaynaklar yer üstü ve yeraltı kaynakları olarak ikiye ayrılabilir. Yeraltı kaynakları sermaye birikimi açısından daha değerlidir ve sermaye güçleri bu kaynakları ele geçirmek, işletmek ve faydalanmak ister. Yer üstü kaynaklar olarak ifade edilen hava ve su ise “bedava mallar” olarak görülür. Bu kaynaklar hem sınırsız olarak görülmüş, hem de erişim açısından ücretsiz olarak değerlendirilmiştir. Ancak sermayenin sınırsız gelişimi, yeni yatırım alanı ihtiyacı ve oluşan çevre kirliliği bu “bedava malları” birer ürün olarak piyasaya sokulmasını zorunlu kıldı. Bunun temel nedeni, yukarıda ifade ettiğimiz üzere, sermayenin genişlemek amaçlı yeni yatırım alanları açma ihtiyacıydı. Bu “yeni yatırım kanalı”, esas olarak bedava mallardan kâr etmek temeline dayanıyordu. Bu durum aynı zamanda kapitalist birikim rejiminde güncel bir dönüşümü ifade etmektedir:

Üretim sürecinde yaratılan zenginlik emek-gücünün yani ücretlilerin sömürülmesi\askı altına alınması anlamına gelirken, buradan elde edilen sermayeler yeni çevirme hareketini başlattığı ölçüde su, eğitim, sağlık, ormanlar, tohum gibi alanları da sermaye birikim süreci içine çektiği ölçüde kapitalizmin fabrikalarda başlayan sömürü-egemenlik ilişkileri doğayı daha fazla üretilecek ve tüketilecek bir girdiye dönüştürmekle kalmamış, ayrıca doğanın kendisi (dereler, ırmaklar, ormanlar, su havzaları, madenler) sermayenin değerlendirme alanına dönüşmüştür. (Ercan 2010b, 125)

Bu bağlamda, güncel kapitalist eğilimlerden bir tanesi, özellikle kırdaki karşımıza çıktığı biçimiyle, fabrikadaki emek rantı üzerinden elde edilen sermaye birikiminin fabrika dışına, doğaya, kırsal alana yönlendirilmesidir.

Neoliberalizmin bir süreç olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bu sürecin sürekliliğini sağlayacak olan yapılanmalar, farklı coğrafyalardaki tezahürleri ve bu tezahürlerin çeşitli deneyim biçimleri ortaya çıkmıştır. Ancak genel paydayı, özelleştirme ve piyasa liberalizasyonu oluşturduğundan “ortak mülkiyet nesnelere çevrenmesi” neoliberal politikalarının başlıca yönelimi ve sonucu olmuştur (Harvey, 2004). Neoliberalizm kendini sermaye birikimi üzerinden var ederken, sermayenin sürekli istikrarsız bir nitelik taşıması kapitalizmin devamlı kriz aşma

politikaları üretmesini zorunlu kılmaktadır (age.). Sermayenin kâr edebilme olanakları azaldığında kriz yaratacak eğilimleri ortadan kaldırabilmek ya da asgari düzeye çekebilmek için yeni yatırım alanları açılması zorunlu hale gelmektedir. Sermayenin akışkanlığı ise, işgücünün ucuz, maliyetlerin düşük, kâr oranlarının yüksek olduğu yerlere yatırım yapabilmesini ve sonsuz sermaye birikimini kolaylaştırır. Harvey'in (age.) *yaratıcı yıkım* olarak adlandırdığı bu durum, sürekli yeni kârlı alanların oluşturulması, bu alanların yok edilmesi ve yeniden başka alanlar yaratılmasıdır. Böylece elde edilen birikim, yeni birikim alanları yaratır ve bu alanlardaki ilişkileri dönüştürerek varlığını devam ettirir.

Bu bağlamda, 1980'lerde neoliberalizasyon tartışmaları hızlanırken, dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve sonuçlarının toplumsal alanlara yansımaları gittikçe görünür hale gelmiştir. Piyasa serbestliğinin sağlanması için, "yeniden yapılandırma/uyum" paketleri ile ithal ikameci politikalar tasfiye edilmiş, sosyal refah devleti anlayışı terk edilmiş, devletin yeni görevi piyasanın işleyişini kolaylaştırmak olarak belirlenmiş, sanayi gelişmekte olan ülkelere kaydırılmış, üretim esnekleştirilmiş, emeğin pazarlık gücü azalmış, hizmet, finans ve gayrimenkul sektörü ekonomik faaliyetlerde önemli payda elde etmiştir.

1990lı yıllarda neoliberalizmin etkileri toplumsal alanda daha derinden hissedilir hale gelmiştir. Sermayenin daha akışkan hale gelmesi, teknolojinin gelişmesi, ulus-devletlerin etkinliklerinin zayıflaması dolayısıyla sermayenin, emek gücünün daha esnek olduğu mekanlara kolayca transfer olabildiğini sağladı. Ancak bu durum sermayenin sürekli emek-mekan arasında transferi ile gerçekleşmemekteydi. Küresel sermaye aktarımının ve gelişiminin gerçekleşebilmesi için belirli mekânsal ve sosyal formlara ihtiyaç duyulmaktaydı (Işık ve Şentürk, 2009: 33). Bu durum belirli toplumsal kesimlerin neoliberal pratiklere entegre hale gelmesini ya da getirilmesini gerektirirken, hem kentte hem de kırsal alanda dönüştürücü pratiklere ve eskisinden az olmayacak kadar hem beyaz yakalı hem de mavi yakalı emek gücüne ihtiyacı ortaya çıkarıyordu. Bu ihtiyaçlar, 2000lere geldiğimizde toplumsal hayatın bütünüyle dönüştürme pratiklerinde kendini göstermeye başlamış, mevcut toplumsal ilişkiler ağını çözen ve yeniden inşa eden, bireyler arasındaki ilişkileri ve bireyin siyasal alandaki yansımalarını muğlaklaştıran, varlığını devam ettirebileceği ve genişleyebileceği her alanı kendi içine alarak dönüştüren, müşterekleri piyasa

mekanizmaları içine alarak yeni sermaye aktarım mekanizmaları yaratan ve kendini sürekli olarak yeniden üreten bir süreç halini almıştır.

Kapitalist dönüşüm içerisinde sermaye daha akışkan hale gelmekte, yerel, bölgesel ve ulusal düzlemlerinden koparak düşük maliyet için dünyanın bir başka yerini üretiminin mekanı haline getirebilmektedir. Yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde yeni yönetsel mekanizmalar gelişmekte, bunların yasal çerçeveleri oluşturulmakta, taraf devletler uluslararası düzeyde bu politikaları uygulayacaklarına yönelik güvence vermektedir. Burada devleti önemli bir aktör olarak görmekle birlikte bunun dışında bağlayıcı birçok ilişki içerisinde olan uluslararası kurumlar, sözleşmeler bulunmaktadır.

2.1.5 Enerji ve su politikalarının çerçevesi: Suyun çitlenmesinde yasalar, anlaşmalar ve küresel aktörler

Sermaye birikiminin yeni aktarım kanalları olarak kırsal, doğaya ve/veya kırsal yaşam alanlarına yönelerek burada çeşitli dönüşümler tarif etmesi, kırsal neoliberal politikaların temel uygulanma biçimlerinden biri olarak ifade edilebilir. Yukarıda Türkiye özelinde ifade ettiğimiz çeşitli yasal düzenlemeler ile suyun kullanımında yaşanan dönüşüm esas olarak suyun metalaşması ve ticarileşmesi olarak ifade edilen küresel olgunun bir örneği olarak da okunabilir (Shiva, 2007; Ercan, 2010b; Barlow, 2009). Doğal alanlar, turizm sektörü içinde piyasaya aktarılırken, kırsal alanda yaşayan kesimin gündelik yaşam pratikleri de aynı ilişkiler içine sokularak doğanın kendisi bir tür rant alanına dönüşmektedir. Bu bağlamda önceden ortak bir varlık olan “suyun” da çeşitli yasal düzenlemeler yoluyla piyasa ilişkileri çerçevesinde bir meta olarak tanımlandığı, su kullanımının ticarileştiğini ifade edebiliriz.⁴

Marx (2011), bir emek ürününün kullanım değerine sahip olduğunu ancak her kullanım değerine sahip olan emeğin değişim değerine sahip olması gerektiğini, sermayenin amacının değişim değeri üretmek olduğunu, meta üretimi ve değişimi olmadan sermaye birikiminin gerçekleşmeyeceğinden bahseder. Ortak kullanım içinde olan suyun elbette bir kullanım değeri mevcuttur ve bu değer kâr ve rant ilişkileri içinde tanımlanamaz. Suyun metalaşması ve su kullanımının ticarileşmesi,

⁴ Tez boyunca, bir müşterek olarak suyun mülkiyet ilişkilerine tabi kılınması sürecini *metalaşma*, piyasa ilişkilerine tabi olması sürecini ise *ticarileşme* kavramlarıyla ifade edeceğim. Birbiriyle son derece bağlantılı bu süreçlere dair derinlemesine tartışma yapmak bu tezin kapsamında olmadığından, bu iki kavramsallaştırma zaman zaman iç içe geçerek de kullanılacaktır.

bu açıdan Marx'ın ifade ettiği “değişim değeri” temelli bir tanımın baskın hale gelmesinin ifadesi olarak düşünülebilir.

Bu bağlamda, suyun metalaşmasının iki yönlü sonucu olacağı söylenebilir. İlk, su kendi başına serbest piyasa koşullarında fiyatı belirlenen bir ürün olacaktır. İkinci olarak ise, su başka metaların üretimi için gerekli olan hammadde olduğundan, metalaşma bu sürecin de ticarileşmesi anlamına gelecektir. Yılmaz (2009), 2002 BM raporlarına göre erken endüstrileşmiş toplumlarda temiz ve içilebilir suyun yüzde 59'unun endüstriyel üretimde girdi olarak kullanıldığını, bu metalaştırma sürecinin kaçınılmaz sonucunun su kaynaklarının hızla tükenmesi olduğundan bahseder. Kapitalizmin gereği olarak, arz-talep ilişkileri içerisinde suyun fiyatlandırılabilmesi için doğadaki su kaynaklarının barajlar ile tutularak sermayeye aktarılması gerekmektedir. Bu durum suya erişimin daha da zorlaşması, suyun dağıtımını, kullanımını sağlayacak olan sermayenin yatırımlarını arttırması sonuç olarak da suyu elde edebilmek için kullanıcıların daha fazla ücret ödemeye razı olması anlamına gelmektedir.

Suyun ticarileşmesi süreci farklı coğrafyalar ve mekanlarda farklı düzeylerde vuku bulurken, bu durumun kendisinin neoliberalizm ile birlikte ortaya çıktığını iddia edemeyiz. Ancak, neoliberalizmle birlikte hızla yayılan bu süreç özellikle kapitalist sistem içerisinde müştereklerin çitlenmesi ve ticarileştirilmesi olarak kendini göstermektedir. Suyun metalaşma süreci elbette ki yeni bir olgu değildir ve bu çalışmanın konusu olan akarsuların metalaşması ve ticarileşmesi sürecinden daha önce başlamış bir süreçten bahsetmek mümkündür. Örneğin, şehirlerdeki şebeke suyunun kullanılması belirli ücret karşılığında kullanıcıların faydalandığı bir metadır. Başka bir örnek olarak, içilebilir suyun şebekelerden sağlanamadığı, sağlıksız olduğu gerekçeleriyle şişelenmiş suların piyasa sokulması, sermayenin yeni kâr alanı haline gelmesi olmuştur. Bugün içilebilir su önemli bir meta olarak piyasa ilişkileri içerisinde yer almaktadır (bknz: Barlow 2009; Shiva 2007). Özetle, suyun metalaşma izleğini takip ettiğimizde yüzyılı aşkın süredir devam eden bir ticarileştirme pratiği ile karşı karşıyayız.

2.1.6 Aktörlerin su piyasasını düzenlemesi

1995 yılında Dünya Bankası başkan yardımcısı Serageldin, “bu yüzyılın savaşları petrol için veriliyorsa önümüzdeki yüzyılın savaşları su için verilecektir” (Aktaran:

Atalık, 2007) dediğinde gelecek yüzyılda suya sahip olmanın servete sahip olacağı anlamına geldiğini bu kadar açık görmemiştik. Dünya Bankası “serbest piyasa ekonomisinin” düzenlenmesini sağlayan güçlü bir aktör olarak yeni planlarının, reformların sinyallerini vermişti.

Endüstrinin en büyük sorununun yeniden dağılımın bozulması ve değişimin hızının sömürüden hızlı olması olduğunu ifade eden Polanyi (2007), buna istinaden kendi kendisini düzenleyen bir piyasa ekonomisi ve bunun üzerine kurulu bir toplumun imkansız olduğunu ifade eder. Buna göre, yeniden dağılımın sürekli bozulmasına karşı piyasanın yeni paydaşları arasındaki ilişkileri düzenleyecek, başka bir ifadeyle piyasayı regüle edecek aracı kuruluşlar olmalıdır. Hardt ve Negri (2001) için bu kuruluşlar küresel egemenlik sistemini düzenleyen ulusaşırı kuruluşları, ulus devlet içindeki kurumları, yerel ve bölgesel sivil toplum kuruluşlarını kapsayabilir. Çeşitli düzeylerde bu karma kuruluşlar arasında iktidar dağılır ve düzenlenir. Bir yandan da ekonomik güç ile politik gücü sürekli olarak birleştirilir. Bu amaçla uluslararası konsensüsler kurulur, bunlara istinaden çeşitli ekonomik ve politik yaptırımlar uygulanabilir.

Suyun metalaşması, ticarileşmesi ve yönetimi açısından dünya ölçeğinde bu olanakları yaratan ve konsensüsleri sağlayan belirli kuruluşları incelemekte fayda var. Nihayetinde bu süreçlerde ortaya çıkan rıza durumları her daim pürüzsüz bir şekilde gerçekleşmemekte, bu süreçteki uygulamaların devlet politikaları haline gelmesini sağlayan birçok uluslararası kurum, birlik, anlaşma devreye girerek bu rızanın yaratılmasını sağlamaktadır. Yapısal reformların gerçekleşmesi karşılığında yapılacak olan mali yardımlar, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşların uyum politikaları çerçevesinde inşa edilmekte ve hükümetlerin bu politikaları uygulamaları yönünde uluslararası çapta baskı oluşturulmaktadır. Sermaye birikimi fazlası ortaya çıktığında, karlı yatırım alanlarına aktarımını sağlayan devlet ve finansal kurumlardır. Devletin bir aktör olarak önemi, mülkiyet ilişkilerini düzenleyen, ticarileşmeye dair hukuki altyapıları hazırlayan, sermayeye kar güvencesi veren ve onu koruyan, yatırımların meşruluğunu sağlayan, toplumsal muhalefetin önünü kapatabilecek araçlara sahip olan bir konumda olmasındandır. Finansal kurumlar ise çeşitlilik göstermektedir, araçları ve önemleri nüfuz ettikleri alanlara göre belirlenebilmektedir.

Birleşmiş Milletler

Su meselesi Birleşmiş Milletler'in (BM) gündemine ilk olarak 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı ile girmiş, bu konferansta su, bir çevre meselesi olarak ele alınmış ve ilk kez çevre hakkı konusunda uluslararası düzlemde bir sözleşmenin temelleri atılmıştır. Konferans, "sağlıklı ve insan onuruna yakışan bir çevrede yaşamayı" hak olarak kabul eden bir sözleşme ortaya çıkarmıştır. Bu vesileyle çevre ve kalkınma arasındaki ilişki ele alınarak, Birleşmiş Milletler Çevre Programının (UNEP) kurulması karar verilmiştir. Bu programın çalışmalarının doğrultusunda sürekliliği sağlayacak olan bir komisyonun kurulmasına karar verilerek, Dünya Çevre Kalkınma Komisyonu (WCED) çalışmalarına başlamıştır. Bu komisyonun 1987 yılında hazırladığı bir raporda ekonomik büyüme ile çevrenin korunması arasında bir zıtlık olmadığını tarif edilmesi, komisyonunun ve genel olarak BM'nin yaklaşımını ifade etmesi açısından önemlidir (Yılmaz, 2009). Sağlıklı bir çevreye erişimin hak olduğu, çevre ve kalkınma tartışmalarının başladığı bu gelişmelerin ardından küresel kurumların oluşturulma süreçleri hızlanmıştır.

Komisyon çalışmalarını takiben suyun bir ekonomik değer olarak tanımlanma süreci ilk olarak 1992 yılında gerçekleşen BM Dublin Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Su, bir "yaşam hakkı" olarak tanımlanırken, aynı zamanda kıt bir kaynak olarak da değerlendirilmektedir. Buna bağlı olarak su dağıtımının yaygınlaşması ve su kalitesinin artırılması, dolayısıyla ekonomik teşviklerin gündeme gelmesi durumu ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2009). Ayrıca, Küresel Kuzey ülkelerinde su kullanımının çok geniş boyutlara varmış olmasına rağmen, Küresel Güney ülkelerinde yaşayan vatandaşların suya erişimi için bedel ödememelerine istinaden, bu durumunun suyun tüketimini arttırdığı görüşü yeni politikalar belirleme konsensüsünü sağlamıştır (Barlow, 2009). Elbette bu durum bütün Güney ülkelerini ifade etmese de, suyun piyasalaşması ve metalaşmasına dair genel bir çerçevenin çizildiğini söylemek mümkün. Konferans sonrası "kapsamlı ve bütünlüklü su yönetimi" planlarının hızlıca çoğalması, muhtemel bir küresel su krizine karşı önlem alındığı söylemini güçlendiriyordu.

Dünya Bankası ve IMF

1993 yılından sonra suyun ticarileştirilmesi, Dünya Bankası (DB) tarafından bir zorunluluk olarak karşılanmıştır. Dünya Bankası'nın su politikasının temelleri;

katılım, bütünleşik yönetim, maliyetine satış, fiyatlandırma, kapsamlı çevre ve yerleşme üzerine kuruludur. Dünya Bankası, gittikçe artan oranda özel yatırımcılara su projeleri için fon sağlamaktadır. BM'in suyun çevrenmesi gerekliliğine dair yarattığı meşruluk, Dünya Bankası yatırım ortağı olan ülkeler tarafından şiddetle savunulur, bunun en belirgin nedeni bu ülkelerin hükümetleri üzerinde ulus-aşırı şirketlerin baskılarıdır. Su hizmetlerinin özel sermayeye devredilmesi durumunda Dünya Bankası'na borcu olan ülkelerin borçlarının silinmesi dahi gündeme taşınmıştır (Yılmaz, 2009).

Dünya Bankası'nın, uluslararası düzlemde politikalarının uygulayıcısı ve takipçisi olan bazı kuruluşları vardır; Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Ajansı (IDA), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) vb. Bu kuruluşların her biri suyun şirketlere devrinde aktif roller üstlenir; IBRD ve IDA yoksul ülkelerin Dünya Bankası'nın su politikalarını benimsemeleri koşulunda borç verir, IFC ve MIGA özel yatırımcıları bu alana yatırım yapmaya ve siyasal istikrarsızlıktan direnişe kadar her türkü konuda sigortalarlar, ICSID ise su şirketlerinin sözleşmelerini feshetmek isteyen hükümetleri dava etmek ve tazminat talep etmek için hareket eden aktörlerdir (Barlow 2009). Su kullanım haklarının veya suyun mülkiyetinin şirketlere devredilmesi için Dünya Bankası yalnızca kendi kurumlarına başvurmamakta, toplumsal alandaki diğer önemli aktörleri de kendi programının çevresine çekmektedir. Parlamenterler, politikacılar, düşünce kuruluşları (think tanks), medya, akademi ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla suyun yönetiminin nasıl olması gerektiği hususunda güçlü bir söylem yaratılmakta, projeler oluşturulmakta ve uygulamalar yapılmaktadır.

2004 yılında Uruguay hükümeti IMF'ye verdiği niyet mektubunda su hizmetlerinin özelleştirileceği taahhüdünde bulundu ve bir kamu hizmeti olarak gerçekleşen su yönetimi iki özel firmaya ve suya erişimi kısıtlanan insanlarda piyasa koşullarına devredildi. Bu durum elbette spesifik bir örnek değil, aksine suyun ticarileşmesinin en yaygın örneği olduğundan dolayı önem taşıyor. IMF, dünya ölçeğinde hakim olan ekonomi politikalarına uygun düşen fonlar aktaran bir aktördür ve Dünya Bankası ile birlikte hareket etmek işleyişinin bir parçasıdır. Dolayısıyla, müştereklerin çitlenme süreci, IMF gibi uluslararası düzlemde hareket eden ve bağlayıcılığı olan aktörler aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), serbest ticaret kurallarını destekleyerek, 1995 yılında kurulan DTÖ'nün kurumsallaştırmaya çalışacağı politikaların çerçevesini çizdi. GATS, su, gıda, çevre, sağlık, eğitim gibi “kamu hizmeti” olarak görülen hizmetlerin piyasaya açılmasının sağlanması ve pazarın şirket egemenliğinde tezahür eden bir ticaret alanı haline gelmesini savunmuştur. Bu bağlamda, suyun bir mal olarak tanımlanması GATS için önemli bir yer işgal etmiştir. Bu koşulda, malların ticaretini yöneten tüm anlaşmalar da su için geçerli hale gelecektir (Shiva 2009). Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması ile beraber “su yatırım ticareti” erişilebilir su kaynaklarının kimin yönetim ve denetiminde olacağı; kullanılabilir suyun hangi kanallarla tüketiciye ulaştırılacağına dair üretim, pazarlama ve dağıtım yetkisinin kimde olacağı; ve, içme suyunun üretim ve dağılımının kimin tarafından ve nasıl yapılacağı meselelerinin ticarileştiği görülmektedir (Yılmaz, 2009).

Dünya Su Konseyi (WWC) ve Dünya Su Forumları

1996 yılında kurulan Küresel Su Ortaklığı ve Dünya Su Konseyi, sivil toplum, şirketler ve hükümetler arasında su politikalarının uygulanabilmesi yönelik konsensüsü ve işbirliğini sağlamak, toplumsal desteği yaratmak görevlerini üstlenen aktörlerdir. Dünya Bankası'nın görev tanımında da olduğu gibi, bu aktörlerin de başlıca hedefleri, yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir kalkınmadır.

Dünya Su Konseyi “su politikaları üzerine çalışan uluslararası düşünce kuruluşu” olarak tanımlanmaktadır (Barlow, 2009: 70). Dünya Su Konseyi, her üç yılda bir farklı ülkede Dünya Su Forumu'nu düzenlemektedir. 1. Dünya Su Forumu 1997 yılında Fas'ın Marakeş kentinde gerçekleşmiştir. Bu Forumlar, ortaklık sağlanan başlıklara göre uluslararası ve ulusal mevzuatlar yeniden şekillenmesini mümkün kılmaktadır. Dünya Su Forumu sırasıyla 2000 yılında Lahey, 2003'te Kyoto, 2006'da Mexico City, 2009'da İstanbul, 2012'de Marsilya, 2015'te ise Daegu-Gyeongbuk yapılmıştır. Dünya Su Forumları, su konusunda çalışan bütün aktörleri yan yana getirme ve bir uzlaşma kurulu oluşturma gibi bir misyonla yola çıkmış olsa da, özellikle Mexico City'de yapılan 4. Dünya Su Forumu'nda bir çok STK Forum'dan ayrılmıştır.

Tüm bu aktörler, suyun metalaşması ve ticarileşmesi imkanlarını yaratan konsensüsler oluşturan, uygulamaları takip eden süreçleri inşa etmektedir. Bu açıdan,

küresel çapta sermayenin yönelimlerini belirleyen, yasal çerçeveleri çizen, politik, iktisadi ve sosyal tanımlamaları düzenleyen kurumlar oldukları; bu kurumların çerçeve ve direktiflerine bağlı olarak ulusal ve bölgesel düzeyde politikaların oluşturulduğu ve geliştirildiği ifade edilebilir. Elbette eklemek gerekir ki bu süreçler her ülkenin kendi özgün koşulları ve dinamiklerine bağlı olarak gelişmekte ve uygulanmaktadır. Her ülke kendi tarihini yaşamakta ve yapmaktadır. Bahsettiğimiz aktörlerin ise bu tarihin yönelimine dair önemli bir perspektif sunduğu, iktisadi veya iktisadi-olmayan yollarla bu süreci belirlediği (Glassman, 2017) ifade edilebilir.

Küresel çapta yaşanan bu yapılanma sürecinin neoliberal politikaların hukuki ve iktisadi çerçevesini çizdiğini söylemek mümkün. Arazilerin çitlenmesi, gıda ve tarımsal üretimin küresel şirketler tarafından üstlenilmesi ve küçük üreticilerin piyasa koşullarında varlıklarına devam edememesi, ortak veya kolektif mülkiyetlerin özelleştirilmesi, işgücünün ucuzlaşması, kredi sisteminin yaygınlaşması ve tarım, enerji gibi sektörlerin finansallaşması neoliberalizmin temel görüngüleri olarak ifade edilebilir (Harvey, 2004; McMichael, 2013). Suyun metalaşması ve ticarileşmesi meselesi de bu bağlamda neoliberal politikaların bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neoliberal politikaların kamu varlıkları, ortak ve kolektif mülkiyete ait varlıklar; orman, hava, akarsu vb ortak kullanılan varlıkların metalaşması ve ticarileşmesi gibi süreçlere tekabül etmesi, Marx'ın (2011) "ilk birikim" olarak ifade ettiği süreç tekrardan gündeme getirmiştir. Harvey'in (2004) ifadesiyle neoliberalizm, sermaye birikimlerinin aktarımı için doğaya, fikri yaratıcılıklara, kültürel formlara el koymayı gerektirir. Bu açıdan ortak mülkiyetler yeni bir "çitleme" hareketine maruz kalmaktadır. *İlk birikim* dönemini andırır biçimde, sermaye birikimine yönelik bir "çitleme" hareketi söz konusudur. Özetle, kırsal nüfusun ortak kullanımı ve yaşam alanını ifade eden dereler, vadiler, ormanlar, yaylalar; tarımsal üretimini içeren vadiler; ayrıca doğrudan veya dolaylı olarak kullandığı veya yaşam alanını etkileyen yer altı kaynakları (madenler, jeotermal) el koymak yoluyla metalaştırılmakta, kırsal nüfus mülksüzleştirilerek yeni birikim alanları açılmaktadır.

Bu bölümde, Türkiye'de hidroelektrik santrallerin başlangıcından günümüze bizlere sunduğu manzaraya bakarak bu sürecin öncelikle Türkiye'de ne tür dönüşümler içerisinden geçerek inşa edildiğini, bunun ne tür yasal dönüşümler ve ne tür politika çerçeveleri tarafından şekillendiğini aktardım. Sonrasında, bu politikaların küresel

çapta “neoliberalizm” olarak ifade edilen olguya işaret ettiğini, neoliberal politikaların genel hatlarıyla örtüştüğünü ve bu kavram üzerinden düşünülebileceğini ifade ettim. Buna bağlı olarak da Türkiye’de devletin eski “korumacı” yapısından çıkarak serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde aldığı dönüşüme değindim.

Neoliberalizmin bir küresel olgu olması ve küresel çapta gerçekleşen yasal düzenlemeler ve ekonomi-politik eğilimlere bağlı olarak inşa edildiğini göz önüne alarak, suyun metalaşması ve ticarileşmesi sürecinin küresel çapta ne tür bir sürece denk düştüğünü ifade ettim. Bu amaçla, oluşturulan küresel kurumları ve yapılan küresel anlaşmaları kısaca aktardım. Tüm bu kurum ve anlaşmaların bize gösterdiği, suyun metalaşma ve ticarileşme sürecinin küresel bir süreç olduğu ve kapitalist birikim sürecinde özgün bir yere tekabül ettiği.

Sonuç olarak, öncesinde serbest kullanıma veya kullanım hakkı kamusal olarak tariflenmiş ve buna istinaden kamu çıkarı gözetilerek kullanım hakkı tahsis edilmiş aktörlere bağlı olan su, orman, mera vb. ortak varlıkların, Marx’ın *ilk birikim* olarak ifade ettiği süreci andırırcaasına kapitalist birikimin bir parçası kılındığını ifade ettim. İlk birikim, yine Marx’ın da atıf yaptığı biçimiyle “müştereklerin çitlenmesi” sürecini çağrıştırmaktadır. Bu kavramsallaştırmanın konumuz bağlamında bir rastlantı olmanın ötesinde HES projelerine karşı ortaya çıkan toplumsal hareketleri açıklamada önemli bir işleve sahip olduğunu düşünüyorum.

2.1.7 Türkiye’de HES karşıtı mücadelelere kısa bir bakış

Türkiye’de nehir tipi HES projelerine karşı ortaya çıkan mücadelenin tarihi 1996 yılına dayanmaktadır. Rize’nin Çamlıhemşin ilçesinde yapılması planlanan Hes projesine karşı, hukuksal mücadelenin yanında çeşitli protesto biçimlerini de kullanarak, 1996 yılında “Fırtına Özgür Aksın” sloganıyla bir araya gelen Çamlıhemşinliler, HES karşıtı mücadelenin bir tür “kilometre taşı” olarak ifade edilebilecek bir direniş başlattılar. Bu nedenle Çamlıhemşin’in HES karşıtı mücadelesine kısaca bakmanın faydalı olacağını düşünmekteyim.

1996 yılında projenin söylentileri çıkmaya başlamış, yaklaşık iki yıl boyunca mücadele kendi yerinde sessizce sürdürülmüştü. HES’lerin yapım süreci tamamlandığında “bölgenin turizm gelirinin artacağı”, insanların “HES’leri görmek için vadiye akın edecekleri”, “vadide yaşayan halkın ekonomik olarak kalkınacağı” söylemleri bölgenin ileri gelen idari kademelerince halka anlatılmaya başlanmış,

anlatıların nasıl ete kemiğe bürüneceğini araştırmaya başlayan vadi yaşayanları, HES'lere karşı mücadele etmek gerektiğini düşünerek örgütlenmeye başlamışlar. HES karşıtı mücadelenin yükseldiği 2010 ve sonrası dönemin aksine, daha önce bu projelere karşı deneyimlenmiş bir mücadele olmaması, nasıl bir mücadele hattı inşa edecekleri konusunda işleri zorlaştırmış, mücadele yöntemlerini bulmak ve bilgi edinmek süreci el yordamıyla gerçekleşmiş. Çamlıhemşin'de ortaya çıkan HES karşıtı mücadele bu açıdan bir "kilometre taşı" olarak değerlendirilebilir. Bir kilometre taşı olarak anılması, ardından gerçekleşen mücadelelere bıraktığı deneyim ile oldukça ilgilidir.

1998 yılında dönemin başbakanı Mesut Yılmaz'ın sınıf arkadaşı olan Bülent Şemiler, BME Holding adına Dünya Bankası'ndan 50 milyon dolar kredi alarak Fırtına Vadisinde HES projesine başladı. Türkiye kamuoyu içinde mücadelenin görünürlüğünün oluşması da aynı tarihe denk gelmektedir. Temel atma törenine Rizeli başbakan Mesut Yılmaz da katılmış, Türkiye tarihinde HES karşıtı mücadele açısından yaşanan ilk protesto bu temel atma töreninde gerçekleşmiştir. Bölgenin mücadele tarihinde önemli bir karakter olarak ortaya çıkan Vatandaş Mustafa⁵ bu eylemi şöyle aktarıyor:

98 senesi temmuz ayıydı. O zaman ÇED falan hak getire, temel atma törenine geldiler Çamlıhemşin'e. Hatta aynı gün çıkardılar ÇED raporunu. Hani sonradan hukuki olarak yanlış olmasın diye. Neyi doğruydı ki zaten! Temel atma törenine toplanıp, gittik. Mesut Yılmaz çıkacak konuşmaya, dedik ne yapalım, ne yapalım? Aklıma geliverdi, söyledim. Sırtımızı dönelim! Olurdu, olmazdı derken konuşmaya başladığında biz hop sırtımızı döndük. Öyle haberlere çıkmayı falan da beklemiyorduk. Hemşehrimiz idi başbakan, beni sırtınızda taşırdınız ne yaptım size diye sordu yahu.⁶

Yaklaşık altı yıl süren bir mücadelenin sonunda HES projesi iptal ediliyor. İlk dava 1998 yılında Trabzon Bölge İdari Mahkemesine açılıyor ve 2004 yılına kadar Danıştay ile İdari Mahkeme arasında karar gidip geliyor. 2004 yılında Danıştay 6. Dairesi, Trabzon Bölge İdari mahkemesinin verdiği "ÇED raporu iptal" kararını

⁵ Vatandaş Mustafa ismi süreç içinde mücadelenin önemli bir karakteri haline gelmiştir. Kendisine neden "vatandaş Mustafa" dediği ise dikkat çekicidir. Çamlara vuran bir hastalık nedeniyle orman şefi, çamları kesip, dereden tomrukları vadinin düzlüğüne indirmek istiyor. Vatandaş Mustafa buna böceklerin bütün vadiye yayılma ihtimalinin olduğundan, tüm ormana bulaşacağından dolayı karşı çıkıyor. Orman şefi indirmek isterken, vatandaş Mustafa indiremezsiniz diyor. Orman şefi, orman yasasına göre indiririm diyor, vatandaş Mustafa "sen ormanda yaşamayan ormancısın, ben ormanda yaşayan ormancıyım. Eğer indirirsen direk hedefim sensin" dediğinde orman şefi "sen kimsin" diye bağıyor. "Ben vatandaş Mustafayım" diyor ve o günden bu yana ismi böyle anılıyor. (Bknz: Hamsici, 2010)

⁶ 20 Ağustos 2011'de Rize Çamlıhemşin'de yapılan görüşme.

onaylıyor ve hukuki süreç tamamlanıyor. Böylece, HES karşıtı mücadeleler olarak ifade ettiğimiz toplumsal hareketlerin ilkinin anlatisi tamamlanmış oluyor.

2000li yılların başlarında, artan HES projelerine istinaden HES karşıtı mücadelelerin de sayısı arttı ve karşımıza yükselen bir *toplumsal hareket olarak HES karşıtı hareketler* ortaya çıktı. Türkiye'nin birçok bölgesinde yaşam alanlarına, kültürüne, doğasına sahip çıkan insanlar itiraz seslerini yükselttiler. Bu sesler, *yaşam alanını savunma* olarak ifade edilen bir ortaklığı işaret ediyordu. Muğla'nın Yuvarlakçay köylüleri ağaçların başında 24 saat nöbet tutarak, Kastamonu'nun Loç Vadisi köylüleri şirket önünde her gün oturma eylemi yaparak, Rize'nin Fındıklı ilçesi köylüleri "tek bir ağaç bile kestirmeyerek" yaşam alanlarını korumaya, savunmaya çalıştılar.

HES karşıtı mücadeleler sadece belirli bir bölge ile sınırlı kalmadı. Türkiye'nin her bölgesinde yapılması planlanan HES projelerine karşı bölgede yaşayan kişilerin başı çektiği platformlar kurulmuş, bu platformların öncülüğünde hukuki mücadeleler verilmiş, çeşitli protesto eylemleri düzenlendi. HES karşıtı mücadele ortaklığı inşa edilirken bütün farklı deneyimlerin kendi özgünlüklerini korudukları da söylenebilir: mücadele edenlerin HES karşıtı söylemlerinin dayanaklarından siyasal angajmanlarına, kültürel yatkinlıklardan toplumsal ilişkiler ağına, doğayla kurdukları ilişkilerden temsiliyet ilişkilerine kadar bir dizi fark vadilerin yaşadıkları tekil deneyimleri de belirlemektedir.

2010lu yıllar ile birlikte Türkiye'nin her bölgesinde ortaya çıkan platformlar, dernekler ve bunların organize ettiği direnişler, çeşitli yerlerde hukuki kazanımlar elde etmişken çeşitli yerlerde de HES'lerin yapılmasının önüne geçememiştir. Hukuki kazanımlar, bazı bölgelerde HES projelerinin tamamen ortadan kalkmasına yol açmışken bazı bölgelerde ise farklı isimler ve şirketler yoluyla, hukuki yapının da değişmesine bağlı olarak yeni girişimler ve dolayısıyla yeni mücadeleler ortaya çıkmıştır. Çalışmaya konu olan Fındıklı ve Loç vadilerinin uzun yıllar mücadele sürdüren iki vadi olarak Türkiye'de HES karşıtı mücadelelerin önemli iki vadisi olduğu söylenebilir. İki mücadele deneyimi de hukuki mücadele ve sokak protestolarını efektif bir şekilde kullanmış, kendi yerel dinamiklerinin ötesine çıkarak bölgesel ve ulusal çapta kamuoyu yaratabilmiş, bugüne kadar da HES projesini yaptırmamayı başarmışlardır.

Bu çalışmanın temel amacı, bugüne kadar başarılı bir şekilde sürdürülmüş iki mücadele deneyimine odaklanarak HES karşıtı mücadelenin kavramsallaştırılmasına müşterekler literatürü üzerinden katkı sunmaktır. Bu amaçla ikinci kısımda müşterekler literatürünü tartışmaya açacağım.

2.2 Müşterekler ve HES'ler

Yukarıda betimlediğim üzere Türkiye’de halihazırda faaliyet gösteren yüzlerce hidroelektrik santral bulunmakta ve ayrıca yenileri de projelendirilmiş ve/veya yapılma sürecine girmiştir. Ancak, hidroelektrik santrallerin yapım süreçleri bu santrallerin yapıldığı bölgelerde ciddi protestoları ve direnişleri de tetiklemiştir.

Bu alt bölümün ilk kısmında, genel olarak müşterekler literatürü ve çitleme üzerine odaklanacağım. Bu amaçla, yukarıda ifade ettiğim direnişleri anlamlandırmak ve kavramsallaştırmak amacıyla müşterekler literatüründen nasıl faydalanacağımı açıklayacağım. Öncelikle, bir önceki bölümde bıraktığım yerden, neoliberalizm ve ilk birikim arasındaki ilişkiyi tartışarak başlayacağım. Güncel ilk birikim yazını takip ederek *ilk birikimin sürekliliği* hususunu değerlendirecek, buradan müştereklerin çitlenmesi sürecinin bunun bir görüngüsü olduğunu ifade edeceğim. Devamında, müşterekler literatüründeki evrime göz atarak literatüre yönelik bir yaklaşım geliştirecek ve literatürden nasıl faydalanacağımı açıklayacağım. Son olarak, derenin nasıl bir müşterek olarak ifade edilebileceğini tartışacağım.

Alt bölümün ikinci kısmında ise “müşterekler siyaseti” olarak ifade edilen siyaset biçimini ele alacağım. Müşterekler siyaseti içindeki ayrımları takip ederek HES karşıtı direnişlerin nasıl bir toplumsal hareket olduğunu ifade edecek ve neden “müştereklerin savunulması” çerçevesinde ele alınabileceğini ifade edeceğim. Son olarak genel bir değerlendirme yaparak bitireceğim.

2.2.1 İlk birikimin sürekliliği: müştereklerin çitlenmesi

David Harvey *Yeni Emperyalizm* (2004) kitabında neoliberalizmin ne tür araçlarla kendini örgütlediğini tartışır. Harvey, küresel sermayenin 1970’lerde girdiği krize bir çıkış olarak geliştirdiği neoliberal politikaları “yeni emperyalizm” olarak çerçeveselendirirken, bu yeni emperyalizmin kırdaki işleyişinde temel araçlardan birinin “mülksüzleştirerek birikim” olduğunu ifade eder. Buna göre, kırdaki yaşayan nüfusun ortak olarak kullanageldiği bir takım varlıklar ve dolayısıyla bu nüfusun

yaşam alanı, belirli düzenlemeler ve faaliyetlerle ve bir çok durumda zor yolu ile “el konularak” birikim unsuru haline gelir. Bu birikim, Marx’ın (2011) ifade ettiği gibi bir tür “ilk birikim” görüntüsünü verir. Harvey, Marx’ın ifade ettiği tarihsel dönemin özgünlüğünü ayırmak ve 1970ler sonrası dönemin kendi özgünlüğünü ifade etmek açısından bu süreci “mülksüzleştirerek birikim” olarak ifade eder.

Harvey “mülksüzleştirerek birikim” kavramına giden yolu kat ederken ilk olarak Rosa Luxemburg’un *Sermaye Birikimi* (2004) kitabına uğrar. Luxemburg’un kapitalist sermaye birikimini incelediği çalışmasına değinen Harvey, sermayenin krizine dair Luxemburg’un Lenin ile yaptığı tartışmaya değinir. Lenin’in *Emperyalizm* (2009) kitabında bahsettiği kapitalizmin genelleştirilmiş krizi meselesine dair eleştirel bir yaklaşım geliştiren Luxemburg, sonuç olarak sermayenin birikim krizine girdiği durumlarda, “kapitalist olmayan” toplumsal formasyonlara ve ilişkilere yöneldiğini ifade eder (Luxemburg, 2004). Harvey’in buradan çıkardığı temel sonuçlardan bir tanesi, kapitalizmin her daim “kapitalist olmayan” toplumsal yapılara ve ilişkilere ihtiyaç duyduğudur. Harvey, güncel “postmodern” yazına referans ile bu durumu “kapitalizmin kendi ötekisi” olarak tanımlar (2004).

Bu tartışma elbette Marx’ın *Kapital*’in 1. Cildinin Son bölümü olan ve “İlk Birikim” başlığını taşıyan bölümde yaptığı tartışmayı anımsatmaktadır. Marx’ın betimlediği dönemin sermaye ilişkileri, kapitalist birikimi mümkün kılmak için, yani onun bir *önkoşulu* olarak, Harvey’in ifadesi ile kapitalizmin *ötekisine*, kapitalist olmayan toplumsal ilişkileri ifade eden müştereklere yönelerek bunların çitlenmesini tartışır. Marx (2011), bu süreçte müştereklerin çitlendiğini, müştereklerden faydalanan nüfusun zor yoluyla topraklarından çıkarıldığını ve proleterleştiğini dönemin İngiltere’sinde bu sürecin hangi yasalar ve pratiklerle gerçekleştiğini ayrıntılı bir şekilde anlatır.

Marx’ın *Kapital*’de ele aldığı bu süreç, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde kapitalist sermaye birikiminin bir *ön koşulu* olarak “ilk birikim” şeklinde ifade edilmiştir. Bu açıdan “ilk birikim” kapitalizm-öncesi tarihsel bir olaya referans verir görünmekte ve Marx’ın özgün kavramsallaştırma biçimlerinden biri olarak kapitalist birikimin *ön koşulu* olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle, *ilk birikim* kapitalist toplumun, kapitalist sermaye birikiminin *tarihi-maddi* koşuludur. Bu biçimiyle de, kapitalizm öncesi bir tarihsel momente denk düşmekte, kapitalizme

geçişin tamamlanmasıyla beraber güncelliğini yitirmekte, “geçmiş” bir etkinlik olarak tarihin sayfalarına yazılmaktadır (2011).

Marx’ın bu süreci bu şekilde ifade etmesinin sebebi, *Kapital*’in bahsettiğimiz bölümünde yaptığı tartışma, daha çok bir tarihi anlatı gibi duran betimlemesidir. Marx, 16.yy’dan başlayarak kırdan yaşayan, müştereklerden faydalanan küçük toprak sahibi çiftçilerin, topraksız kır işçilerinin, müştereklerin çitlenmesi ve mülkiyetlendirilmesi ile beraber yaşadıkları topraklardan nasıl uzaklaştığını; mülksüzleşmeleri sonucu kentlere nasıl göçtüklerini, nasıl proleterleştiklerini; bu sürecin bir parçası olarak kapitalist çiftçinin nasıl ortaya çıktığını anlatır. Bu süreç, yüzyıllara yayılan, cebri zor yollarının kullanıldığı, çeşitli yasaların çıkarıldığı, kırdan kente göçün, kentte işçileşmenin çeşitli zor ve disiplin mekanizmalarıyla inşa edildiği kapsamlı bir süreçtir. Bu olup bitmiş ve bir şekilde kapanmış görünen süreç, kapitalist çiftçinin de ortaya çıkmasıyla beraber kapitalizmin ötekisini ortadan kaldırarak tarihin bir sayfası olarak kapanmış görünür (age).

Esasında Rosa Luxemburg’un yaptığı tartışmanın önemi bir anlamda bu *ötekilik* mefhumunda ortaya çıkar. Marx’ın yazınının betimleyici olarak algılanması, sanki bütün süreçlerin olup bitmiş gibi düşünülmesini getirmektedir. Halbuki Marx, burada kapitalist birikimin nasıl mümkün olduğuna dair bir yol ifade ederken, burada daha çok bir ülkenin maddi ve tarihsel koşullarından bahsetmekte, kapitalist birikimin yahut kapitalizme geçişin bir eğilimini tasvir etmektedir. Hardt ve Negri’nin (2004) Marx’ın yöntemine yönelik yaptığı tartışma burada aydınlatıcı olabilir. Hardt ve Negri, Marx’ın betimleyici bir anlatımdan ziyade kapitalist gelişme içindeki eğilimleri tespit ederek bunlar içindeki “baskın” eğilimleri takip ettiğini ifade ederler. Böylece, örneğin Marx, henüz tam sanayileşmemiş bir İngiltere’de işçi sınıfının üretiminin nasıl merkezi bir hale geleceğini bir eğilim olarak tespit edebilmiştir. Tabi ki bu durum Marx’ın yanılmayacağı ve bu eğilimlerin değişmeyeceğini göstermez. Hardt ve Negri’nin (2004) yaptığı tartışma da bugünün güncelliğinde Marx’ın 150 yıl önce yaptığı tartışmadan çok farklı kapitalist birikim dinamiklerinin var olduğuna yöneliktir.

Luxemburg’a geri dönecek olursak, onun yaptığı tartışmanın konumuz bakımından önemi de kapitalist birikimin mevcut dinamiklerini çözümlerken “kapitalist olmayan” toplumsal ilişkilerin mevcudiyetini açığa çıkarması ve bunların kapitalizmin devamlılığı için olmazsa olmaz bir koşul olduğunu ileri sürmesidir.

Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre esas olarak tarihin bir momentinde gerçekleştiği ve bittiği düşünülebilecek “ilk birikim” sürecinin dünya üzerinde hala maddi koşulları bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, hala çitlenecek, zor yoluyla el konulacak veya çeşitli yasalar ve disiplin mekanizmalarıyla düzenlenecek, kapitalizm dışı ilişkiler mevcuttur. İlk birikim, bitmemiş bir süreçtir.

Harvey, bu “bitmeme” halini ifade etmek için bir kavramsal müdahalede bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Esasında, Harvey’in yaptığı şey, kavramın ortaya çıkardığı karışıklığı düzeltmek, ortaya çıkan tartışmayı “tamir etmek” ve kavramı kullanışlı kılmak ve güncel tartışmaları da anlamlandırabilecek bir müdahalede bulunmaktır. Bu amaçla Harvey (2004), halihazırda mevcut olan bir sürecin “ilk” birikim olarak tanımlamanın kafa karıştırdığını iddia eder ve bunun yerine “el koyarak birikim” ifadesini kullanacağını açıklar (120). Bu süreci aynı zamanda “mülksüzleştirme yoluyla birikim” olarak da ifade etmektedir. Devamında Harvey, bir önceki kısımda betimlediğimiz neoliberalizasyon süreçlerini açıklar ve buna istinaden “el koyarak birikimin” nasıl gerçekleştiğini örnekler üzerinden ifade eder. Örneğin, Meksika ve Hindistan örneklerine değinerek suyun özelleştirilme sürecini el koyarak birikim ve neoliberalleşme süreçlerinin bir parçası olarak değerlendirmektedir (121, 130, 132).⁷

Özetle, Harvey’in öne sürdüğü temel argüman, kapitalist sermaye birikiminin günümüzde de ilk birikim benzeri bir “el koyma” biçimini aldığı, bunun özellikle toplumların tarihi içinde işçi sınıfının kazanımları olan çeşitli kamusal haklar ve özgürlüklerin özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi süreci üzerinden gerçekleştiğidir. Bunun yanında, kapitalist birikim rejimi içerisinde yer almayan bir takım alanların da birikim rejimi içine çekilerek el konulması biçimi de günümüz kapitalist birikiminin önemli bir biçimidir. Bu açıdan, geçmişte Marx’ın ifade ettiği “ilk birikim”, “el koyarak birikim” ve “mülksüzleştirerek birikim” biçimlerinde devam etmektedir.

De Angelis ve Harvie (2017) de benzer bir yaklaşım geliştirerek ilk birikim meselesinin tarihselliğinin bir tür “anlatıya” dönüştüğünü ifade eder. Buna göre, “ilk birikim” Marksist literatür içinde marjinalleştirilmiştir (109). Bunun sonucu olarak ortaya çıkan anlatı, doğrusal bir yaklaşımla ilk birikimi bir köken meselesine çevirmektedir. Yazarlar bu meseleyi şu şekilde açıklamaktadır:

⁷ Elbette Harvey (2004) ilk birikim ile el koyarak birikim arasında bir takım farklar da tespit etmektedir. Bu farklara dair tartışma konumuz dışı olduğundan burada detaylandırmıyorum.

[K]apitalizm öncesinde çitlemeler veya “ilk birikim” vardır. Bu temellük süreçleri kapitalizmin ön koşuludur, zira emek-gücü ve arazi gibi metaların piyasalarını oluşturmuş ve geliştirmişlerdir. Ancak, bu süreçler tamamlandığında ve amacına ulaştığına göre artık çitlemeler (veya ilk birikim) üzerine konuşmayı bırakıp “sermaye-mantığı”ndan bahsetmemiz gerekir [...] bu süreçler *çoktan olup bitmiştir*. (De Angelis ve Harvie, 2017: 109)

De Angelis (2014) bu durumu “ilk birikimin sürekliliği” veya “kapitalist çitlemenin sürekli karakteri” olarak ifade eder. Buna göre, yukarıda tarif edilen anlatıya zıt biçimde, ilk birikim bir zamanlar olup bitiş bir tarihsel olay değil, kapitalist birikimin olduğu her anda karşımıza çıkan, dolayısıyla kapitalist birikimin “özü” diyebileceğimiz bir karakteridir. Başka bir ifadeyle De Angelis, kapitalist birikimin olduğu her yerde ilk birikimin de var olduğunu, ikisinin birbirlerinden ayrılamayacağını ifade etmektedir. De Angelis’e göre ilk birikim öz olarak üreticiler ile üretim araçlarının birbirinden *ayrılmasıdır* ve bu durum, hem kapitalist birikimin koşuludur, hem de ilk birikim ve güncel kapitalist birikim ilişkilerinin ortak özelliğidir (De Angelis, 2004).

Bunun dışında, ilk birikim üzerine güncel yazının genel olarak ilk birikimin sürekliliği meselesine odaklandığını, kapitalist çitleme süreçlerini tartışmaya açtığını ve kavramlaştırmadaki çeşitliliğe rağmen benzer süreçlere işaret ettiği söylenebilir (Fırat, 2011; Midnight Notes Kolektifi, 2014; Read, 2014; Glassman, 2017; Blomley, 2017). Bunlar içerisinde Midnight Notes Kolektifi’nin (2014) *Yeni Çitlemeler* başlıklı metninin özel bir önemi olduğunu ifade edebiliriz. *Yeni Çitlemeler* ilk olarak 1990 yılında yayınlanması itibariyle görece “erken” bir dönemde çitleme ve ilk birikim literatürünü tarihin tozlu raflarından gün ışığına çıkarmıştır. Midnight Notes Kolektifi bu metinde, küresel ölçekte yaşanan süreci Marx’ın “çitleme” tartışmasına atıfla güncelleyerek bizleri ilk birikimin güncelliği meselesini tartışmaya, bunu da müşterekler üzerinden tartışmaya davet eder. Çitleme veya kapitalist el koyma, günümüz için kapitalist birikimin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Midnight Notes Kolektifi aynı zamanda Marx’ın *Kapital*’de tartışmayı bıraktığı haliyle küçük üreticilerin çitleme karşıtı mücadelesine gereken önemi atfetmediğini, ancak müştereklerde ve müşterekleri var eden topluluklarda kapitalist birikim karşıtı mücadele açısından çok önemli bir potansiyel olduğuna işaret eder. Bu açıdan, Midnight Notes Kolektifi’nin yaptığı şey, esas olarak, *müşterekler* kavramını toplumsal hareketler perspektifiyle okumaya ve tartışmaya yönelik bir davettir.

Özetle, bu çalışmanın ilk bölümünde tarif ettiğimiz üzere farklı biçimlerde ifade edilebilecek olan neoliberalizmin yansımalarından biri de “ilk birikimin sürekliliği” bağlamında müştereklerin çitlenmesi, yahut Midnight Notes Kolektifi’nin (2014) ifade ettiği üzere *yeni çitlemeler*dir. Bu bağlamda, HES projeleri sürecinin bir çitleme süreci olduğunu ve HES karşıtı mücadelelerin de müştereklerin çitlenmesine karşı mücadele olduğunu aşağıda açıklamaya çalışacağım.

2.2.2 Müşterekler

Bu kısımda, müşterekler (common/s) literatürünü takip ederek, müştereklerin nasıl anlaşılacağı tartışacak; müşterekler literatürü içindeki farkları da göz önüne alarak, kendi tartışmam bağlamında müşterekler kavramını nasıl kullanacağımı ifade edeceğim. Dere ve vadinin bir “müşterek” olarak tanımlanabileceğini ifade ettikten sonra, HES karşıtı mücadele bağlamında müştereklerin ne tarz anlaşılacağı tartışacak, farklı müşterekler siyasetleri arasında HES karşıtı mücadeleyi konumlandırmaya çalışacağım. Son olarak, HES karşıtı mücadelelerin neden “müştereklerin savunusu” biçiminde ifade edilebileceğini tartışarak bu bölümü sonlandıracağım.

Yukarıda da yer yer ifade ettiğim üzere “mülksüzleştirilerek birikimin” mülksüzleştirdiği nüfus, temel olarak bir takım ortak kullanım alanlarına dayanan, ortak bir yaşam alanını ve ortak varlığı paylaşan, bunun üzerinden kendi yaşamlarını kuran bir toplumsal kesimi ifade eder. Bu açıdan, örneğin ortak olarak kullanılan dere, vadi, orman, vb. varlıklar, bunların kullanım şekli ve niteliği ve çevresinde ördüğü ilişkiler açısından birer “müşterek” olarak tanımlanabilir.

Müşterekler, İngiltere’de *commons* ile karşılanan, devlete, kamuya veya özele ait olmayan; kimseye ait olmayan ve bu nedenle herkese ait olan bir varlık ilişkisini imlemektedir. Gündelik toplumsal ilişkilerde görülebilen ve yine mülkiyet ilişkileri bağlamında düşünebileceğimiz bir ilişki pratiğine gönderme yapmaktadır. Dereler, vadiler, ormanlar, yaylalar, bilgi, internet gibi varlıklar, bu varlıkları ortaya çıkan ilişkiler, bu varlıklarda “ortak olana” dair yapılan göndermeler müşterekler olarak ifade edilebilmektedir. Bu açıdan *müşterekler* literatüründe müştereklere dair farklı kavramsallaştırmaların mevcut olduğunu, bunların da farklı hatları takip ettiğini ve müştereklere dair farklı sonuçlar ürettiklerini söyleyebiliriz (Bknz: Adaman, Akbulut & Kocagöz, 2017).

Müşterekler üzerine zengin bir yazın olduğu iddia edilebilir. Özellikle Hardin (2017), Ostrom (2017), De Angelis (2017), De Angelis ve Harvie (2017), Federici (2014), Hardt (2017), Bollier ve Helfrich (2018), Caffentzis ve Federici (2017), Negri ve Hardt (2011), Klein (2001), Linebaugh (2008) ve Rogerro'nun (2018) çalışmaları, hem yazının kapsam ve genişliğini göstermekte, hem de farklı geleneklerden gelen çeşitli yazarların müşterekler ile kurduğu ilişkide bir yaklaşım zenginliği ortaya çıkardığını göstermektedir. Bunun yanında, müşterekler kavramının bir yandan *ilk birikim* ve *çitleme* gibi kavramlarla beraber kullanıldığını (örn: Midnight Notes Kolektifi, 2014; De Angelis ve Harvie, 2017; Blomley, 2017) bir yandan da *mülksüzleştirme* (Harvey, 2004), *iştirak* (Linebaugh, 2008), *topluluk* (Caffentzis ve Federici, 2017; De Marcellus, 2003), *anti-kapitalist toplumsal hareketler* (De Angelis, 2017; Caffentzis ve Federici, 2017) gibi farklı kavramlarla ilişki içinde kullanıldığını da belirtmek gerekiyor. Tartışmamız bağlamında müşterekleri nasıl kullanacağıma odaklanmadan önce, bu zengin yazına hızlıca göz atmak, tartışmaya altyapı sunması açısından faydalı olacaktır.

Müştereklere dair yazında kuşkusuz en popüler metin Gerret Hardin (2017) imzalı ve ilk olarak 1968 yılında yayınlanmış olan *Müştereklerin Trajedisi* başlıklı metindir. Bu metinde Hardin, mevcut haliyle mülkiyet ilişkileri içerisinde yer almayan, ortak kullanım ilişkilerini ifade eden müştereklerin, rasyonel bir yaklaşım çerçevesinde davranıldığında kendi içinde bir trajediye yol açacağını, bu açıdan da bu trajedinin ortadan kaldırılmasının rasyonel bir çözüm olacağını ifade eder. Bir merada serbestçe otlayan hayvanlara sahip çobanların her birinin daha fazla otlatılacak alan talep etmesinin, esas olarak bu merada mevcut olan ve müşterekliğe dayalı bu serbestiden kaynaklandığını söyleyen Hardin, her rasyonel çobanın daha fazla otlatılacak alan talebinin nihayetinde herkesin çıkarına aykırı olacağını, kısa zaman içerisinde otlak alanın tükeneceğini ve bunun da kendi çıkarını arttırmak isteyen her birey açısından bir trajediye yol açacağını ifade eder.

Hardin, bu trajediden çıkış yolunun özette erişim serbesitesinin ortadan kaldırılması olduğunu ifade etmektedir. Hardin'e göre trajedinin kaynağı özgürlüktür (30). Dolayısıyla özgürlük, bu örnekte serbest erişim olarak tanımlandığı için, serbest erişimin kısıtlanması, bir takım kural ve prensiplerle düzenlenmesi olarak yer değiştirmelidir.

Buna göre rasyonel bireyler rasyonel bir davranış olarak “karşılıklı zora mutabık olmalı” (39) ve serbest erişim meselesini bir takım kurallar ile değiştirmelidir. Bu kurallar bütünü, Hardin’e göre, özelleştirme dahi olabilmektedir (41).

Hardin’in izleğini takip eden ve bu tartışmayı bir çok boyutuyla ele alan ve güncelleyen Elinor Ostrom yaptığı çalışmalar ile Nobel ödülünü kazanan bir iktisatçı olması hasabiyle müştereklerin popüler bir tartışma konusu haline gelmesinde önemli bir katkıda bulunmuştur. Ostrom ve Ostromcu gelenekten gelen çeşitli yazarlar (Fikret Berkes, Arun Agrawal vd), Hardin’in tezinde çelişkili gördükleri çeşitli bölümleri saha çalışmaları üzerinden sorgulamışlardır (Bknz: Adaman, Akbulut & Kocagöz, 2017; 16). Yapılan araştırmalar ve tartışmalar, Hardin’den farklı olarak müşterekler içerisinde çeşitli yerel düzenleme sistemlerinin geliştirildiğini, müştereklerin Hardin’in düşündüğü gibi sonsuz bir serbesti olarak yaşanan ve kuralsız ilişkiler bütünü olmadığını, ve bu açıdan her daim trajedi ile sonlanması gerekmediğini ortaya koymuştur. Bu çalışmalara göre bireyler “dar anlamda ekonomik motivasyonları dışında kalan değer, endişe, saik ve tercihlerle (karşılıklılık, adalet, güven vb.) davranan sosyal varlıklar” (Adaman, Akbulut & Kocagöz, 2017; 16) olarak görülmekte, dolayısıyla dar anlamıyla kendi çıkarını maksimize etmeye odaklanan birey algısı dışına çıkmaktadır.

Hardin ve Ostromcu müşterekler izleğinin bir diğer sorunsallaştırılan yanı ise müşterekleri bir takım fiziksel temelli doğal varlıklara indirgenmesidir. Klasik iktisat literatürünü takip ederek kuramsallaştırılan bu yaklaşımın temel argümanı, bu açıdan, bu doğal varlıkların esas olarak bir tür “doğal kaynak” olarak görülmesini beraberinde getirmektedir (Adaman, Akbulut & Kocagöz, 2017; Agnus, 2017). Halbuki müşterekler literatüründe, yukarıda kısaca değindiğimiz üzere, müşterekleri farklı biçimde algılayan ve kavramsallaştıran yaklaşımlar mevcuttur.

Müşterekler, ilk bakışta ortak olan, ortak kullanılan, ortak bir mülkiyete gönderme yapan, yahut herhangi bir kişinin sahip olmadığı, bu açıdan da mülkiyet ilişkilerinin dışında bir “sahiplik” ilişkisine sahip varlıkları ve/veya ilişkileri ifade etmektedir. Müştereklere dair bütün bu farklı anlamlar, müşterekler literatürünün kendi iç zenginliği, genişliği veya çelişkisi olarak düşünülebilir (Hardt, 2017; Bollier ve Helfrich, 2018; Caffentzis ve Federici, 2017). Dolayısıyla, müşterekler denince akla ilk gelen ve Ostromcu olarak ifade edilebilecek şu anlayış tartışmalı hale gelmektedir: çoğunlukla “devlet mülkiyeti” kapsamında yer alan, ancak devletin

doğrudan bir ticari fayda içerisinde olmadığı ve çoğunlukla da kırsal alanda küçük köylülerin kullanımına tesis ettiği çeşitli doğal kaynaklar. Başka bir ifadeyle, klasik müşterekler tanımı, devletin mülkiyet güvencesinde olup bütün topluma ait olan, ancak belirli bir toplum kesiminin kullanımına tahsis edilmiş olan çeşitli kaynakları ifade eder: dereler, ormanlar, denizler, madenler vb. Bu açıdan klasik müşterekler literatürü müşterekleri bir çeşit “doğal kaynak” olarak algılama eğiliminde olmuştur.

Bu yaklaşıma göre, örneğin bir dere, Hardin’in (2017) de varsaydığı biçimde, belirli bir bölgede yaşayan kişi ve toplulukların “serbest erişimine açık”, maddi bir kaynak olması sebebiyle sonlu, ancak serbest erişime açık olması sebebiyle de sınırsız kullanılma potansiyeli olan, karmaşık, doğal (yani fiziki çevreye ait) bir varlık olarak tanımlanır. Örneğin, bir derenin mülkiyeti, tanımsal olarak kimseye ait değildir. Bir dere, bir devlet sınırları içerisinde yer alması nedeniyle, derenin kullanım biçimi o devletin anayasası tarafından tarif edilmektedir. Bunun dışında, örneğin bazı büyük nehirler farklı devlet sınırları içerisinde olduklarından, uluslararası anlaşmalar tarafından çerçevelenmekte ve kullanım hakları bu anlaşmalara göre belirlenmektedir.

Devletin mülkiyet güvencesinde olan, kimseye ait olmayan, anayasal olarak kullanım hakları belirlenmiş olan bu varlıklar, devletin genel ekonomi-politik yaklaşımı çerçevesinde de “doğal kaynak” olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan, bu doğal varlıklar yalnızca fiziksel çevrenin insanlara sunduğu varlıklar olarak değil, aynı zamanda belirli bir *iktisadi fayda* ve dolayısıyla maliyeti olan, bu fayda ve maliyet ilişkisine göre devletin ve vatandaşların veya belirli toplumsal kesimlerin ilişkilendiği ve ilişkilerini bu hesaba göre düzenledikleri varlıklar olarak görülmektedir.

Özetle, yukarıda Hardin ve Ostrom hattı üzerinden ifade ettiğim müşterekler yaklaşımı “mülkiyeti devlete ait olan doğal kaynaklar” olarak görür. Bu açıdan müşterekler bir çeşit iktisadi varlığa indirgenmiştir. Hardin (2017) de tam olarak bunu sorunsallaştırmaktadır: müşterekler sonluluğuna, düzensizliğine, hatta zaman zaman da mülkiyetsiz olmasının getirdiği belirsizliğe vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, müştereklerle kurulan ilişkiyi bireyler bazında, sabit, ilişkisiz olarak görme eğiliminde; bireylerin müştereklerle kurduğu ilişkiyi de salt bir iktisadi rasyonalite çerçevesinde tanımlamaktadır.

Buna ek olarak, Hardin ve Ostrom'un çalışmaları, Dünya Bankası ve çeşitli uluslararası örgütlerin de ilgisini çekmiş ve kurumlar çeşitli düzeylerde geliştirdikleri argümanlarda müşterekler söylemini neoliberal bir düzlemde tanımlamak ve bir yönetim meselesi olarak inşa etmek eğilimi göstermiştir. De Angelis ve Harvie'nin (2017) Harvey'in (2015) "tamirat" ifadesinden yola çıkarak kullandıkları biçimiyle, sermaye müşterekleri bir tür "müşterekler tamirata" olarak (123) kullanabilmektedir. Burada ifade edilen şey, klasik iktisat literatürü üzerinden tanımlanan müştereklerin, neoliberal dünyada mevcut maliyetlere karşı kapitalizmin krizini üstlenebileceği, başka bir ifadeyle müştereklerin neoliberal maliyeti üstlenebileceğine yönelik bir kurguya dayanmaktadır.

Esasında burada, müştereklere dair bir başka varsayım ortaya çıkmaktadır. Bu varsayımın göre, müştereklerin bir tür "tamirat" gerçekleştirebilmesi için krizin etkilerinde görece "özerk" olması beklenebilir. Bu da, esasında müşterekler literatüründe yukarıda Rosa Luxemburg üzerinden andığımız "kapitalist-olmayan" ilişkiler, topluluklar veya toplumsal formasyonlar tartışmasına geri dönmemizi mümkün kılmaktadır.

Kapitalist-olmayan toplumsal yaşam formları ve müşterekler arasındaki ilişki, bir yandan Luxemburg'un (2004) ifade ettiği kapitalizmin ötekisine işaret ederken, bir yandan da kapitalist birikim ilişkilerinin yaşanmadığı toplumsal ilişkilere gönderme yapmaktadır. Kapitalist birikim ilişkilerinin yaşanmadığı topluluklar hayal etmek bir tür romantizasyon olarak düşünülebilir (Akbulut, 2017). Ancak, burada yapılan vurgu, aynı zamanda müşterekleri başka türlü düşünmemizin de anahtarını sunmaktadır.

Bu başka türlü düşünme pratiğine dair başlangıç noktalarından biri, bu okumanın metodolojik olarak ne tür bir ilişki tasarladığı olabilir. Hardin'in rekabetçi birey metodolojisinin dışında, ve belki de onun karşısında sayılabilecek başka bir metodoloji, örneğin Linebaugh'un (2008) *iştirakçi* (commoner) olarak tarif ettiği figür üzerinden düşünülebilmektedir. Linebaugh, *Magna Carta Manifestosu* (2008) üzerinden müştereklerin nasıl tanımlandığı ve kullanıldığını takip ederek bu kullanım ilişkisinin baş aktörü olan figür üzerine araştırmasını yapar. Linebaugh'a göre bu figürü ifade eden temel şey, müştereklerle kurduğu ilişkide rekabetçi ve bireyselci bir yaklaşımdan ziyade daha topluluk temelli, dayanışma, paylaşım ve bir takım karşılıklı sorumluluklar ve sınırlar geliştirmeye dayalı bir ilişki tesis edildiğidir. Bu

açından, müşterekler, en başından itibaren iştirakçi figürünün ilişkileri üzerinden takip edilebilir.

Bu bağlamda, yukarıdaki klasik yaklaşıma alternatif bir müşterekler yaklaşımı olduğunu ifade edebiliriz. Buna göre, müşterekler yalnızca bir takım doğal kaynaklar olarak değil, aynı zamanda bu “doğal kaynak” olarak ifade edilegelen varlıkların etrafında kurulan ilişkileri de içine alır. Bu açıdan müşterekler ilişkiler toplamını, ortak üretimleri, beraber yaşam formlarını da kapsayan, daha bütünlüklü yaşamsal faaliyetleri ifade eder. Başka bir ifadeyle, müşterekler, aktörlerin kendi arasındaki ilişkileri de içine alan, kolektif bir tarihi ve ilişkiler pratiğini kapsayan, geniş bir toplumsal ilişkileri ifade etmektedir. Bir önceki yaklaşımda “doğal kaynak” olarak ele alınan ve aktörleri ancak onunla kurduğu fayda ilişkisi etrafında tanımlayan müşterekler, bu yaklaşımda bambaşka bir anlama bürünmektedir. Burada aktörler, müştereklerden yalnızca “faydalanan” aktörler olarak değil, onların *üretim sürecine bizzat katılan*, belirli bir sosyal, kültürel, iktisadi ve yönetsel ilişkileri paylaşan, müştereklere “iştirak eden” kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Caffentzis ve Federici, 2017). Dolayısıyla, müşterekler ile ilişkilenen ve ondan faydalanan tek tek birey-aktörler yerine, bu yaklaşımda kolektif pratiklere ve bazı durumlarda kimlik ve aidiyetlere de sahip bir topluluktan söz etmek mümkündür (Caffentzis ve Federici, 2017; De Marcellus, 2003).

Bu açıdan müşterekler, müştereklere iştirak eden kişilerin hem kullandığı, hem beraber yaşadığı, beraber bir yaşam ürettiği, karşılıklı kurulan ve karşılıklı icra edilen pratikleri ifade eder. Müşterekler, bir ortak varlığın yanında, kurulan ortak ilişkilere, ortak anlamlara, ortak değerlere, ortak bir kültüre ve ortak yaşam pratiklerine gönderme yapmaktadır (Hardt ve Negri, 2011; Bollier ve Herfrich, 2018). Buna bağlı olarak, müştereklerin çevresinde kurulan yaşam da, *ancak ve ancak* müşterekler ve iştirak ilişkisi çerçevesinde anlaşılabilir ve değerlendirilebilir hale gelmektedir. Bu alternatif müşterekler yaklaşımını takip ettiğimizde, bir yandan bireylerin kendi aralarındaki ilişkiler önem kazanmakta, bir yandan da bireylerin içinde var oldukları topluluklar ile kurdukları ve ancak o zaman anlaşılacakları ilişkiler göz önüne alınmaktadır.

Bu çalışmada müşterekleri, müşterekler ile beraber onlara iştirak eden kişilerin veya toplulukların ortak deneyimleri ile beraber düşünmeyi önereceğim. Başka bir ifadeyle, müşterekleri ve müşterekler üzerinden ortaya çıkan pratikleri, ancak ve

ancak müştereklere iştirak eden aktörler ve onların pratikleri aracılığıyla anlayabileceğimizi; bu pratikleri de ancak ve ancak iştirak pratiğini mümkün kılan müştereklerin müştereklik özelliği ile kavrayabileceğimizi iddia ediyorum. Bu açıdan “müştereklik”, belirli bir tarihsel, kültürel, yönetsel ortaklığa, bir yaşam alanını ortak deneyimlemeye, ortak davranışlar geliştirmeye, çeşitli fiziksel varlıkları ortak deneyimlemeye ve ortak ilişkiler geliştirmeye gönderme yapmaktadır.

Bu açıdan, bir yandan örneğin dere, orman, maden, yayla, vadi gibi “doğal kaynak” veya “ortak varlık” olarak tanımlanan varlıkları “müşterek” olarak ifade edecek, ancak bunları yalnızca bir çeşit fayda-maliyet ilişkisine indirgeyen, bu ilişkiyi de kolektif-toplumsal süreçler üzerinden değil de bireysel ilişkiler üzerinden açıklayan yaklaşımı tercih etmeyeceğim. Başka bir ifadeyle, müştereklere ilişkisel bir yöntemle yaklaşacak; ortak varlıklar, bu varlıklar çevresinde yaşayan kişi ve topluluklar, bu toplulukların kendi çepçeme dışındaki dünya ile kurduğu ilişkiler ve kendi aralarında kurdukları paylaşım, dayanışma ve politikaya katılım pratiklerini *birbirleriyle ilişkileri içerisinde* ele alan bir yaklaşım izleyeceğim.

Bu bağlamda, bu tezin ana çerçevesi olarak, Türkiye’de HES projelerinin bir tür *müştereklerin çitlenmesi* süreci olduğunu ifade edebiliriz. Birçok vadide suyun ve toprağın çevrenmesi süreçleri neoliberal politikaların tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Vadilerde karşılaştığımız süreç, müştereklerin çitlenmesine bağlı olarak, şirket egemenliğinin tesis edilmesi şeklinde ifade edilebilir. Su ve suya bağlı olarak toprak müşterekleri, 49+49 yıllığına şirketlere “kiralananarak” çitleme sürecinin temelleri atılmış, süreç içerisinde gördüğümüz üzere bu çitleme imgesi şirketlerin derelerin etrafını tel örgülerle çevirmesi ile somut gerçeklik kazanmıştır. El koyarak birikim “kamulaştırma” ile ifadelendirilirken (Kaya 2011), müştereklerin çitlenmesi sürecinin yeni bir proleterleşme sürecini doğurduğunu, vadide yaşayan insanların göç etmesine yol açtığını; bunun da tarım ve hayvancılığa dayanan üretim ilişkilerinin çözülmesine işaret ettiğini belirtelim. Bu bağlamda, neoliberal politikaların bir biçimi olan mülksüzleştirerek birikim süreçleri müştereklerin çitlenmesi olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye’nin akarsu (hidrolik) gücü bir tür enerji potansiyeli olarak saptandı, tariflendi ve buna “el koyarak birikim” yapmaya yönelik birinci bölümde ortaya koyduğum yasal düzenlemeler geliştirildi. Dereler, vadiler, yaylalar, otlaklar, ormanlar vb. ortak kullanılagelen ve çevresinde bir yaşamı oluşturan müşterekler, neoliberalizm bağlamında birer ticaret nesnesine dönüştürülüyor, özelleştiriliyor,

piyasalaştırılıyor. Velhasıl, kalıcı olarak çözülen müşterek ilişkisi, bize yaşanan sürecin yeni bir “müştereklerin çitlenmesi” süreci olduğunu gösteriyor. Müştereklerin çitlenmesi, tek başına dereyi metalaştırmakla ifade edilemeyecek kadar bütünlüklü bir yaşamın çitlenmesine uzanmaktadır. Daha önce de ifade ettiğim şekilde; dere sadece vadinin coğrafi varlığı olarak değil etrafında kurulu yaşamı da müşterekleştirmektedir. Bu yaşamın tezahürü olarak oluşan kadim bilgiler, gelenekler, kültürler, derenin, ormanın, toprağın kullanım formları da çitlenerek, müştereklerin çitlenmesinin gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

HES projelerinin neoliberal politikalar bağlamında müştereklerin çitlenmesi sürecini anımsatması elbette yalnızca genel bir proleterleşme eğilimi, mülksüzleşme, el koyarak birikim, piyasalaşma, su kullanım hakkının özelleştirilmesi ve kırsal üretimde şirket egemenliğinin tesis edilmesi gibi çeşitli görüngülerle ifade edilmesi yeterli olmayacaktır. Bu sürecin bir tür el koyarak birikim olduğunu ifade etmek teorik olarak doğru olmakla beraber bu sürecin neden bir tür “müştereklerin çitlenmesi” olduğunu aynı zamanda buradaki çitleme pratiğini gerekçelendiren HES projeleri bağlamında derenin nasıl bir ilişki ürettiği de tartışılmalıdır. Başka bir ifadeyle, Harvey’in (2004) de dikkat çektiği üzere, el koyarak birikim süreci yalnızca bir takım ortak kullanılan varlıkların, yani klasik literatürde tanımlandığı haliyle müştereklerin çitlenmesi şeklinde gerçekleşmek zorunda değil. Küçük toprak mülkiyetine sahip olan çiftçiler de topraklarının gasp edilmesi yoluyla mülksüzleştirilmek durumunda olabilmektedir. Başka bir ifadeyle, mülksüzleştirilme - çitleme sürecinin kendisi, mülkiyet ilişkileri bağlamında yalnızca ortak varlıkların çitlenmesi olarak değil, toplumsal ilişkilerin bütünlüğünde niteliksel bir farklılaşma olarak da okunabilir.

Aşağıda önce teorik olarak, daha sonra da bir sonraki bölümde ampirik olarak tartışacağım üzere dereler ve derelerin çevresinde kurulan toplumsal ilişkiler bize buradaki “müştereklik” durumunu açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, HES projelerinde “müştereklerin çitlenmesi” olgusunu bize tartıştıran meselelerden biri de HES projelerinin “çitlediği” derelerin müşterek olma özelliğidir. Aşağıda bu iddiayı teorik olarak ele alacağım.

2.2.3 Dereyi, vadiyi, köyü müşterek olarak tanımlamak

Çalışmamız bağlamında hesaba kattığımız dereler, dağ kaynaklarından çıkararak vadi oluşturarak denize yol alan, geçtiği yol boyunca köyleri ve tarımsal arazileri kateden; çevresinde yaşayan insanların kültürel, toplumsal ve iktisadi ilişkilerine ortaklık eden bir müşterek olarak değerlendirilebilir.

Derenin müşterekliği, ilk elden, coğrafi bir olgudur. Dağlardan denize doğru yol alan derenin aktığı vadi boyunca açtığı alan, çevresinde köyleri, tarımsal arazileri, doğal çevreyi, coğrafi özelliklere göre değişen kültürleri, mimariyi içerisinde barındırır. Bu açıdan, bir dere ve derenin katettiği vadi, ortak sosyal ilişkileri, ortak ekonomik faaliyetleri, ortak kültürü, ortak politik katılım biçimlerini, ortak mücadeleleri, ortak yaşamları ve ortak yaşam alanını mümkün kılmaktadır. Bütün bu ortaklıklar temeli derenin kendisini başlı başına bir müşterek olarak algılamamızı mümkün kılar. Vadinin coğrafi, ekonomik ve kültürel müşteregidir. Coğrafyasını, iklimi belirlerken buna uygun olarak tarımsal ürün havzasını belirleyen bir müşterek olarak karşımıza çıkar. Kadim geleneklerin oluşmasında dere, yaşayan bir varlıktır. Vadideki yerleşime, mimariye, türkülere, hikayelere sirayet etmiş ve kimseye ait olmayan ortak varlık olarak belirir.

Dere, derenin aktığı vadinin yaşamsal kaynağıdır; coğrafyasını oluşturur, iklimi ve toprağı besler, tarımsal ürünleri şekillendirir. Bu açıdan, dere, vadilerde sıkça ifade edildiği şekliyle, yaşamın kaynağıdır. Suyun yaşam ile özdeşleşmiş olmasının birçok sebebi bulunur; su da hava gibi canlılar için vazgeçilmez bir varlıktır ve bu açıdan canlıların özgür ve yeterli derecede erişimine açık olmak durumundadır. Vadiler içinde dere, bir su kaynağı olarak anlam kazanır. Ancak bu su, basitçe bir “su kütlesi” olarak düşünülmez. Su, yaşamla özdeşleşmektedir. Hem içme, hem kullanma, hem kültürel ve toplumsal ilişkilere kaynaklık etmesi açısından, yaşamın kaynağı olarak müşterektir.

Bu bağlamda, dereler müşterektir, çünkü yaşamın var olması için ortak bir koşuldur ve vadide yaşayan canlılar için de bu erişim ve ortaklık hayatın hem olmazsa olmazı, hem de onu belirleyen temel unsurdur. Bu açıdan, bu çalışma boyunca dere, hem vadi hem de köy yaşamının üretken bir parçası olması açısından, hem de bu yerlerdeki toplumsal ilişkileri üretmesi ve belirlemesi açısından bir müşterek olarak ele alınacaktır.

2.2.4 Müşterekler siyaseti ve HES karşıtı mücadeleler

Yukarıda ifade ettiğim müşterekler kavramsallaştırması aynı zamanda bir siyaset biçimi olarak “müşterekler siyaseti” mefhumunu da gündeme getirmektedir (Federici, 2014; Adaman, Akbulut & Kocagöz, 2017; Akbulut, 2017; Fırat, 2011; Akçay ve Kocagöz, 2014; Klein, 2001; Mies ve Bennholdt-Thomsen, 1999; De Marcellus, 2003). Bu çalışmada, özellikle Mies ve Bennholdt-Thomsen’in (1999) müşterekler üzerinden kavradığı ve geliştirdiği siyaset kavramsallaştırmasını takip ederek, müşterekler siyaseti mefhumunu üç başlık altında ele alıyorum: müştereklerin savunulması, müştereklerin geri alınması ve yeni müşterekleştirme pratikleri. Bu üç siyaset biçimini kısaca açıklayarak, HES karşıtı mücadelelerin hangi çerçevede bir tür “müşterekler siyaseti” olarak ifade edilebileceğini tartışmak istiyorum.

Müşterekleri Savunmak

“Müşterekleri savunmak” olarak ifade edilen siyaset biçimi, bir müşteriye yönelik gelişen çitleme hareketına karşı, o müşteriğin kelimenin en geniş anlamıyla savunulması pratiği olarak ifade edilmektedir (Mies ve Bennholdt-Thomsen, 1999). Ortak kullanılan, kullanım değerine bağlı olarak kullanım hakkı üzerinden ifade edilen iştirak ilişkileri, dışsal veya içsel bir faktör tarafından tehdit edildiği zaman, bu müşterek çerçevesinde harekete geçen ilişkilerin, bu ilişkilerin oluşturdukları toplulukların müşteriği koruması, *müştereklerin savunulması* pratiği olarak ifade edilebilir. Bu açıdan müştereklerin savunulması, kelimenin gerçek anlamıyla bir savunma pratiği olarak düşünülebilir.

Elbette müşterekleri savunmak, bir metafor olarak hangi müşterekler hattının takip edildiğine bağlı olarak değişiklik gösterecektir. Hardin’in bireyci bakış açısından yola çıkıldığında, müşterekleri savunmak olarak ifade edilen siyasetin bir tür rasyonel olmayan, tarih-öncesi (arkaik) bir toplumsal ilişkinin savunulması olarak anlaşılma durumu mümkündür. Böylece müşterekleri savunmak, tarihin akışına karşı kürek çekmek, bireyci maksimizasyonun önüne geçmek anlamına gelebilir.

Ostromcu kaynak merkezli yaklaşım, “müşterekleri savunmak” ifadesinde kullanılan siyaset biçimi için en genel anlatı olabilir. Bunun temel nedeni, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bu yaklaşımın müşterekleri ilişkisellikleri bağlamında değil, birer varlık-nesne, ya da daha net bir ifade ile birer meta olarak görmeleridir. Metalarn

“sahipleri” vardır. Bu bağlamda, Ostromcu yaklaşım müşterekler olarak bir topluluğun sahip olduğu bir metayı anlamakta, buradaki savunma mefhumunu da bu topluluğun özelinde bireyselleştirmektedir. Başka bir ifadeyle, Ostromcu yaklaşımın müşterekleri kaynak olarak algıladığını düşünerek, bir topluluğa ait olan bir kaynağın, iç veya dış etkenlerden kaynaklı olarak o kaynağa yönelmiş bir saldırıya karşı bu kaynağı savunduğunu söylemek mümkündür.

Alternatif yaklaşım ise müşterekleri savunmak mefhumunda yalnızca “kaynak” ile sınırlı olmayan, bahsi geçen “kaynak” etrafında örülmüş ilişkileri de görmek ve çözümlenmek durumundadır. Başka bir ifadeyle, müşterek olarak ifade edilen şey Ostromcu yaklaşımda “kaynak” olarak ifade edilen şeyin ötesinde, yukarıda tarif ettiğimiz biçimiyle, o varlığın etrafında kurulan ilişkileri de kapsamakta olduğundan, “müşterekleri savunmak” da bu çerçevede değerlendirilebilir. Ostromcu kaynak ifadesi belki yalnızca bu “saldırının” görünür olduğu nesneyi ifade eder. Bu nesne, o ilişkileri çözümlenmenin başlangıç noktası olma özelliğine sahiptir. Çitleme metaforunu takip ederek diyebiliriz ki, burada bir “çitleme” ihtimaline karşı çitlemelerin baştan önlenmesi durumu mevcuttur.

Müşterekleri geri almak

Müştereklerin geri alınması, daha önce bir müşterek olarak kullanılagelen veya kamusal vasfı çeşitli müdahalelerle ilga edilmiş olan varlıkların ve ilişkilerin, belirli bir topluluk veya geniş kitleler tarafından bazen zor yolu da dahil olmak üzere çeşitli araçlarla geri alınması ve tekrar bir müşterek olarak tariflenerek kullanıma açılması pratiğidir (Klein, 2001; Mies ve Bennholdt-Thomsen, 1999).

Müşterekleri geri almak, geri alma mefhumunun yarattığı bir tür muğlaklığı da içinde barındırmaktadır. Örneğin, Klein’in (2001) ifade ettiği geri alma pratiğinde, daha önce bir tür “kamusal hak” olarak ifade edilen hak ve özgürlüklerin özelleştirilmesi, ticarileştirilmesi ve/veya piyasalaştırılması sonrasında verilen çeşitli mücadelelerle beraber tekrardan bunların kamusal niteliğe kazanılması örnek olarak verilmektedir. Bu açıdan, tartışmalı bir kavram olarak “kamu” ile “müşterek” ifadesi bazı durumlarda birbirinin yerine geçer bir biçimde kullanılabilir.

Burada genel olarak, daha öncesinde bir “müşterek” olarak ifade edilen/kullanılagelen çeşitli varlıkların ve/veya ilişki pratiklerinin çeşitli müdahale biçimleriyle beraber kaybolduğunu, ancak buna karşı geliştirilen mücadeleler ile

“geri alındığını” ve tekrardan kamu güvencesine kavuştuğunu söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. Başka bir ifade ile, burada esas olan şey, çitlemeye karşı çitlerin kırılması, eski kullanım biçiminin tekrardan tesis edilmesidir. Çitleme ve müşterekleştirme arasında, Polanyi’nin (2007) ifade ettiği şekilde bir *ikili hareket* olduğu söylenebilir. Çitleme ve müşterekler arasındaki ilişkide De Angelis’e (2007) göre piyasanın hareketleri ile toplumun kendini koruma süreçleri ve bu hususta oluşturduğu kurumlar birbirini karşılıklı etkileyen süreçler yaratmaktadır. Dolayısıyla, çitleme süreçleri ve müşterekleştirme süreçleri birbirini sürekli etkileyen süreçler olarak okunabilir ve bu bağlamda salt görünür olan tarihsel momentlere değil, bunların arka planında yatan süreçlere bakmak da müşterekleştirme ve çitleme süreçlerini anlamak açısından elzemdir.

Yeni Müşterekler Yaratmak

Yeni müşterekler yaratmak ise, daha önce bir müşterek olarak tanımlanmamış, veya daha önce hiç var olmamış bir topluluğu, varlığı veya ilişkiler ağını bir müşterek olarak tanımlamak, burada müşterekler temelli ilişkiler kurmak anlamına gelmektedir (Mies ve Bennholdt-Thomsen, 1999). Bu siyaset biçimi aynı zamanda “müşterekleştirme” olarak da ifade edilmektedir (Fırat, 2011; Linebaugh, 2008; Akbulut, 2017). Bu açıdan, yeni müşterekleştirme, savunma ve geri almanın dışında, daha önce var olmamış bir siyaset alanı açmayı, savunmayı, yeni ilişkiler tanımlamayı, kurmayı ve geliştirmeyi de içermektedir.

Çitleme metaforu ile düşündüğümüzde, yeni müşterekler yaratma pratiği, halihazırda “çitlenmiş” olan bir varlığın veya ilişkiler bütünüün çitlerinin kırılması olarak ifade edilebilir. Bu açıdan, bu yeni “müşterekleşen” varlık veya ilişkiler bütünü çerçevesinde yeni bir tür ilişki kurulur, müşterek temelli ilişkiler geliştirilir.

Görüldüğü üzere, “müşterekler siyaseti” mefhumu bize müşterekler temelli toplumsal hareketlerin biçimleri ve kapsamına yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Caffentzis ve Federici’nin (2017) “müşterekleri yeniden tanımlamaya” yönelik önermeleri içerisinde iki tanesinin bu çerçeveyi açıklamak için önemli olduğunu ileri süreceğim. Caffentzis ve Federici’ye göre, “müşterekler verili değildir, üretilir” (141). Dolayısıyla, Ostromcu kaynak merkezli yaklaşımın aksine, müştereklerin verili olmayan yapısı, onu bir “nesne” olma statüsünden çıkarmayı ve zorunlu olarak bir ilişki biçiminde düşünmeyi gerektirir.

İkinci olarak, “müşterekler bir topluluk gerektirir” (142). Başka bir ifadeyle, yukarıdaki tartışmayı da göz önüne alarak, müştereklerin mevcudiyeti için onun bir topluluk ilişkisi olarak düşünülmesi, onu kuran, onu kullanan, onunla var olan bir topluluğun mevcut olması gerekmektedir. Örneğin, bir kaynak, onu kullanan insanlar ve bu insanların ilişkileri ile tanımlanmış bir topluluk olmadığı sürece, bir “kaynak” olsa dahi bir müşterek kapsamında değerlendirilemez. Ayrıca, müşterekler yalnızca topluluklar arasındaki ilişkiler üzerinden değil, topluluklar da müştereklerin kendisi üzerinden ifade edilebilir. Başka bir deyişle, “belirli bir müşteregi vücuda getiren ve sürdüren ilişkilerin üretilmesi sürecinde belirli bir topluluğun oluşması” (142) durumundan bahsedebiliriz. Bunlara, “müşterek topluluklar” da denilebilir (De Angelis, 2003).

Müşterekler siyasetinin ayırt edici bir yanı da bu açıdan “hareket halindeki toplumlar” (Zibechi, 2016; Stavrides, 2017) olarak toplumsal hareketlerin bir topluluk oluşturma kapasitesidir. Başka bir ifadeyle, *müşterek topluluklar*, toplumsal hareketler için ayırt edici olabilecek dinamikliği ve sürekli değişkenliği kavrayabilme ve ifade edebilme gücüne sahiptir. Nihayetinde, “müşterekler siyaseti” ister bir tür “kaynak” temelli müşteriğe referans versin, ister yeni bir varlığın müşterekleştirilmesi olarak düşünölsün, isterse de müşterekleştirme pratiğı olarak bir topluluk oluşturma deneyimi olarak kavramsallaştırılsın, bir müşteriğe gönderme yapmakta ve siyaseti bu müştereklik üzerinden ifadelendirmektedir. Dolayısıyla, burada ayırt edici olan şeyin klasik anlamda “sınıf siyaseti” veya “kimlik siyaseti” olmadığını, müştereklik üzerinden ve müşterekliğıe gönderme yapan, müşterekleştirme ilişkilerine gönderme yapması itibariyle de ilişkisel süreçleri kapsayan pratikler olduğunu söyleyebiliriz.

Özetle, yukarıda bir müşterek olarak tanımladığımız derenin “çitleme” sürecinde ortaya çıkan HES karşıtı toplumsal hareketlerin, müşterek bir varlık olarak dere ve onun etrafında kurulan ilişkileri *savunması* ve harekete geçirmesi açısından müşterekler siyaseti olarak ifade edilebileceğini iddia ediyorum. Aşağıda, bu ilişkiyi biraz daha ayrıntısıyla ele alacağım.

2.2.5 Müştereklerin Savunulması olarak HES karşıtı toplumsal hareketler

İlk bölümde de ifade ettiğim üzere, vadilerdeki çitleme süreçleri, anayasal olarak devlete ait olan derelerin, bir takım ortak arazilerin (mera, otlak veya köy ortak alanı)

ve çiftçilere ait olan arazilerin istimlak edilmesi, özelleştirilmesi veya ticarileştirilmesi suretiyle şirketlere verilmesi, kullanım haklarının devredilmesi, arazilerin satılması şeklinde gelişmektedir. Başka bir ifadeyle, orta malı olan bu varlıklar önce bir mülkiyet rejimi içinde tanımlanmakta, metalaştırılmakta, sonrasında da ticarileştirilmektedir. Bütün bu farklı çitleme biçimlerine karşı, temelde vadilerde ortaya çıkan, köylerde, beldelerde, ilçe merkezlerinde örgütlenen bir HES karşıtı mücadele gözlemliyoruz. Bu mücadele aynı zamanda İstanbul ve Ankara gibi büyük metropollerde yankı bularak çeşitli dayanışma eylemlerinin örgütlenmesine, ya da vadilerde yaşayan insanların bizzat katıldığı merkezi mitinglerin düzenlenmesine de sahne oluyor.⁸

Derelerin ve vadilerin müşterekler olduğu fikrine bağlı olarak, bu varlıkların çitlenmesine karşı ortaya çıkan mücadelenin, “müştereklerin savunulması” olarak ifade edilebileceğini düşünüyoruz. Burada, bir yandan sembolik bir anlamı olan “savunma” fiili, kimi yerlerde bizzat fiili mücadeleye ve çatışmaya dönüşebiliyor. Müşterekler olarak dere ve vadi, iştirakçilerinin gündelik yaşamının, ekonomik ve kültürel üretiminin bir parçası olduğu için, bir çok örnekte HES karşıtı protestolar ve örgütlenmeler söylemlerini “yaşam alanı savunusu” biçiminde ifade etmektedir. Bu bağlamda, müştereklerin çitlenmesi süreci “yaşam alanına saldırı” olarak anlamlandırılıyor. İştirakçilerin yaşam alanı, devletin yasaları üzerinden normatif olarak, şirketlerin çalışmaları üzerinden de fiili olarak sınırlandırılıyor, normalize ediliyor (mülkiyetlendiriliyor) ve biçimlendiriliyor (bir ticaret nesnesine indirgeniyor). Bu açıdan, süregelen iştirak edimi ile müşterek arasındaki ilişkiye müdahale ediliyor, bu ilişki yeni bir ilişki pratiğine tabi tutuluyor. Burada, bir yandan şirketlerin doğa üzerinde egemenliği tesis ediliyor, bir yandan da devletin müşterekleri normatifleştirerek bir yönetsel mekanizmaya indirgediği gözleniyor. Bu normatifleştirme süreci, önce tapu-kadastro faaliyetleri ile, daha sonra ise “kamulaştırma” olarak ifade edilen “el koyma” pratikleri ile gerçekleşiyor. HES karşıtı mücadele temelde bu tabiiyet ilişkisine karşı bir direniş olarak, yaşam alanı ile organik bir ilişkisi olan müşteregin savunulması biçiminde ortaya çıkıyor.

HES karşıtı mücadelede gözlemlediğimiz temel ilişki, yukarıda bahsettiğimiz üzere, iştirakçiler ile yaşam alanı arasında kurulan özel ilişkide yatmaktadır. Bu ilişki,

⁸ Örneğin, 2011 yılında Ankara’da düzenlenen “Yaşamı ve Doğayı Savunmak” başlıklı bir miting düzenlenmiştir.

belirli tarihsel ve kültürel pratiklere dayanmakta, bu pratikler de mücadelenin kurulmasında belirleyici roller oynamaktadır. Ancak, bir müşteregin otomatik olarak bu içsel ilişki üzerinden bir mücadeleyi doğurmadığı, bazı yerlerde bu varlıkların anlamlarının yeniden kurulduğu yahut mücadelenin bu özel ilişki ve anlamın yeniden kurulmasına bağlı olarak geliştiğini de gözlemliyoruz. HES projesinin öncesinde var olan kullanım göreneklerine dair ilişkilerin çoklukla özel mülkiyet ilişkilerine bağlı olduğu bazı yerlerde, HES sürecine bağlı olarak derenin veya vadinin müşterek olarak tanımlandığı, bu açıdan da bu varlıkların “geri alındığını” söyleyebiliriz. Bazı başka bölgelerde ise, HES sürecinin devam etmesine karşı gelişen mücadelenin başarı ile sonuçlanmasına bağlı olarak, özel mülkiyet ilişkisinin (şirketin mülkiyetinin) parçaladığı ilişkilerin yeniden kurulduğu ve müştereklerin geri alındığı gözlemlenebilir. HES projelerinin yasal dayanağı derelerin 49+49 yıllığına şirketlere "kiralınması" olgusuna dayandığı için, projelerin başladığı ve şirketlerin çalışmalarını sürdürdüğü yerlerde kazanılan mücadeleler, müştereklerin geri alınması bağlamında değerlendirilebilir.

Son olarak, HES projelerinin parçaladığı ilişkilerin karşısında gelişen mücadeleler, daha önce “müşterek” olarak anlamlandırılmayan bazı varlıkların da müşterek kategorisi altında değerlendirilebileceğine dair imkan açmaktadır. Bu süreci genel olarak “yeni müşterekler yaratma” süreci olarak ifade edebiliriz. HES karşıtı mücadele özelinde henüz sıkça karşılaşmadığımız bu tarz pratikler, en azından bir imkan olarak bu mücadelenin ajandası içinde yer almaktadır.⁹

HES karşıtı mücadele bugün için temelde *müştereklerin savunusu* hattından ilerlemektedir. Çoğunlukla ve temel olarak vadilerde örgütlenen mücadeleler, çeşitli yerel platformlarda ve derneklerde ifade bulmaktadır. Müşterekler ve iştirakçiler arasındaki yaşam alanı üzerinden kurulan özel ilişkiyi düşündüğümüzde, mücadelelerin ortaya çıktığı yerel bağlam anlaşılabilir olmanın ötesinde esas ve zorunlu bir özellik haline gelmektedir.¹⁰ Başka bir ifadeyle, yukarıda Caffentzis ve Federici (2017) üzerinden söylediğimiz gibi, müştereklerin savunusu bir topluluk

⁹ Bu konuda bir karşılaştırma için bkz: Erenü (2013).

¹⁰ Bir yandan HES sürecinin devletin merkezi politikalarına bağlı olarak ortaya çıktığı ve büyük bir toplumsal dönüşüm amaçladığını göz önüne alırsak, mücadelenin genel hatta ulus-aşırı bir muhtevası olduğunu görüyoruz. Vandana Shiva'nın (2007) ifade ettiği şekilde, Hindistan'da ortaya çıkan direnişin "su savaşları" içinde olduğumuzu göstermesi, son derece yerel özellikler taşıyan bu mücadelelerin küresel muhtevasını ve önemini görmemizi sağlıyor. Ancak yine de mücadeleler esas olarak yerelde, yaşam alanlarında, müşterekler etrafından yürümektedir.

temelinde gelişmekte, müşterekleştirme pratikleri bir topluluğun oluşumunu da mümkün kılmaktadır.

Özetle, bu çalışmada, HES karşıtı toplumsal hareketlerin genel olarak müştereklerin savunulması ve bazı spesifik durumlarda yeni müşterekleştirme pratiklerini tetikleme bağlamında ele alınarak, “müşterekler siyaseti” çerçevesinde kavramsallaştırılabileceğini öne sürmekteyim. Müştereklerin savunulması, geri alınması, yeni müşterekler yaratılması ve müşterekleştirme pratikleri çerçevesinde düşünülebilen “müşterekler siyaseti” HES karşıtı toplumsal hareketler temelinde karşımıza derelerin, vadilerin, yaşam alanlarının “savunulması” olarak çıkmaktadır. HES projelerinin ve genel olarak neoliberal kır politikalarının bir tür “müştereklerin çitlenmesi” olarak düşünülebileceği dikkate alındığında, kendisini kelimenin tam manasıyla “savunma” olarak ifade eden bu hareketler kavramsal olarak da “müştereklerin savunulması” siyaset biçimini almaktadır. Bir sonraki bölümde, bu bahsettiğimiz kavramsal çerçeveyi göz önüne alarak, saha çalışmamdaki gözlemleri değerlendireceğim. İki bölgenin tekillikleri göz önüne alınarak, sosyal yapıya, aktörlere, eylem repertuarlarına, derenin nasıl bir müşterek olarak algılandığına, nasıl savunma ve geri alma pratikleri geliştirildiğine ayrı ayrı bakılacak ve sonrasında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

3. FINDIKLI

3.1 Genel Bakış

Bu bölümde, Rize'nin Fındıklı ilçesine bağlı olan Abu (Çağlayan) ve Pishala (Arılı) vadilerinde yapılması planlanan HES projelerine karşı ortaya çıkan direnişleri inceleyeceğim. Öncelikle, Fındıklı ilçesinin nasıl bir yer olduğunu sosyal, iktisadi ve politik yanlarıyla ele alacağım. Müşterek olanın ne olduğuna odaklanarak, genel olarak "Fındıklı" diye ifade edeceğim bu iki vadiye ortaya çıkan toplumsal hareketin nasıl ortaya çıktığını, hangi iştirakçilerin bu harekete dahil olduğunu inceleyeceğim. Bunu yaparken, öncelikle Fındıklı'daki mücadeleyi bünyesinde toparlayan ve birleştiren *Fındıklı Dereleri Koruma Platformu*'nu (FDKP) inceleyeceğim. Daha sonra ise, Fındıklı'da hareket içerisinde yer alan kadınlar, gençler ve yaşlılara odaklanacağım. Bölüm sonunda, Fındıklı'da ortaya çıkan HES karşıtı toplumsal hareketin müşterekleştirme pratiklerine bakarak genel bir değerlendirmesini yapacağım.

3.1.1 Fındıklı ilçesi

Karadeniz'in Rize iline bağlı Fındıklı (Vitze) ilçesi; Abu (Çağlayan) ve Pishala (Arılı) derelerinin birleşip Karadeniz'e döküldükleri kıyı şeridindedir. Yaklaşık 13 km'lik kıyı şeridi Kaçkarlar'a doğru yükselir. Kaçkarlar'a doğru yükselirken yerleşim yeri olarak 22 köy bu iki vadiye yayılmıştır. Fındıklı ilçesinin nüfusu 16.902 olup, kadın ve erkek dağılımı eşittir. Köy yerleşimlerinde, tipik Karadeniz köy yerleşimleri gibi evler birbiri ile uzak olmamasına rağmen çok yakın değillerdir. Her evin etrafında bahçesi, çaylığı, bostanı bulunmaktadır. Çalışmamın gerçekleştiği her iki köyde de, köyün içinden geçen yol etrafına serpilmiş haneler, köyün üst mahallelerine doğru seyrekleşerek inşa edilmişlerdir. Köylerin girişinde de benzer şekilde seyrek yapılaşma görülmektedir. Hanelerin birbirine yakın, köy kahvesinin, muhtarlığın, bakkalın bulunduğu işlek alanlar köy merkezlerini oluşturmaktadır. Aileler arasında yoğun bir akrabalık ilişkisi geçmişe göre günümüzde azalmıştır. Geçmişte daha içe kapanık bir yerleşim yeri olması nedeniyle, aileler arasında evlilik

ve akrabalık ilişkileri daha yaygın iken, özellikle göç ve kentlerle kurulan ilişki biçimleri (iş, eğitim gibi) aileler arasında evlilik ve akrabalık ilişkilerinin azalmasına neden olmuştur. Köylerin yaşayanları, özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan halklar olarak kendi içinde ayrılmıştır; Laz köyü, Hemşin köyü gibi. Sahile yakın yerleşimler çoğunlukla Laz köyleri iken, sahilden uzaklaştıkça Kaçkarlara doğru Hemşin köyleri yer almaktadır. Geçmiş zaman anlatılarında, bu halkların birbirini ile ilişkilerinde çatışmalı oldukları anlatılıyor olsa da bugün belirgin bir çatışmadan söz edemeyiz.

Kıyı şeridi çoğunlukla “düzenli çalışan” insanların ve başka şehirlerden kamu hizmeti dolayısıyla gelenlerin yaşadığı bir yer iken zamanla bunların yanında köyün alternatifi olarak inşa edilen bir yapılaşmaya dönüşmüştür. Halihazırda köyde evi olan ancak daha konforlu bir yerde yaşamak isteyenlerin ve buna yetecek ekonomik sermayesi olanların tercih ettiği ya da eğitim amaçlı ailelerin çocukları için yerleştiği ve elbette köyde geçimlik bir ekonomi sağlayamayanların sahil şeridinin iş gücüne (balıkçılık, çay fabrikaları, vasıfsız eleman) katılabilmek amacıyla yerleştiği bir sahil kasabasıdır. Sahil kasabasından Kaçkarlar'a doğru çıktıkça sağınızda Arılı (Pishala) solunuzda Çağlayan (Abu) vadisi ve vadilerin ismiyle anılan dereleri uzanır. Fındıklı ilçesinde yaşayanlar balıkçılık, kamu/özel sektör çalışanı iken köylere doğru geçim kaynağı olarak çay belirir. Ancak ekonomik ilişkilerin bu kadar net ayrıştırılabildiğini söylemek doğru olmaz. Daha girift, tarımsal üreticilik ile işçilik arasında her ikisini de içeren lakin tek başına birinin geçinmeye yetmediği ekonomiden bahsedebiliriz. Örneğin; Fındıklı'nın bir köyünde yaşayan bir kişinin çay üreticisi olduğu gibi aynı zamanda çay fabrikasında ücretli işçi olarak geçimlik ekonomisini sağladığı gözlemlenmektedir. Bu durum bir taraftan çay tarımının belirli bir mevsimde yapılması, aile içi emek gücünün fazla olması türünde sebeplere dayanmakla birlikte bir yandan da çay tarımındaki dönüşüm bu sürecin önemli sebeplerinden biri olarak ifade edilebilir (Genç, 2011). Türkiye'nin tarım politikalarının küçük üretici odaklı bir yapılanmadan büyük şirketlerin kontrolüne doğru geçişi (Yenal ve Keyder, 2013), kırsal alandaki tarımsal üretimin hane geçimi için yetersizliğine, gelir kaynaklarının özellikle ucuz işgücü olarak kentlerde öbikleşmesi yoğun göçe ve yıllar içinde verilen bu göçlerin genç nüfusun ciddi oranlarda düşmesine dolayısıyla tarımsal üretimin birincil gelir kaynağı olmasından çıkmasına sebep olmuştur.

Türkiye'de yetiştirilen çayın %65'inden fazlası Rize ilinde yetişmekte ve asıl geçim kaynağını uzun yıllar boyunca çay üretimi oluşturmaktadır (ZMO, 2015). Rize'nin Fındıklı ilçesi için de bu durum geçerliliğini korumaktadır. Tarımsal üretimin çok büyük bir kısmını çay kaplıyor olsa da kırsal alan yerleşkesi yıl boyunca devam eden bölgelerde kendine yeterli ya da hane içi kullanıma yönelik bahçecilik faaliyetleri, gittikçe azalan oranda hayvancılık, arıcılık, meyvecilik ve özellikle son yıllarda kivi üretimi de ekonomik bir girdi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çay tarımının yanında yapılan bu faaliyetler hanenin geçimlik tüketimi amaçla yapılmakta, zaman zaman ise ilçe pazarında ticari ürün olarak satılmaktadır. Bu bağlamda, çay tarımının Fındıklı köyleri için temel bir ürün olduğunu söyleyebiliriz. Çayın nasıl merkezi bir yer işgal ettiğine çay tarımına kısaca bakarak aktaracağım.

3.1.2 Çay tarımı

Türkiye coğrafyasına çay tohumunun gelişi 18. yüzyıla dayansada, çay yetiştiriciliğine dair ilk kayıt 1879 yılına ait Trabzon Salnamesinde bulunur (Kuzucu, 2012). 1924 yılında TBMM'de çıkarılan 407 sayılı Kanun ile resmi olarak çay üretiminin temelleri atılmıştır. Üretim veriminin az olması ve üreticinin kazancının düşük olması, çay yetiştiriciliğine ilginin düşük olmasına neden olmuştur. 1937 yılında Sovyetler Birliği, gürcistan'dan alınan çay tohumu ve akabinde 1940 yılında çıkarılan Çay Kanunu ile çay tarımının ve çay üreticisinin desteklenmesi devlet garantisine alınmış ve çay bölgenin monokültür bir tarım ürünü olarak geçim kaynağı haline gelmiştir (age). Yıllar içinde mısır yetiştiriciliğinin yerini çay bitkisi almıştır. Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu ardından TEKEL ve son olarak Çay-Kur tarafından gerçekleştirilen çay tarımı 1984 yılında çıkarılan "3029 Sayılı Çay Kanunu" ile özel sektörün giriş yapabildiği bir tarımsal faaliyet alanına dönüşmüştür. Bu yasa ile özel işletmeler doğrudan yaş çay yaprağını alabilme, işleme, paketlenme ve satma faaliyetlerinde bulunabilmeye başladılar. Çay-Kur'un kota uygulaması ile özel sektörün serbest piyasa koşulları birleşince çay üretimi ekonomik bir girdi olarak değersizleşmeye başlamış oldu.

Fındıklı'nın köylerinde çay üretimi her hanenin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Doğrudan çay üreticisi olmaktan gelen ekonomik girdi yanında hemen hemen her hanede bir Çay-Kur işçisi veya işçi emeklisi bulunmaktadır. Özel sektörün de giriş yapmasıyla ise çoğunlukla genç işsiz nüfusun çay eksperisi olarak

sezonluk ya da tam zamanlı istihdam edilmesi de çay sanayinin bölge ekonomisi üzerindeki etkileridir. Özel sektörün piyasaya girmesiyle birlikte kendi ürettiği üründen geçinemeyen üretici çoğunlukla güvencesizleştirilmiş fabrika işçisine dönüşmüştür. Hali hazırda geniş üretim arazilerine sahip olmayan çay üreticileri, zamanla miras-veraset süreçleri nedeniyle toprağın bölünmesi sürecini yaşamış, eski kuşaklara göre daha da küçük tarımsal arazilerde üretim yapar hale gelmiştir. Çay alımının Çay-Kur tarafından kotaya tabi tutulduğu ve özel kurumların Çay-Kur'un belirlemiş olduğu fiyatın oldukça altında alım yapabildiği bir konjonktürde, toplandığı gün çay alım yerlerine verilmesi gereken yaş çay ürünü bölge için önemli bir geçim kaynağı olmaya devam etmektedir. Köyde yaşamayan ancak çay tarlasına sahip aileler de, yarıcılık¹¹ sistemi ile çayın bakımı, toplanması ve maddi katkısına ihtiyaç duymaktadır.

Fındıklı'nın saha çalışmamda ziyaret ettiğim köyleri hala yaşayan köyler; mevsim ve hasat zamanına göre nüfusun yoğunlaştığı ama yılın tümü köyde yaşayan hanelerin genel Türkiye kırsalından farklı olarak kayda değer şekilde var olduğu, yaşayan nüfusun olduğu köylerdir. Türkiye kırsalı ile en belirgin benzer yanı ise yaşayan nüfusun çok büyük bir kısmını yaşlılar oluşturmaktadır. Kente göçün temel sebebi ekonomi olsa da eğitim ve sosyal hayatın kırsalda daralması da azımsanamayacak etkiye sahiptir. Köy okullarının kapatılarak taşınmalı sistemle eğitimin gerçekleşmesi aileler için merkeze göç etmenin başka bir nedenini oluşturmaktadır. Nüfusun azalmasına paralel olarak sosyal hayatın daralması ve küreselleşen dünyada kentte yaşama arzusunun inşası özellikle genç ve kadın nüfusta göç etme eğilimini arttırmaktadır. Bu eğilim gençlerde eğitim hayatı amacıyla ayrıldıkları köye geri dönmek bir kapatılma olarak algılanırken, kadınlar için köyde yaşamak kente göre çok daha yoğun bir emek sürecinin parçası olmaya denk düşmektedir. Fındıklı'da da köylerdeki nüfusun ağırlığını yaşlılar oluşturmakta, ikinci kuşak olan orta yaşlılar ilçe merkezinde veya büyük kentlerde yaşarken az lakin genel kırsal nüfusa oranla daha çok sayılabilecek bir kısmı halen köyde ikamet etmektedir. Gençler eğitim hayatı ile köyden ayrılmış, aileleri eğer kente göç etmişse hasat zamanı köye gelen, köyde yaşıyorlarsa da aileleri ile birlikte yaşamlarına devam edenlerin ikametgahının asıl belirleyici parametresi işsizlik ya da iş bulmak kaygısı oluşturmaktadır. Kente

¹¹ Yarıcılık sistemi, arazinin bakım ve hasat sürecinin başkalarına devredildiği, hasat sonu ise üründen gelen geliri veya ürünün kendisini yapılan anlaşmaya göre paylaşılan bir sistemdir. Yarıcı, aynı köyden olabildiği gibi çevre illerden, hatta göçmen/mevsimlik işçilerde de olabilmektedir.

göç edip emekli olan ve geri göç ile köyünde yaşamaya başlayan aileler de bulunmaktadır. Dağılmış görünen bu durumu yan yana getiren ortak şey ise çaydır. Bir yandan ekonomik getirisi düşen bir ürün olduğundan söz ederken öte yandan Fındıklı için hala bağlayıcı bir ürün olması çayın Fındıklı'nın ekonomisi ve sosyal ilişkileri nedeniyledir. Halen üretiminin devam etmesi, ardıl kuşakların köyle bağlarının kopmamasının da temel sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Köyün sosyalliğinden, gençlerin köyle kurduğu ilişkiye, yaşlıların ve ikinci kuşağın hala belleğinde olan canlı ve parlak zamanlarının hatırlandığı ilişkiler ağının ortasında bulunan bu ürünün inşa ettiği ekonomi ve sosyal ilişkiler mücadelelerinin seyrini de belirlemektedir.

Mücadele içinde çayın yeri

Çayın yılda üç sürüm denilen hasadının ilki çoğunlukla mayıs ayında yapılırken, ikinci ve üçüncü sürüm hasat eylül ayına kadar devam edebiliyor. Karadeniz hattı boyunca yetiştirilen ürünler içinde (geçmişte tütün, halen devam eden fındık) aralıklı ancak uzun bir hasat dönemine denk gelen bu ürün köylerin canlı kalmasını, yılın uzun bir zamanının köyde geçmesini sağlamaktadır.

Çayın hasat zamanı geldiğinde köy ve ilçede yaşamın başka bir ritmini görmek mümkün oluyor. Kapalı evlerin kapıları açılır, işgücüne katılabilecek tüm aile nüfusu çay tarlası ve çay alım yerleri arasında mekik dokur. Özellikle kadınlar için gündelik hayat uzun soluklu bir emek gücü ile başa çıkmayı gerektirir. Çay tarlalarında çayı toplayanların büyük bir kısmını kadınlar oluşturur, bakımından budanmasına, budanmasından toplanmasına ve çay alım yerine teslim edilmesine kadar kadınlar yoğun bir emek gücü ile çalışırlar. Gençler ise farklı katılım düzeylerinde çoğunlukla çay kesimi ve taşınması işlerinde çalışırlar. Yeteri kadar işgücünün olmadığı ya da azaldığı hanelerde çay hasadı için mevsimlik işçiler çalıştırılır. Mevsimlik işçilerin çok büyük bir kısmını Gürcistan'dan gelen işçiler oluşturmaktadır. Erkekler tam zamanlı işleri yoksa kadın ve gençlere göre bu sürecin daha az parçası olurlar. Birçoğu bu süreçte Çay-Kur'un ve diğer özel sektör kurumlarının sezonluk aldığı sözleşmeli işçi olarak çalışırlar.¹² Özetle, çay tarımı içerisinde kadınların emek

¹² Bu alanda daha önce ağırlıklı olarak Kürt işçiler çalışıyor iken 2017 yılında Çay-Kur'un yönetmeliğinde yapılan bir değişiklik ile Rize, Trabzon, Artvin ve Giresun'da ikamet etme zorunluluğu getirildi. Bu yönetmelik değişikliği çay hasadında hane içindeki erkeklerin tarımsal faaliyete koydukları emek gücünün daha da azalmasına ve kadınların tam tersi oranda artmasına neden olup olmadığı bu araştırmanın tarihi itibarıyla bir veri sunmuyorsa da erkeklerin çay bahçeleri

sürecinin ve haneîçi ekonominin temel belirleyenleri olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Tüm bu denklemin ortasındaki çay için Fındıklı ikilit köyünden Gülseven'in *Akıntıya Karşı* filminde (Kolektif, 2012) şu ifadesine dikkat edilebilir: “Su yoksa çay yok. ay olmazsa biz ne yaparız? Nereye gideriz?”.

ay ile suyun arasındaki ilişki doğallığında edinilmiş bir bilgiye dayanıyor. Karadeniz coğrafyasında vadiler boyunca uzanan dereler yağış ve nem oranının belirleyicisi olan ortak varlıklar olarak değerlendirilmektedir. Çayın yetişmesi için ihtiyaç duyulan nem oranı bu dereler tarafından doğal denge sağlanarak gerçekleşmektedir (Atalık, 2011). Mücadelenin rgtlenmesi için temel ekonomik girdi ile dereler arasındaki ilişkinin kurulması ve bilimsel bilginin mücadele içinde kullanılarak, gündelik bilgiyle örtüşmesi bölgede yaşayan insanların örgütlenmesinde oldukça etkili olmuştur.

3.2 HES Karşıtı Mücadele

3.2.1 Fındıklı'da HES karşıtı mücadelenin kısa tarihi

Bu bölümde öncelikle Fındıklı'daki mücadelenin kısa tarihine bakacağım. Daha sonra, *Fındıklı Derelerini Koruma Platformu*'na (FDKP) odaklanarak platformu ve yapısını inceleyeceğim. Ardından kadınlara, yaşlılara ve gençlere odaklanacağım. Yaptığım görüşmelere ve gzlemelere dayanarak Fındıklı'daki HES karşıtı mücadelenin dereyi nasıl müşterek olarak kurduğunu aktaracağım. Buna bağlı olarak, Fındıklı'daki HES karşıtı mücadelenin de bir “müşterekleri savunma” mücadelesi olduğunu ifade edeceğim.

Fındıklı ilçesinin iki vadisinin de HES karşıtı toplumsal hareketler açısından önemli bir yeri vardır; bu ilçe “tek bir ağacını bile kestirmeyen yer” olarak tanımlanmakta ve HES karşıtı kamuoyunda başarılı bir mücadele deneyimi olarak görülmektedir. Fındıklı İlçesi'nin HES projeleri ile tanışması 2007 yılına dayanmaktadır. Fındıklı'da Abu ve Pishala vadileri üzerinde toplam 24 adet HES projesi bulunmaktadır. Yaklaşık on yılı aşkın süredir HES'lere karşı mücadele eden Fındıklılılar, dere

yerine çoğunlukla mevsimlik işçi olarak çay alımlarında çalıştığı gözlemlenmiştir. Elbette yasanın asli amacı erkeklerin tarımsal faaliyetteki emeklerinin azalması üzerine kurulu olduğunu iddia edemem ancak özellikle milliyetçilik bölgenin kırılganlığı üzerinde etkili bir ideoloji olduğundan, mevsimlik Kürt işçilerinin istihdamı bölge halkının üzerindeki gerilimi ve çatışma zeminini arttırmaktadır. Populist bir politika olarak ay-Kur'un bölgesel kırılganlığı gördüğü ve yönetmeliğe bölgesel ikamet zorunluluğu eklediği söylenebilir.

suyun debisini ölçmek için gelen proje sahibi şirketin yetkilileri ile karşılaşınca vadilerindeki HES projesinden haberdar olmuşlar. Abu Vadisi'nde yaşayan hem çay tarımı yapan hem de müzik ve halk oyunları eğitmenliği yapan Veli¹³ (43 yaşında, evli, 2 çocuğu var) bu karşılaşmayı şöyle anlatıyor;

Birkaç arkadaş derenin suyu bulanık aktığı için bakmaya gittik. Vadinin yukarılarına kadar çıktık bakmak için. Dönüş yolunda birkaç adam gördük, tanımadığımız. Hani buralarda çok karşılaşmazsın tanımadığın insanlara. Bizde sorduk, hayırdır diye. Gerildiler bunlar. Öyle bakmaya geldik dediler. Neye bakıyorsunuz buralarda diye ısrar ettik, ellerinde bir de alet vardı. Sonra söylediler dereye bakmaya geldiklerini. Bizde lafi dolanıyor bir vakittir ama projeleri bilmiyoruz, haberimiz yok. Bunlara gidin buradan, biz hes mes istemiyoruz dedik. Sonrasını biliyorsunuz zaten.¹⁴

Çevre ilçelerden haberdar oldukları HES projeleri vadilerinde de söz konusu olunca, 2007 yılında Fındıklı Derelerini Koruma Platformu, Abu vadisine su ölçümü için gelen şirket yetkililerinden haberdar olunması sonrası Fındıklı ilçesinde açık çağrılı yapılan bir toplantıda kuruluyor. Vadilerindeki projelerin neler olduğunu ve nasıl mücadele edeceklerini tartışmaya başlıyorlar. Öncelikle siyasi yapılardan temsilcilerin, emekli öğretmenlerin, Karadeniz sahil yolu mücadelesi ile çevre tahribatlarının ne anlama geldiğinin farkında olan az sayıda insanın katıldığı platform zamanla mücadelenin lokomotifine haline geliyor. Platform örgütlenme ve hukuki mücadeleyi eş zamanlı yürütmeyi amaçlıyor, bir yandan hızlıca dava sürecini başlatırken bir yandan da köy köy dolaşım süreci anlatmaya başlıyor. Hukuksal mücadele alanında öncelikle Akfen A.Ş. ve Zeki A.Ş ile karşılaşmışlar. Akfen A.Ş. 1976 yılında kurulmuş birçok yatırım alanında faaliyet gösteren bir şirkettir. Aslen inşaat alanında faaliyet gösteren Akfen 2007 yılında bünyesinde kurduğu Enerji Üretim ve Ticaret A.Ş ile yenilenebilir enerji, madencilik, termik enerji yatırımları ve hidroelektrik santral yatırımları gerçekleştirmektedir. Akfen A.Ş.'nin Bayburt, Erzincan, Kayseri, Giresun'da tamamlanmış ve faaliyete geçmiş HES yatırımları bulunmaktadır. Enerji yatırımlarına devam eden Akfen, Fındıklı gibi görünür bir mücadele örgütleyen Yuvarlakçay¹⁵ projesini de henüz gerçekleştirememiştir. Bir

¹³ Bu çalışma boyunca yapılan görüşmelerle ilgili kişinin gizliliği ve mücadelenin zaman zaman öznel anlatımları nedeniyle, yukarıda referans verilmiş olan Vatandaş Mustafa dışındaki tüm görüşmecilerin isimleri değiştirilmiş olarak yazılacaktır.

¹⁴ 25 Ağustos 2011 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

¹⁵ Türkiye'nin gündemine HES direnişlerinin girmesinde Yuvarlakçay'ın önemli bir yeri vardır. Yuvarlakçay, Muğla'nın Köyceğiz ilçesine bulunuyor. Topgözü mevkiinde yapılmak istenen projeye karşı bölge yaşayanları, şantiye alanında kesilmek istenen asırlık ağaçların başında nöbet tutarak, direnişin duyulmasını sağladılar. Mücadele ettikleri şirket ise Akfen A,Ş idi.

diğer şirket olan Zeki A.Ş ise yatırım bilgilerine ulaşamayan bir şirket olarak karşımıza çıkmaktadır. 2018 yılında EPDK'nın Zeki A.Ş. nin üretim lisansını iptal etmesinin ardından şirket hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.¹⁶

Fındıklılılar mücadelenin seyri içinde farklı isimlerde ya da aynı şirketin isim değiştirerek bölgeye girmeye çalışmasını engellemişler. Burada şirketlerin uygulamaya çalıştığı bir stratejiden bahsedebiliriz. Karadeniz coğrafyasında mikro milliyetçi duygular geniş kitleler tarafından karşılık bulmaktadır. “oralı olmak, hemşehrlik, dışardan biri, yabancı, İsrail'e suyumuzu satacaklar..” yaptığım görüşmelerde karşıma çıkan bu ifade biçimlerini sıklıkla duymak mümkündür. Şirketlerin de coğrafyanın bu “hassasiyetlerinin” farkında olarak zaman içinde strateji değiştirerek *bende sizdenim* algısını yaratmaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Mücadelenin örgütlenmesinde kullanılan *öteki stratejisi*, özellikle “İsrail'e satılan sular” söylemi sıkça kullanılmıştır. Bölge halkları tarafından tanınmayan bu şirketler mücadele için İsrail'in şirketleri, yabancı devletlerin şirketleri oldukları imajını yaratmış ve bölgesel kapalılık savunmacılık duygusunu harekete geçirmiştir. Birçok şirket bunun üzerine bölgedeki taşeron şirketleri devreye sokarak, Karadeniz'de varolan güçlü hemşehrlik duygusunu referans alarak *rızayı örgütlemeye* çalışmıştır. Bu stratejinin karşılık bulduğu çeşitli yerler olmasına karşın Fındıklı'daki hızlı ve bütünlüklü örgütlenme, FDKP'nin aktif çalışması ve halkın desteğini arkasına almasıyla karşılık bulmamıştır.

Platform aracılığıyla 2007 yılında hızlıca başlayan hukuki mücadele sonucu, Fındıklı halkının başvurusu ile Trabzon Kültür ve Tabiat varlıklarını koruma kurulu tarafından Abu Vadisi 2008 yılında 1.Derece Doğal SİT Alanı, Pishala Vadisi 2010 yılında 1.ve 3. Derece Doğal Sit Alanı ilan edildi. Şirketlerin bu kararın iptali için yaptıkları başvuru 2012 yılında Danıştay 14. Daire tarafından reddedildi. 2017 yılına gelindiğinde PAR-EN Elektrik Üretim San. ve Tic. A.Ş. tarafından yapılması planlanan Hayat Regülatörü ve Hidroelektrik Santrali projesi için halkın katılımı toplantısı yapılacağı duyuruldu. Halkın toplantı salonunu boş bırakması ve protestolar sonucunda, ÇED heyetinin tutanağı “yoğun tepkiler sonucu toplantı yapılamamıştır” olarak düzenlendi.¹⁷

¹⁶ Bknz: <https://www.haberler.com/arili-vadisi-nde-sevindiren-bir-haber-daha-10447240-haberi/> son erişim tarihi: 18.02.2019

¹⁷ Bknz: <http://sendika63.org/2017/05/findikli-halki-hese-karsi-yol-kesti-ced-heyeti-toplanti-yapamadi-420004/> son erişim tarihi: 18.02.2019

Hukuki alanda verilen bu mücadele, halkın ÇED bilgilendirme toplantılarını protesto ederek yaptırmaması, bilirkişi gezilerini takip etmesi, vadiye giriş yapan her aracı takip etmesi, vadi yaşayanlarının şirketlere karşı savunma ve direniş yöntemleri geliştirmesine de neden olmuş. Bilginin sağlıklı dolaşıma sokulmaya çalışılmasından, yereldeki eylemleri örgütlemeye, merkezi eylemler örgütlemekten, vadide nöbet tutmaya, suyun çitlenmesinin ne ifade ettiğini anlatan film gösterimlerine, vadiden gençlerin dereyi konu olarak alıp yazıp icra ettikleri tiyatro oyunlarına kadar birçok enstrüman direniş örgütleme aracı olarak kullanıldı ve bu araçlar yoluyla mücadelenin görünürlüğünü örgütleyen bir yapı inşa edildi. Aşağıda tüm bu örgütlenme pratiklerini, gerçekleştiren, müşterekler siyasetini kuran iştirakçilere odaklanacağım.

3.2.2 İştirakçiler

Bu bölümde mücadeleyi örgütleyen ve müşterekleştiren iştirakçilere odaklanacağım. Öncelikle FDKP'nin kuruluşu ve yapısını aktarmaya çalışacak ardından vadinin iştirakçileri olan kadınların, yaşlıların ve gençlerin mücadele içindeki varolma stratejilerine, dereyi ve vadiyi nasıl bir müşterek olarak gördüklerine bakmaya çalışacağım.

Fındıklı Dereleri Koruma Platformu (FDKP)

Toplumsal ilişkilerin inşasında Fındıklı'nın Türkiye kırsalı ve özelinde Karadeniz coğrafyası için Hopa ve Fatsa kadar görünür bir tarihi olmasa da benzer bir sosyo-politik yapısı olduğunu söyleyebiliriz. Fındıklı, Türkiye'deki sosyalist örgütlenmeler içinde, özellikle 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesi siyasal alan içerisinde aktif olan birçok insanın yaşadığı bir ilçedir. 80 darbesi sonrasında, ülke çapında yaşanan siyasal geri çekilmeye rağmen Fındıklı'da birçok defa çay örgütlenmiş, sendikal örgütlenmeler de bu ilçede faaliyetlerini göstermiştir. Bu bağlamda, bölge halkının bir itirazın nasıl örgütlenebildiğine dair deneyiminin olduğunu, tarihsel belleğinde bu deneyimlerin izlerini taşıdığı söyleyebiliriz. Tüm bu geçmişten gelen deneyimler HES karşıtı mücadelenin örgütlenmesinde, geniş bir katılımın sağlanmasında etkili olmuştur. Bu deneyim, FDKP'nin kuruluş sürecine de rengini verebilmiştir.

2007 yılındaki kuruluş toplantısında mücadeleyi başlatmak için bir yapıya ihtiyaçları olduğu, bu yapının siyasi yapılardan bağımsız olması gerektiği, hukuki ve yerel mücadelenin bu yapı üzerinden ilerlemesi gerektiği fikrinde katılımcılar

ortaklaşıyorlar. Platformun kuruluşunda siyasi yapılardan¹⁸ ve politik angajmana sahip kişilerden, emekli öğretmenlerden oluşan bir ağırlık var iken köylerden katılan insan sayısının başlangıçta iki, üç kişiden ibaret olduğu ifade edilmektedir. Pishala Vadisi'nde köy evi ve çay tarlası bulunun aynı zamanda da ilçede yaşayan emekli öğretmen Hasan (59 yaşında, emekli öğretmen, evli, 2 çocuğu var) platformun yapısını şöyle anlatmaktadır:

Başlangıçta biz bize idik. Ama kendi halinde insanlar değiliz. Yani buralarda herkes birbirini tanır. Başlangıçta daha çok ilçede oturanlar vardı platformlarda. Gerçi onların da köyü var ya vadide. Kopuk değiliz yani, buralıyız hepimiz. Fındıklılıyız. Siyasetlerden insanların olması da normal. Memleketin duyarlı insanları bu memleketi daha iyi bir yer haline getirmek için uğraşan insanlar. Ama platformda hiçbir zaman bir siyasetin bayrakçılığını yaptırmadık. Yapmaya çalışan olmadı mı, oldu elbette. Ama izin vermedik. Başından beri “bizim meselemiz Fındıklı, biz doğa talanına karşı yan yana gelen bir platformuz” dedik. Sonra başladık köy köy dolaşmaya, HES nedir, ne yapar, nasıl etkiler anlatmaya. İş yerindeki mesaimiz bitiyor, biz başlıyoruz dolaşıp, anlatmaya. Biz anlattıkça platforma katılan insanların sayısı da arttı. Köylerden insanlar da eklendi.¹⁹

Bu anlatı aslında örgütlenme dinamiğinin başlangıcı hakkında çok şey söylemektedir. Platformun kurulmasında yer alan insanlar, Fındıklı'da liderlik misyonu yüklenmiş, siyasi gelenekleri sol örgütler içerisinde olan insanlardır. Bu insanlar eğitim görmüş, Fındıklı'da tanınan, meslek sahibi, sözünün etki gücü olan ve kırsalın birbirini bilme halinin faydasından yararlanan insanlar olduğunu söyleyebiliriz. Kendi halinde insanlar olmamaya yapılan vurgunun nedenini de bu oluşturmaktadır. HES karşıtı mücadele ile aktivist kimliği kazanmamış olan bu insanların kendi tarihselliği içinde mücadele deneyimi bulunmaktadır. Bu deneyim, müşterek mücadeleyi örgütlenme kapasitesini kendinde gören iştirakçiler olarak platformun yapısına yansıtılmaya çalışılmış, geçmiş deneyimlerin bir özeleştirisi olarak okunabilecek siyasetler arasındaki rekabetin yereldeki mücadelenin önüne geçmesine izin vermemek olmuş. FDKP'nin kuruluş sürecindeki en büyük hassasiyeti bir siyasi yapının uzantısı gibi algılanmamak olmuştur. Buradaki temel vurgu, ana mesele ekseninde her kesim ve çevreden insanlarla yan yana gelebilmenin

¹⁸ Karadeniz bölgesinin doğusunda Devrimci Yol geleneği hem 80lerde hem de sonraki dönemlerde etkisini sürdürmüştür. Bu geleneğin devamı olarak *Özgürlük ve Dayanışma Partisi* ve *Halkevleri* içinde yer alan birçok insan siyasal alanda mücadele etmeye devam etmişler. Çay ve fındık eylemlerinin örgütlenmesinden, Karadeniz otoyolu mücadelesine, HES karşıtı direnişlere kadar yerel mücadelenin mobilize eden aktörleri arasında yer almışlar. Fındıklı ilçesinde de bu iki örgütlenme dışında CHP, HDP ve farklı sosyalist örgütlerden kişiler de yer almaktadır.

¹⁹ 23 Ağustos 2011 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

mücadeleyi güçlendireceğine dair kuvvetli bir kanaatin olması ve geçmişteki siyasi deneyimlerinden olumlu ve olumsuz yanları değerlendirmeleri ile hareket etmeleridir. Gücünü yerelden alan ve mücadelenin konusu olan yerelin dinamiklerini örgütleyen bir yapı olmaya çalışılmış. Örgütlenme stratejisi olarak geniş bir tabana yayılmak, bilgiyi dolaşıma sokmak ve toplu bir itirazı örgütlemek için birçok yöntem kullanmışlar. Fındıklı ilçesinde yaşayan, aynı zamanda Pishala vadisinde çay tarlası ve köy evi bulunan elektrik mühendisi ve FDKP üyesi Mahmut (54 yaşında, evli, serbest meslek) şöyle ifade ediyor:

Herkesi çağırırız toplantılara, camilerden toplantı anonsları yapılır, çay alım yerlerinde, kahvelerde toplanırız. Kadın, genç, yaşlı, çoluk çocuk gelir toplantıya. Meseleyi sıcak tutarız, bir kere hayır demişler, ama hep hayır demek için nerede ne yapılıyorsa, hangi vadiye girdilerse, kuş uça haberdar ederiz birbirimizi. Trabzon'da HES borusu patladı mesela, akşamına biz köylerde o görüntüleri izletiyorduk.²⁰

Bütün bu organizasyon ve etkinlikler, FDKP'nin hem oluşumu, hem de ilçede meşruluk kazanmasının da önemli bir zeminini yaratmıştır. Yerelin ortak kullanım mekanları olarak ifade edilen, çay alım yerleri, camiler, kahvehaneler mücadelenin örgütlenme mekanları haline gelmiş. Bu zamana kadar sosyalleşme amacıyla kullanılan kahvehanelerde HES toplantıları düzenlenmiş, bu toplantıların duyuru anonsları köy camilerinden yapılmış, çay alım yerlerinde film gösterimleri, söyleşiler düzenlenmiş, akademik bilgi mücadele diline çevrilerek, akademisyenler vadiye davet edilmiş Hesler, ekoloji, doğa üzerine yerelde yaşayan insanlara akademi içinde ürettikleri bilginin aktarılmasını sağlayarak, mücadelenin dili ve bütünlüğü oluşturulmaya çalışılmış. Bunların hepsi geniş bir örgütlenme çeperi yaratırken mücadelenin hukuki alanda da devam etmesi sağlanmıştır.

FDKP, organizasyonel bir kolaylaştırıcılık sağlamak ile görevli gibi görünse de mücadelenin stratejisini belirlemek konusunda da oldukça büyük paya ve söze sahiptir. FDKP, hukuki sürecin ilk elden takipçileri olan, çevre platformları ve yapılarla öncelikli olarak ilişkilenen, ihtiyaç duyulan bürokratik işlerin yürütücülüğünü yapan, köye gelen araştırmacıdan aktiviste kadar bilginin toplandığı merkezi bir görev yürütmektedirler.

Elbette bu durum platformun ne kadar “kitle” platformu olduğu, ne kadar ise

²⁰ 12 Temmuz 2014 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

“aktivist” platformu olduğu sorusunu gündeme taşır. Her iki vadiden de HES karşıtı mücadeleye katılım oranı oldukça yüksektir; yani protestolarda, mitinglerde, köy toplantılarında vs. halkın büyük bir katılımı olduğu söylenebilir. Ancak platformun iç yapısı için bu durum tartışmalıdır. Bunun ikili bir nedeni vardır; ilki köylerde yaşayanlar için halihazırda mücadelenin içinde oldukları ve onlar olmadan yapılan bir şeyin karşılığı olmayacağına dair kanaatin güçlü olması, diğeri ise platformun yürütücülerinin geçmişten gelen politik yatkınlıkları ve örgütlenme becerileri, karar alma süreçlerinde belirleyici olmalarıdır.

Platforma bu aktörler dışında katılanların örneğın köyde yaşayan bir kadının ya da gencin varlığı temsili düzeyde ve karar alma süreçlerine etkileri oldukça kısıtlıdır. Platformu bilenler ilçede yaşayanlar ve köyün eğitilmiş, ilçe ile daha yakın bağlara sahip olanları iken, bilmeyenler için platformun yürütücü karakterleri önem arz etmektedir. Bu karakterlerin neyi temsil ettiklerinden bağımsızlaşarak, kim olarak ne söylediklerinin etki düzeyi daha belirgindir. Bu karakterler FDKP'da merkezi bir görevi üstlenmiş, bu görev sıklıkla karşılaşıldığı gibi ilçenin önde gelen siyasi figürleri değil, bir siyasi angajmana da sahip olan emekli öğretmenler olmuşlar. Bu emekli öğretmenleri köyün *eski delikanlıları* olarak tarif etmektedirler. Çikulit (Aslandere)²¹ köyünden Selvi Hanım, *köyün eski delikanlılarını* şöyle anlatıyor:

Bu çocuklar, bizim çocuklar, bu köyün çocukları. Anaları babaları komşumuzdur. Çayımızı bir olup sırtlarında taşımışlıkları vardır. Bir günden bir güne kötülüklerini görmedik. Okumaya gittiler buradan, okul kapanınca dönerlerdi her sene, baba toprağında çalışır, çaya findığa koşar sonra yine okumaya giderlerdi. Şimdiler gibi değil, buralara hep sahip çıktılar.²²

“Eski delikanlılar” ifadesi ile, öncelikli olarak o yerelden biri olmayı vurguluyor ve belirli bir kuşağı imliyor. Yerelden biri olmak, Fındıklılı olmayı, ailesini tanımayı, o yerelde yaşamının temel dinamiklerine dair bilgiye sahip olmayı ifade etmektedir. 70-80’li yıllarda genç olan, üniversite eğitimi için köyden merkezi illere gitmiş, sol/sosyalist bir dünya görüşüne angaje olmuş orta kuşaktan bahsediyorlar. Bu kuşağın köy hayatı ve üretimle ilişkileri kesintiye uğramamış. Fındıklı ilçesinde 80’ler etkisini muhalif bir dünya görüşünden yana göstermiş, farklı kesim ve sınıftan

²¹ Çalışmanın konusu olan köylerin ve vadilerin Türkçeleştirilmeden önceki isimleri hala yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmanın kültürel aktarımın önemine de işaret etmeye çalışacağımı umduğumdan dolayı ilk kez kullanım haricinde halk arasında kullanılan isimlerini kullanmaya devam edeceğim.

²² 23 Ağustos 2011 tarihinde Rize Fındıklı’da yapılan görüşme.

birçok insanı bu düşünce etrafında örgütlendiği yerellerden biri olmuştur. 80'lerde mevcut politik motivasyon kırılımlara uğramış olsa da, cezaevi süreçleri, devlet baskısının yoğun ve sert hissedilmesi gibi, örgütlenme pratikleri eski delikanlılarda devam etmiş. Sendika faaliyetleri, çay ve fındık eylemleri, Karadeniz otoyolu projesi gibi mobilize oldukları çeşitlilik gösteren mücadele alanları olmaya devam etmiş. Platform üyesi Mahmut şöyle anlatıyor:

Biz sessiz kalmadık ki yapılan birçok şeye. Çayı özel sektörün eline bırakmak istediler, eylemler düzenledik özelleştirmeye karşı. Fındık eylemlerine katıldık. Karadeniz'de yaşamak zordur. Toprağa öyle her istediğini ekip biçemezsin. Araziler ortada! Şansı azdır buralardaki insanların. Ama devlet hep bitirmeye çalıştı buraları. Çayı bitirmeye çalıştı, fındığı bitirmeye çalıştı. Yetmedi Karadeniz otoyolu dedi, öyle bitirmeye çalıştı. O zaman da yolları kapadık, istemiyoruz bu otoyolu diye. Görüyorsunuz deniz nerede, kara nerede şimdi.²³

Kuvvetli bir itirazın örgütlendiği yerel olan Fındıklı için mücadele geleneği kesintili değil ancak form değiştiren, makro politikalardan ziyade yereli doğrudan ve en açık haliyle etkileyen birçok devlet politikasına karşı çıkışın örgütlendiği bir dinamiği barındırır. Karadeniz otoyolu projesine karşı yürütülen mücadelenin en önemli yerellerinden biri Fındıklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu deneyim, oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Hem ekoloji, çevre meselelerine dair bir birikimi barındırması açısından hem de bu birikimin örgütlenme pratiklerini kuvvetlendirmesi açısından önemlidir. 60lı yılların büyük barajlar, yollar olarak gerçekleşen devletin kalkınma politikaları Karadeniz otoyolu projesi gündeme alınmış, 87 yılında temeli atılan projeye yoğun itirazlar nedeniyle ara verilmiş, 97 yılında kademeli olarak tekrar başlanan proje 2007 yılında tamamlanmıştır. Bu sürecin avukatları, mücadeleye angaje olmuş aktivistler tarafından çevre tahribatı olarak değerlendirilen bu proje (Sütlaş, 2004), Karadeniz coğrafyası içinde doğa, ekoloji, çevre kavramları ile tanışma ve bir mücadele tarihini, bilgisini barındırmaktadır. Dolayısıyla HES karşıtı mücadele özellikle Fındıklı'da mücadele edenler için doğaya müdahale edilen projelerin ilki olmamaktadır. Karadeniz otoyolu projesi için de yoğun bir hukuki mücadele ve eylemler gerçekleştirilmiştir. Karadeniz otoyoluna karşı davanın takipçisi ve yürütücülerinden olan Cihan Eren Fındıklılı bir avukat ve mücadelenin hukuki ve aktivist sembollerinden biridir. Av. Eren Fındıklı'daki projenin iptali için açılan davaya gelecek olan bilirkişi keşfine katılmak için gittiği ilçede vurularak öldürülmüş. Eren'in vurulmasının ardından yoğun bakımda iken Trabzon İdari

²³ 10 Temmuz 2014 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

Mahkemesi Fındıklı Aksu sahili otoyol projesini durdurdu ve bu bölgeyi 3.derece SİT alanı ilan etti. Eren'in ölümünün ardından Karayolları Genel Müdürlüğünün başvurusu ile Fındıklı Aksu sahili SİT alanı olmaktan çıkarıldı ve proje hayata geçirildi. Yoğun ve güçlü bir mücadele, Fındıklı halkının değer verdiği birinin kaybı ile sonuçlanırken bu ölümün Fındıklı halkında bir kırılma yaratmış olduğunu yaptığım görüşmelerde gözlemledim.

HES karşıtı mücadele ile 80'lerde politize olan, fındık, çay eylemlerinin örgütlenmesinde, Karadeniz sahil yolu mücadelesinde yer alan bu aktörlerin, devletle yeniden karşı karşıya gelmenin bir vesilesi olduğu söylenebilir. Mücadele, yenilgi ve kayıp duygusunu yaşamış ve mücadelenin başka alanlarında varlıklarını devam ettirmeye çalışmış 70ler ve 80 lerin politik kuşağı, HES karşıtı mücadele içinde yeniden devlet politikalarına karşı mobilize olmuştur. Geçmiş örgütlenme pratikleri içinde daha çok sınıfsal bir vurgu ile bulunurken, Karadeniz otoyolu ile çevreci, ekolojist bir bakış açısını HES karşıtı mücadele dönemine göre çok daha az kullanan ama mücadelenin söylemi olarak taşıyan, ancak kendisini ekoloji mücadelesi içinde bir aktör tanımlamayan bu kişiler, HES karşıtı mücadele içinde kendilerini “yaşam alanı savunucusu” olarak ifade etmektedir.

Platformu oluşturan temel dinamik, o halde, küçük toprak mülkiyetine sahip bir sınıfsal konumu ifade etmektedir. Kategorik olarak yoksul olarak ifade edilemeyecek bir kesimdirler. Bir takım politik deneyimleri, devletle karşılaşma pratiklerinde deneyimli olmalarını getirmiştir. Başka bir ifade ile, tarihsel olarak devletin politikalarından politik olarak hoşnutsuzdurlar. HES projelerine karşı çıkmaları bu hoşnutsuzluğun bir devamı olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda, FDKP'de oluşan aktörlük durumunu *hoşnutsuzların çevreciliği* olarak tanımlayabiliriz (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015). FDKP üyesi Yasin bey şöyle ifade ediyor:

Biz geçmişte halka rağmen halk için bir şeyler yapmaya kendimizi adanmış bir kuşağız. Yenildik, yapamadık. Ama bu mesele öyle ki halkla birlikte yapamazsan yine yenilirsin. Halk, ben diğeri burada yaşayan herkes. O zaman hep beraber mücadele etmemiz gerektiği aşikar. Biz onların çocuklarıydık. Geçmişte iyi şeyler yapmaya çalışmış ama cezalandırılmış, ama bildikleri çocuklardık. Çünkü yan yana yaşıyorduk, şehirde okuyan ama yazın birlikte çay toplayan köylü gençlerdik. Biz dışarıda değildik, onlardan biriydik. Okulda çocuklarına ders anlatıyoruz, bu işler (HESlerden bahsediyor) başımıza gelince köyümüze de anlattık.²⁴

²⁴ 15 Temmuz 2014 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

Halka rağmen ifadesi ile küskünlüğünü, yaptıklarının kıymetinin bilinmediğini düşünen bu insanlar hem geçmişin eleştirisini yapıp, birlikte mücadele etmenin gerekliliğine vurgu yapıyorlar. Önderlik ve kitleler adına siyaseti yapmanın onları yalnızlaştıran ve aslında gerçek bir bağ kurmalarını zorlaştıran, bu nedenle 80 sonrası toplumsal hafızanın bu kadar kolay silinerek sahip çıkılmamış ve cezalandırılmış bu kuşak için HES projelerine karşı çıkmak başka bir zeminde tezahür ediyor. Devrimci bir karakter olmanın getirdiği sorumlulukları icra etmiş, sevilen insanlar olmayı başarmış, sırtını beslendiği topraklara dönmemiş olmalarının onlara sağladığı avantajın farkında ve hatta içerisi/dışarısi vurgusunun onlar tarafından da sıkça kullanıldığı, halktan biri olmanın mücadeleyi örgütlerken yankısının daha güçlü olacağına dair bilginin yaygın olduğundan bahsedebiliriz. Bir diğer önemli nokta ise; 80 sonrası siyasi alanın dışına itilmiş öznelerin salt mevcut olanı eleştirmekten öteye geçmiş olmaları ve mücadeleye devam etmeleridir.

Ancak FDKP içerisinde bir araya gelen aktörler, aynı zamanda çayla uğraşan, bazısı köyde yaşayan veya sık sık köyde zaman geçiren kişilerdir. Bu bağlamda, HES projelerinin onların yaşamını da doğrudan etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla, burada yalnızca bir tür hoşnutsuzların çevreciliği olduğunu söylemek eksik olacaktır. Hoşnutsuzluk, onların süreç içerisinde hızlıca yer almalarını ve geçmişten gelen deneyimlerinin bilgilerini mücadele içerisine hızlıca katmalarını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda, geçmişin hoşnutsuzları mücadelenin asli unsurları haline gelerek kendi deneyimlerini müşterekleştirilmiş, HES karşıtı mücadelenin de bir müşterekler siyaseti olarak inşa edilmesini sağlamışlardır. Bu duruma aşağıda daha fazla değineceğim.

FKDK'nın en önemli işlevlerinden biri, akademi içinde üretilen bilgiyi tercüme ederek mücadelenin söylemi ile birleştirmeleri olmuştur. Bunun vadilerde yaşayanlar üzerinde etkisi, haklılıklarının onaylanması, önemli insanlar tarafından muhattap alınmaları, yalnızlık ve anlaşılama gibi duygulardan sıyrılmalarını sağlamıştır. Platform çeşitli alanlarda uzman akademisyenlerle iletişime geçmiş, özerk bir dünyaya ait bilginin toplumsallaşmasını ve mücadele diline tercümesini talep etmiştir. Panellere, eylemlere bu akademisyenleri konuşmacı olarak çağırılmış, köy toplantılarında HES'lerin yaratacağı tahribatı anlatmalarını istemiştir. Bu akademisyenlerin özellikle kentlerdeki örgütlenme pratikleri içinde yer almaları, aynı zamanda aktivist olmaları bu iletişimin ve yan yana gelmenin zeminini oluşturmuştur. Bu ilişkiler ağının organizasyonu FDKP tarafından üstlenilmiştir.

Organizasyonel ağın kurulması, aktivist mücadele alanına dair yatkınlık, bilgi ve deneyim birikimi olan platform üyeleri tarafından sağlanmıştır. Mücadelenin yaygın bir şekilde örgütlenmesinin yerel üzerinde platforma dair inançtan ziyade bu platformu oluşturan bireylere inanç olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu kişilere dair inanç, kolektif bir aktörün inşasını mümkün kılabilmıştir. Bu insanların önemli bir kısmının Fındıklılı olan emekli öğretmenler olması ise toplumsal alanda güvenilir ve saygın bir mesleği icra etmiş insanlara güvenmek olarak karşılık bulmuştur. Çikilit köyünün orta yaş gençlerinden harita mühendisi Serkan şöyle ifade ediyor:

Hoca mı? Benim ortaokul öğretmenimdi o. Aldılar bizi karşılarına anlattılar böyleyken böyle diye. Dinledik tabi. Alıp bizi HES yapılmış yerlere götürdüler. Daha büyük, profesör hocalar çağırdılar, onlara anlattırdılar. Bizim gidemediğimiz yerleri videoya çekip, gelip burada gösterdiler.²⁵

Neredeyse köylerdeki gençlerin tamamının eğitim hayatının bir döneminde öğretmen kimliği ile bulunmuş olan bu emekli öğretmenlerin gençler üzerinde etkisi doğru bilgiye ulaştıran, saygı duyulan ve söyledikleri sözü ciddiye alınan kişiler olması algısından kaynaklanmaktadır. Özellikle kırsal kesimde öğretmen olmanın, orada yaşayanlar için arzulanılan, “iyi bir vatandaş” olmanın sembolik mesleklerinden biri olduğunu gözlemledim.. Çocuklarını eğiten ve bir gün onlar gibi olmalarını sağlayacak olan kişiler olarak görülmektedirler. Köy öğretmenlerinin, kentten çok daha dar bir sosyallik içinde, neredeyse görev yaptıkları köyün tüm sorunları için danışılan, her haneye dair bilgisi olan kişiler olması onları ayrıcalıklı kılar. Fındıklı'da bu insanların aynı zamanda bölgenin insanları olması, onlara karşı duyulan güven duygusunu daha derinleştirmiştir. İçeri/ dışarı vurgusunun bir kimlik inşa etme ve buna sahip çıkmak olarak sıklıkla dillendirildiği bir coğrafyada Karadenizli özellikle daha mikro ölçekte Fındıklılı bir öğretmen olmanın bölge halkı tarafından daha fazla dinlenen, sahip çıkılan, saygı duyulan ve arkasından gidilen, yalnız bırakılmaması gereken insanlar olarak karşılığı vardır. Bu ilişki siyasi görüşlerden, sosyal sermayelerden bağımsız olarak gelişmektedir. Öğretmenin sol/sosyalist bir dünya görüşüne sahip olması, farklı siyasal görüşleri benimseyen kesimler için de bu ilişkinin denklemini değiştirmiyor. Her iki tarafın söyleminin de birbirini olumlayan içerikte olması aradaki bağları güçlü kılıyor. Bir taraf *kimseye zararı olamayan iyi çocuklar* olarak tanımlarken diğer tarafın mücadeleyi *ideoloji-*

²⁵ 25 Ağustos 2011 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

ötesi bir hatta taşıyarak, kendi tarihlerini reddetmeden ama sorgulayarak yeni bir mücadele alanı kurmalarına olanak sağlıyor. Büyük şehirlere okumaya gidenlerin çoğunun öğretmen olarak memleketlerine dönmüş olmaları herkes için bir karşılıklılık içeriyor. Yaşlılarının ve bir üst kuşaklarının çocuklarının, yaşlı kuşağın torunlarının eğitimcileri olmaları ve taşrada eğitimci olmanın sosyal sermayelerinin de önemli bir yer tutması sözlerini “dışarıdan” olmaktan çıkarıyor. Bu da, müşterekler siyaseti olarak ifade ettiğimiz mefhumun nasıl gerçekleşebildiğinin bir örneği olarak dikkate alınabilir.

Burada, bir başka önemli sosyo-politik durumu da göz önüne almakta fayda var. Mücadele içinde yer alan aktörlerin tamamını hoşnutsuzların çevreciliği olarak tanımlamak, Fındıklı sahilinden iç kesimlere Kaçkarlara doğru uzanan köylerde değişen *habitusu* ve bu aktörlerin mücadele içindeki yer ve önemlerinin görünmez kılınmasına yol açabilir. İç kesimlerdeki köylerde yaşayan aktörler sosyal, kültürel, ekonomik sermayeleri olarak FDKP'nin taşıyıcısı olan aktörlerden ayrılmaktadırlar. Köylerde, ekonomik olarak küçük aile üretimi yapan, topraktan gelen üretime bağlı olarak haneîçi geliri sağlayan, siyasetle ilişkilenmeleri daha muhafazakar olan yoksul bir kesim yaşamaktadır. Daha çok, göreceli olarak bu kesimin mücadelesi *yoksulların çevreciliği* (Martinez-Allier, 2002) olarak ifade edilebilir. Nihayetinde, köyde yaşayan, çay tarımı ile geçinen, temel üretim araçları küçük toprak mülkiyeti olan bu kesim, kentte yaşayan kesimlere göre yoksuldur ve kendini geçindirme kanalları dardır. HES'lerin yaratacağı mülksüzleşme olgusu bu kesimleri birebir etkileyecektir: ya doğrudan arazileri istimlak edilerek, ya da HES'lerin yaratacağı çevresel etki ile beraber çay tarımının yaşayacağı dönüşümle üretim potansiyelleri kısıtlanarak. Dolayısıyla, bu kesimler esas itibariyle mülksüzleşmeye karşı direnen küçük aile çiftçileridir. Dere ve köy müştereklerini savunarak, bu mülksüzleşmeye karşı direnirler. Dere, onların zenginlik kaynağıdır; ancak, kırsal yoksulluktan ve yoksunluktan da etkilenmişlerdir. Buradaki sınıfsal dinamik, bu açıdan yoksulların çevreciliğini anımsatmaktadır.

Fındıklı ilçesinin merkezinde yaşayanlar ile Kaçkarlara doğru yerleşim yerlerinde yaşayanların siyasi görüşlerinin ayrılmaya başladığı ifade edilebilir. Merkezde, daha baskın olan sosyal demokrat eğilim köylerde yerini iktidar partilerine yakınlık hallerine ve milliyetçi söylemlerin daha keskin ifade edilmesine bırakmaktadır. Elbette, politikanın ilçe merkezinde gündelik hayat içerisinde kapladığı yer ile

köylerde kapladığı yer arasında ciddi bir fark olduğu da söylenebilir. Köylerde daha çok taraftarlık veya destekçilik yer almakta iken, ilçe merkezinde partiler ile daha angaje kişilerin yaşadığı söylenebilir. Fındıklı’da, siyasal angajman ve desteklenen politik partiler ilçe merkezi ile köyler arasında bir farklılaşma ifade etse de, HES karşıtı mücadelenin bu farklılaşmayı ortadan kaldırmaya bile *askıya alan* bir politika imkanı açtığını söyleyebiliriz (Akçay ve Kocagöz, 2018). Tam da bu noktada, derenin müşterekliği, Fındıklı’da müşterekler siyasetinin ortaya çıkmasını mümkün kılmaktadır.

Mücadele içindeki kadınlar

2000’ler ile birlikte Türkiye coğrafyasının geniş bir kesiminde projelerin yaygınlaşması ve projelere karşı çıkışların yükselmesi, projelerin olduğu yerellerin birbirinden haberdar olması, birlikte eylem örgütlemesi ve görünürlüğünün başkente taşınması için Derelerin Kardeşliği Platformu, nükleer karşıtı platform ve birçok çevre platformu Ankara’da merkezi bir eylem çağrısı yapmıştır. Derelerin Kardeşliği Platformu (DEKAP) başta olmak üzere Türkiye genelinde 15 yapı, 9 Nisan 2011 tarihinde Ankara’da “Dereler Ankara’ya Akacak!” çağrısıyla ulusal bir miting düzenlemiştir.²⁶

9 Nisan 2011 sabahı Ankara Kolej Meydanındaki kalabalığın çok büyük bir kısmını kentlerde yaşayan insanlar oluşturuyordu. Bu insanlar ya ilgili yerelden olan, “oralı” olan ancak kentte yaşayan insanlardı ya da çevre ve ekoloji hareketleri içerisinde bulunan insanlardı. Kortejin başından sonuna doğru yürürken yerelden olan insanlar, köylüler belirgin bir şekilde fark ediliyordu. Fındıklı, Loç, Munzur bu yerellerin başında geliyordu. Tulum sesine doğru ilerlediğinizde Fındıklılı insanları, Sarı yazmalılara yaklaştıkça Loçluları, beyaz yemenileri gördüğünüzde Munzurluları görmek mümkündü. Bu yerellerdeki kalabalığın önemli bir kısmını ise kadınlar oluşturuyordu.

Ankara Kolej Meydanında sloganlarıyla, tulumla, horonla, halayla, türküyle her vadi kendi mücadelesini kendi sözü ve kültürel anlatısıyla görünür kılmaya çalıştı. Sendikalar, oda başkanları, muhtarlar kendi sözlerini kürsüden kitleye aktarıırken platformun altında bir kadın kürsüye çıkmak ve konuşma yapmak istediğini anlatmaya çalışıyordu. Bu kadın herhangi bir kurumun temsilcisi değildi. Fındıklı

²⁶ Aşağıda aktardıklarım kendi gözlemime dayanıyor.

ilçesinden, Aslandere köyünden Ankara'ya gelmiş, kendisi gibi Türkiye'nin bir çok yerinden Ankara'ya gelen binlerce insanı görünce muhtemelen heyecanlanmış, söz almak, konuşmak, neden söz alınan bir ortamın var olduğunu sorgulamak istemişti belki de. Bir kadın olarak suyun, derenin, ormanın, ağacın ne demek olduğunu anlattı. Kürsüden mitinge gelenlere seslenirken sesindeki heyecan, bir kadın olarak sırada bekleyen erkekleri aşarak orada olmanın, sözünü söyleyebilecek olmanın yüklediği kendine güven cümlelerinin her kelimesinden okunabiliyordu: “Ben Fındıklı'nın Aslandere köyünden Cemile. Bize diyorlar ki eşkıya mısınız? Kendi köyümü kendi evimi savunduğum için ben mi oluyorum eşkıya? Yoksa yolunu, ağacını, suyunu, meyvesini bilmez bir şirket gelip bunları almak isteyince mi oluyor eşkıya? Ben bir kadını. Susuzluk en çok bizi bitirecek, çayımızı bitirecek, gidecek başka yerimiz mi var?” O genç kadın 2014 yılına geldiğinde köyünün muhtar adayı olacaktı.

Çalışmanın Fındıklı bölümünde kadınlar önemli bir yer tuttu, bunun sebebi kadınların mücadele içerisinde çok önemli bir rol üstlenmesi aktif bir şekilde mücadele içerisinde yer almalarıydı. Bu sebeple, kadınların aktörlüğü hususuna özel bir önem atfetmenin, HES karşıtı toplumsal hareketlerdeki müştereklik hususunu anlamamıza katkısı olacağını düşünüyorum. Kadınlar, HES karşıtı mücadelede bir yandan bu hareketlerin önemli bir katılımcısı olarak yer alıyor, bir yandan da kendi başka türlü var olma biçimlerinin kapısını aralıyor. Bu durum aynı zamanda HES karşıtı mücadelenin müşterekler siyaseti olma olgusunu güçlendiriyor. Dolayısıyla, HES karşıtı mücadeleleri incelerken kadınlara dair özel bir araştırma yapmamızı zorunlu kılıyor. Kadınlar, müşteregin maddi pratikleri ve anlam dünyasına dair oldukça fazla bilgi ve deneyime sahipler. Aşağıda bunu detaylandırmaya çalışacağım.

Üretim ilişkileri ve emek süreçleri

Kadınlara yaptığım görüşmelerin hemen hepsinin ortak paydası bugüne kadar devam etmiş yaşam formlarının tehdit edildiğini hissettiklerini, eğer ki köylerini ve yaşamlarını etkileyen bir yere HES yapılacak olursa göç etmek zorunda kalacaklarını, vadilerindeki temel ekonomik geçim kaynağı olarak çay tarımının derenin yok edilmesiyle bozulacağını ve geçim zorluğu yaşayacaklarını, yaşamlarının var olduğu gibi devam etmesinin mümkün olmayacağı yönündeydi. Örneğin, Hala köyünden Nimet (evli, 2 çocuk sahibi) şöyle aktarıyor:

Bu evi çayla yaptım. O zaman kota yok, üretiyorsun devlete satıyorsun. Şimdi zaten başkalarının elinde heba oluyor, kota var, şirketler var, çayı aldığı para üç kuruş onu da hemen vermiyor. Zaten eskisi gibi değil, ama üretiyoruz, ne yapacaksın bu kadar çaylığı. Su gider, çay biter. Mümkün değil veremeyiz deremizi.²⁷

Yukarıda aktardığım üzere, dereyi böylesi müşterek yapan önemli unsurlardan biri çay tarımının varlığı. Çay tarımı yapılabilmesinin gerekli koşulu olan nem derenin varlığına bağlı. Öte yandan ekonomik, tarihsel ve kültürel olarak çay ve dere bir ortaklığı inşa ediyor. Çay toplama sonrası dereye yüzmekten, çay bahçelerinde atılan türkülere, yaşanan aşklara kadar, kolektif hafızanın önemli bir ortaklığı çay ve dere arasındaki ilişkide kuruluyor. Gündelik hayatı birebir köy mekânında kuran da, yaşayan da, düzenleyen de önemli ölçüde kadınlar. Kadınlar, köyü bir müşterek olarak tanımlamanın, bu açıdan, kilit aktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Shiva, 2007).

Çay ekonomisinin aile içi işgücünde motorize gücü kadınlar oluşturmaktadır. Çay toplama dönemlerinde artan aile nüfusunun bakımından, beslenmesinden ve ertesi günkü emek sürecine hazırlanmasından çok büyük ölçüde kadınlar sorumludurlar. Kadınlar için oldukça zorlu bir emek sürecinin sonundaki ekonomik getirinin hikayesi oldukça büyük ve kıymetli olmaktadır. Çay tarımının önemli aktörlerinden olan kadınlar için çay tarlaları terk edilemeyecek ekonomik değerlerdir. Çay tarlaları hanenin yan ekonomisi haline gelmiş olsa dahi geleceğe dair bir güven zemini oluşturmaktadır. Özellikle kırdan kente göçün hızlı olduğu dönemlerin tersine bu göç oranı oldukça azalmış, kentte zenginleşme daha fazla ekonomik değer yaratma hayalleri gittikçe daralmış, kır ve kent arasındaki açığı gün geçtikçe kapanmışken çay tarlaları hala geleceğe dair bir güvenceyi işaret etmektedir. Kadınlar açısından bu güvence tüm yoğun emek gücüne rağmen çocuklarına, torunlarına bir parça toprak bırakabilme gerekliliğini hissetmelerinden kaynaklıdır. Erkeklerin elindeki ekonomiden bağımsız olarak da çay, hanenin koruması gereken ortak bir değerdir.

Kamusallık

Toplumsal cinsiyet meselesinde birçok alanda olduğu gibi kırsal kesimde de kadına yüklenen geleneksel roller mücadele içerisinde yer alma deneyimlerinde etkili olmaktadır. Yaygın bir görüş, HES mücadelesine katılan kadınların pozisyonunu şöyle açıklamaktadır: Susuzluk en çok, evin temizliğinden, çocukların bakımından,

²⁷ 24 Ağustos 2011 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

tarla işlerinin büyük kısmından sorumlu olan kadını etkileyecektir (Işıl ve Aslan, 2014). Bu görüş, kadınları, geleneksel hane içi roller üzerinden bir aktörlük rolü biçmektedir. Dirençli, asi, güçlü, emekçi Karadenizli kadın stereotipleri olarak temsiliyet biçimleri karşımıza çıkmaktadır. Bu özcü yaklaşımın kadınlarla yaptığım görüşmeler sonrasında bir genellemeye tekabül etmediği görmüş oldum. Hatta bu yaklaşımın kadınların gündelik hayatlarındaki kırılmalıklarını görünmez kılıp, yaratılan Karadenizli kadın kimliğinin toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden belirlenen ve kadını mücadelenin doğayı temsil eden kısmına sıkıştırmış olduğunu söyleyebiliriz (age). Bu özcü yaklaşıma göre, kadınlar yalnızca hane içi emek süreçleri vasıtasıyla politik alanda ifade bulur. Dolayısıyla, hane içindeki rollerine HES'ler üzerinden yapılan müdahale, onları harekete geçirmektedir. Çünkü, hane içi rolleri ortadan kalkacak olan kadınların var oluşu zarar görecektir. Bu durum elbette erkek egemen bir siyasal ortamın da sonucudur. Siyaset köy kahvelerinde, kadınlara kapalı mekanlarda gerçekleşmesi itibariyle kadının kamusal alanını dışlamaktadır. Halbuki bu siyaset biçimi, geleneksel örgüt formlarına ve patriarkal ilişkilere bağlı bir siyasal mekan tahayyülüne dayanır. Oysa ki HES karşıtı mücadele içerisinde özneleşen kadınlar, siyasetin biçimini olduğu kadar mekanını da değiştirmektedir. Mevzu bahis olan bir müşterek olarak dere olduğu için, kadınlar da müşterekin iştirakçileri olarak konu hakkında kendilerine söz söyleme alanı açmaktadır. Bu açıdan, salt bir hane içi emek üzerinden okuma yapmak, onların bu müşterekler içerisindeki iştirakçi pozisyonunu görmemek anlamına gelir.

Kadınlar köyün ve derenin başlıca kullanıcıları olan kendilerini mücadele alanında var etmektedirler. Köy sokaklarını rahatça kullanan, çay alım yerlerinde, evlerinin önündeki bostanlarda sosyalleşen kadınlar için köyün kamusal alanı önemli bir gündelik kullanım alanı oluşturmaktadır. Bu kamusal alan, vadede yaşayanların birbirini tanıma yakınlıkları ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Kadınlar kendilerini rahat ve güvenilir bir alanda hissetmektedirler, tanımadıkları insanların dolaştığı bir köy onların kamusal alanlarını azaltacak, dönüştürecek ya da yok edecek düşüncesi kadınlar arasında oldukça yaygındır.

Yaptığım görüşmelerde gördüğüm üzere kadınlar, HES karşıtı mücadeleye katılırken öncelikle kendilerini verilen toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden harekete geçer şekilde de anlatmışlardır. Suyun ellerinden alınması, suya ulaşımın zorlaşması sonucu artacak olan iş yükleri; evin temizliği, çocukların bakımı, haneyi besleyen

bostanın su ihtiyacı, çay üretiminin bitecek olması ve bu durumun hane ekonomisinde yaratacağı tahribatın kadınları etkileme düzeyinin daha fazla olacağı gibi bilgiler kadınlar için mücadeleye dahil olmanın temel motivasyonlarını oluşturuyor. *Akıntıya Karşı* (Kolektif, 2012) belgeselinde Gülseven şöyle diyor: “Biz buraları bırakıp nereye gidelim. Bizim gidecek başka yerimiz yok. Biz şehirlerde yaşayamayız. Çay bitti mi biz biteriz”. Gülseven'in böyle seslenmesi, çay üretiminin biteceği, hane ekonomisinin sarsılacağı ve aileyi daha fazla yoksullaştıracacağı bilgisine dayanıyor. Kadınlar için bunun karşılığı göç etmek zorunda bırakılmak ve bu zamana kadar kurdukları ilişkileri, sosyallikleri, yarattıkları ekonomiyi terk etmek anlamına geliyor.

Oysa eylemlere katılan kadınların daha farklı bir öznellik geliştirdiğini gözlemliyoruz. Şirket arabalarının önünü kesmek, eylem anlarında görünür olmayı seçmek, ellerinde sopalar ve yumurtalarla şirket görevlilerini köyden kovmak, toplantılara katılmak ve “onlar adına söz söyleyenlerden” sözlerini geri alarak kendi sözlerini iletmek gibi farklı eylemler gerçekleştiriyorlar. Dolayısıyla, hane içinden çıkan kadınlar kendi politik aktörlüğünü yaratırken mevcut siyaset enstrümanlarının dışına çıkarak başka bir eylem repertuarı oluşturmaktalar. Ancak aynı zamanda, mevcut siyasal mekanları ve siyasetin icra edildiği yerleri de geri alarak müşterekleştirmekteler.

Tüm bunlarla beraber şunu göz ardı etmemekte fayda var: Fındıklı'da kadınlar, kırsal alanda kadının toplumsal alandaki rolünden farklı bir yerde duruyor. Türkiye kırsalında kadın, emek gücünün merkezinde olmasına rağmen kamusal görünürlüğünün kısıtlı bir zeminde olduğunu söyleyebiliriz. Kamusal alanın kullanıcıları erkekler iken, kadınlar daha çok hane içlerine kapalı sosyallikler yaşarlar. Ancak Fındıklı'da kadınlar kamusal alanın başlıca kullanıcıları, gündelik hayatın görünür olan taraflarının da öznelere olarak karşımıza çıkıyor. Karadeniz coğrafyasının yüksek bölgelerinin birbirinden uzak yerleşim kurgusunun aksine Fındıklı'da köy evleri birbiri ile daha yakın ve ilişki halinde olması, bu yapılaşmanın kadınların hayatına *kolektif bir yaşam pratiği* ve *sosyalleşme* imkanı sağladığı söylenebilir. Gündelik işlerin ardından birbirleri ile buluştukları bu kamusal alanlar-çoklukla sokağa bakan ağaç altları, evlerin önünde dışarıya kapalı olmayan bahçeler-kendilerine ait dertlerden köylerine ait meselelere kadar konuşulan, ortaklaşılan, kendilerini ifade ettikleri mekanlar olarak karşımıza çıkıyor. Kadınlar bu kamusal

alanları rahatlıkla kullanabilseler de “yabancıların” köy yollarından geçmesine dair çekinceleri ve kaygıları var. Kendilerine ait olduğunu düşündükleri ve kendilerinin kullandıkları mekanların “dışardan gelenler” tarafından ellerinden alınma ihtimallerinden çekiniyorlar. Örneğin, bu durumu Çikulit köyünden 78 yaşındaki Aysun’un şu sözlerinde görebiliriz:

Sen şimdi İstanbul’da biri girse evine, girse mutfaktan çıkarsa oturma odasından! Hiç istifini bozmaz mısın? Kimsin diye sormaz mısın? Bende onu diyorum ya, aşağıdan ha bu dağlara evimiz bizim. Evimde oturuyorum ben, gelmiş Ankara’dan bir araba geçmiş evimin içinden. Hadi onlarda destur yok, e bize de derler misafir severler, öyleyizdir de Allah var şimdi. Ama bu iş başka! Gelecekler tanımadığımız bilmediğimiz insanlar köyün içinde dolanacaklar fıldır fıldır. İstemem! Kırk yıldır kapıma kilit vurmuşluğum yok. Şimdi onlar gelse çıkamazsın eskisi gibi.²⁸

Bu bağlamda, kadınların köy mekânını bir kamusal alana çevirdiğini, bu kamusal alanlara da önemli bir rol atfettikleri söylenebilir. Elde ettikleri mekânsal görünürlüğün ve kullanım formlarının yabancıların köylerine girmesiyle yok olacağını, herkesin birbirini bildiği bir ilişkiler ağından yeni bir forma geçileceğinin ve bu geçişin kadınların kaybına olacağını ifade etmektedirler. Bu duruma karşı mücadele ile var olanı kaybetmemek üzerinden ilişkilendiklerini dile getirmektedirler.

Daha da önemli ve farklı olan ise turizm gibi kültürel formlarda dönüştürücü bir etken baskın olmamasına rağmen kadınların ve erkeklerin aynı dereye yüzmeleri. Çay toplamadan dönenler aynı dereye yüzmekte, yıkanmakta ve evlerine dönmekte. Bu yaşam formu Karadeniz’de turizm ile ekonomi sağlayan birkaç vadideki (örneğin Çamlıhemşin-Fırtına vadisi) bir kaç bölge dışında görülmemektedir. Kadınların köyün diğer erkekleri ile birlikte rahatça derenin göl yapmış aynı bölgesini kullanmaları, toplumsal cinsiyet rollerine rağmen kırsal alanda yaşayan kadınların önemli bir kazanımıdır.

Bu kazanım da Fındıklı ilçesindeki vadilerde dereyi bir müşterek olarak inşa etmekte büyük bir rol oynamaktadır.

Dil ve Politikaya Katılım

Abu ve Pishala vadilerinde kadınlar ellerinde sopalar, yumurtalar, alkışlar, gülüşmelerle karşılıyorlar gelen HES şirketini. Güvendikleri öz güçlerinde erkeler yok, sadece kendileri var. Eşi, çocuğu, kardeşi bu meseleye taraf ya da değil onların

²⁸ 24 Ağustos 2011 tarihinde Rize Fındıklı’da yapılan görüşme.

gündemini işgal etmiyor. Korudukları şeyin köyleri olduklarına ve onlar olmazsa tek başına erkeklerin bir şey yapamayacaklarına inanıyorlar. Karadenizde ziyaret ettiğim vadilerde kadının yaşı ilerledikçe sözünün etkisinin arttığı toplumsal bir yapıyı gözlemlediğimi söyleyebilirim. Özellikle ailenin en büyük erkeğinin ölmüş olması, tek başınalık, yaşlı kadının hanedeki pozisyonuna bir tür saygınlık ve güç kazandırıyor. Abu vadisinden kocasını erken yaşta kaybetmiş, 4 çocuk büyütmüş ve şimdi torunları ile vakit geçiren ve güçlü bir HES karşıtı olan 74 yaşındaki Fatma mücadele deneyimini şöyle aktarıyor:

Erkekler mi? Onlar bir şeyi doğrultamazlar. Ancak kahvede otursunlar, o bunu demiş bu şunu demiş. Karınlarını doyuruyor sanki o televizyonda konuşanlar. Uğraşanlar var tabi ki hakkıyla ama çoğunun ki şov. Biz olmazsak kaç kere su almışlardı dereden. Yabancı araba gördük müydü açıyoruz telefon, gidip yukarılarda yakalıyorlar. HES'çiler kahvenin önünden geçecek değil ya!²⁹

HES karşıtı mücadele ile ilgili “makro söylemler” (yani akademik kavramlar, politika önerileri, devrimci dil) halihazırda görece erkeklerin egemen olduğu ve ürettiği bir durumken bu söylemin evden eve yayılmasını, gündelik hayatın organik bir parçası haline getirilmesini kadınlar gerçekleştiriyor. Çoğunlukla bu mücadele pratiğini görünür ve popüler hale gelmesi kadınlar aracılığıyla sağlanıyor. Medya üzerinden kullanılan aktarımlar da kadınların söyledikleri vurucu birer imge olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin, 2017 yılında yeşil yol eylemlerinde Rabia Ana'nın “devlet benim” ifadesi bu durumun önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (aktaran: Dağistanlı, 2015).

Kadınlar erkeklere göre farklı bir “siyaset dili” üretiyor. Örneğin, doğrudan anlatım, doğrudan eylem, hesap sorma amaçlı eylem ve talebini doğrudan doğruya iletme - buna bağlı bir dil kurma- yöntemleri işletiyor. Bürokratik bir dil veya ilişkileniş biçimi değil, daha doğrudan bir dil ve eyleyiş tarzı kullanılıyor. Özcü bir tanımlama olmasa da, böylesi bir pratiğin bir tür kadınlık inşası olduğu söylenebilir. Kadınlar, kendilerine ait olduğunu düşündükleri bir varlığa sahip çıkarken, kendi sözlerinin hesaba katılmadığını da deneyimleyerek, bu süreçle “dolaysız” bir biçimde ilişkileniyor. Böylece, mücadele içindeki erkeklerin ortaya koyduğundan farklı bir performans sergiliyorlar. Sayılar, rakamlar, kavramlar, veriler; SİT alanları, mahkeme kararları vb. “resmi” ve “hukuki” yapılar kadınlar için daha arka planda

²⁹ 24 Ağustos 2011 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

kalırken, gündelik, sosyal ve ekonomik temelli söylemler ve pratikler kadınların hayatını ve dolayısıyla mücadeledeki yerlerini daha belirgin kılabiliyor.

Yaşlılar

“Teyzeler gibi oturup çalışmayı engellerseniz bu suçtur.”³⁰ Erzurum Tortum İlçe Jandarma Komutanı köylerinde HES yapılmasına izin vermemek için iş makinelerinin önüne oturan kitleye böyle sesleniyordu. Yaşlılık, devletin kolluk güçleri tarafından bile nasıl müdahale edileceğini bilmediği, vicdani olarak kendini rahatsız hissettiği, kendilerince son noktaya kadar karşı karşıya kalmak istemedikleri bir nüfus olarak duruyor. Ancak özellikle yaşlı kadınlar varoluş halleri sorgulatacak hamleler yaparak, mücadelenin görünürlük ve popülerliğini kazanıyorlar. Yaşlı kadınlar burada çokluğu oluştursa da uzunca yıllardır köyünde yaşamış ve emeğini üretime katamayacak kadar yaşlanmış olanlar için dere ve köy ilk önce romantik bir anlatı olarak karşımıza çıkıyor. Kendinden sonraki kuşağın sahip çıkacağına dair inançtan ziyade kendi tarihini, varlığını yok edecek duygusu ile mücadeleye bağlanıyor. Bu bağlanma kimi zaman jandarmanın önüne kendisini koymasıyla kimi zaman sözünü sakınmadan söylemesiyle mücadele içinde yer ediniyor. “Bu yaştan sonra beni içeri alsalar ne!” diyerek gençlerin önüne geçip, bu coğrafyanın toplumsal yapısında yaşlıya karşı alınan tavrın onu diğerlerinden daha güvenli bir konuma yerleştirmesinin farkında olarak veya öyle olacağını varsayarak, açık şiddet anlarında kendilerini siper etmek gibi stratejik aktörler olarak protesto süreçleri içerisinde yer alıyorlar. Yaşlı kuşağın duygusal olarak yaşam alanına bağlanma arzusu belki de çok az istisna ile bu mücadele için geçerli değildir. Saha görüşmelerinin neredeyse hepsinde ortaya çıkan temel anlatılardan birini, HES şirketini protesto eylemlerine de katılmış olan ve ömrünün büyük bir kısmını köyünde geçirmiş olan Rıza şu şekilde ifade etmekte: “Ben yaşayacağımı yaşadım, benden sonrakiler de yaşasın. Suyu, dereyi, atasının toprağını bilsin. Bilmese de farketmez, her ağacında, meyvesinde, taşında emeğim var. Ben yaşadığım sürece vermem.”³¹

Yaşlı nüfusun mücadele içinde yer almasının medyaya önemli bir görünürlük sağlamasının yanında mücadele dışı kesim için çoğunlukla doğrudan taraf olmasalar bile “haklılık” zemini yaratılmakta. Örneğin, AK Parti Tortum Belediye başkanının

³⁰ Bknz: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tortumda-hes-protostosu-18831594> Son erişim: 18.02.2019

³¹ 22 Ağustos 2011 tarihinde Rize Fındıklı’da yapılan görüşme.

Bağbaşı beldesinde jandarmanın kadınlara ve yaşlılara müdahale etmesinin ardından parti teşkilatından istifa etmesi olayı³², yaşanan müdahalenin ardından siyasal alanda temsilcisi olduğu yereli görmezden gelemeyecek bir alana sürükleyerek, kendi siyasi kimliğine karşı taraf olmak durumunda bıraktı. Bu örnekte olduğu gibi, devletle yerel yönetim mekanizmaları arasındaki yakınlık özellikle şiddetin kullanıldığı yerelerde temsiliyetin sorgulanmasına neden olabilmekte.

“Devlet kimdir, devlet benim” diye seslenen yaşlı kadın medyatik olma bilgisi dışında kendinden bir sözü söylerken, mücadelenin haklılık göstergesi olarak Türkiye’nin dört bir yanında sözünü doğrudan ulaştırdı. Dolaşıma sokulan bir fotoğraf başka coğrafyalarda mücadele edenlerin sözüne, eylemine de görünürlük sağlamayı başarmış oldu. Yaşlılar, HES karşıtı mücadelede romantik bir varoluş biçimiyle olsun ya da kendinden sonraki kuşaklara kendine ait olanı devretme arzusu ile mücadele içinde yer alsın devletle kurulan ilişkide stratejik öneme sahipler. yine de mücadeleye bağlanma motivasyonlarının en belirgin sebebi romantik bir ilişkilene biçimidir demek doğru olmayacaktır. Tarım politikalarının ve modernleşme stratejilerinin sonucu olarak yaşanan kır nüfusunun mücadele bağlanma stratejilerinde etkisi vardır. Bir yandan romantize ettikleri, geçmişte kalmış bir yaşam biçimi olarak köy dururken öte yanda her şeye rağmen yaşadıkları, kalan hayatlarını geçirmek istedikleri yerdir köy. görüşmelerimde geçmişte nasıl yaşadıklarını anlatırken, hanelerdeki insan kalabalığından bahsederken kendilerini şimdi köyün bekçileri gibi hissetmektedirler. onlara emanet kalmış bir mekanı savunma hissini yaşamaktadırlar. nüfusun genç kesimi köylerden işgücüne katılabilecekleri kentlere göç etmişken, köylerde yaşamaya devam eden yaşlılar için “hayat zorluğu içinde açık bir kapı” olarak değerlendirilen köyler savunulması, korunması gereken müşterekler olarak görülmektedir. Bu durumu Fatma şöyle ifade ediyor:

Kızlar, oğlanlar, torunlar hepsi İstanbulda. Ben burdayım. Kışın bazen yanlarına gidiyorum. Sığamıyorsun ki. Hem ev ev üstüne olmaz hem de burada daha rahatım. Bahçem var. Orada koltuğun tepesine kuş gibi tütüyorsun bekle ki gelsin de alsın seni (ölümden bahsediyor). Bak fasulyelerim kocaman oldu, turşu yapacağım. Elim ayağım tutuyor çok şükür.

³² Bknz: <https://www.sondakika.com/haber/haber-hes-gerginligi-ak-partili-belde-baskani-ni-istifa-3018377/> Son erişim 18.02.2019

Tutmazsa zaten nerede olduğunun ne önemi var. Ama dua ederim hep gelin geldiğim evde alsın canımı, yaban elleri istemem.³³

Modern dünyanın yaşam formlarına kendileri ait hissetmemeleri, kendilerini kentte “öteki/yabancı” olarak görmeleri yaşlı nüfusu köye daha çok bağlamaktadır. Binalar içinde geçen günler yerine hala köylerinde kendileri daha özgür ve daha az bağımlı hissetmektedirler. avuçlarının içi gibi bildikleri köylerinde çıkıp kapılarının önünde oturmak bile tüm zorluklarına rağmen kentteki hayata tercih ettikleri dolayısıyla HES’lerin yapımı ile bu iradelerinin de ellerinden alınacağı düşündürmektedir. sadece devletle karşı karşıya gelme durumunda yaşlıların bir stratejik özne olmasının dışında dere müşteriğine sahip çıkmak kendi kalan hayatlarına sahip çıkmayı ifade etmektedir.

Gençler

Fındıklı ilçesinde genç nüfusun buldukları yerelle doğrudan devam eden ilişkisinin olması gençleri mücadele içinde görmeyi mümkün kılıyor. Fındıklı köylerinin çok büyük bir kısmında yıl boyu yerleşik hayat devam ediyor. Bu durum ailelerin gençleri çoğunlukla üniversite eğitimleri için şehrin dışına yolladıkları, akabinde yeniden köylerine ya da ilçelerine döndükleri, işsizlik nedeniyle genç nüfusun bir kısmının büyük kentlere göç ettiği ya da yine işsizlik nedeniyle aile yanında kalmaya devam ettiği bir tablo olarak karşımıza çıkıyor. Eskisi gibi yoğun bir şekilde çiftçilik ve hayvancılık devam etmediği için (ama hala daha ettiği için) gençler tarımsal üretim mevsiminde ailelerine yardım ediyor, geri kalan zamanı köyde ya da ilçede geçiriyor.

Çocukluk, gençlik ve ileri yaşların yaşandığı bir köy ile belirli zamanlarda ziyarete gelinen bir köy olması arasındaki fark mücadele içinde yer alan gençlerin söylemlerinde açığa çıkıyor. Yeni bir tüketim zihniyetinin içine doğmuş olan genç nüfus kendinden önceki kuşaklardan farklı olarak yaşadıkları çevre ile ilişkilerini mücadele sırasında organik bir forma sokuyor. Örneğin, Fındıklı’nın Çikulit köyünde yaşayan Hatice ile yaptığım görüşme bu konuda önemli ipuçları sunmakta:

Bu evde doğdum, sonra gittim Trabzon’a okumaya. Ama şimdi döndüm, okul bitti. Çay eksperliği yapıyorum. Sen bakma buraları avucumuzun içi gibi biliyoruz ama kıymetini bilmeyiz o kadar. Yayladan aşağı buzdolabı atarlar, o aşağı denize taşkınlarla gidene kadar çürür dere yataklarında. Ha bu uşak benim, günde kaç kere altı değişiyor biliyor musun?

³³ 24 Ağustos 2011 tarihinde Rize Fındıklı’da yapılan görüşme.

Eskiden bunlar mı varmış, şimdi hop topla at! Atarlar çöpleri dereye, kolaya gelir, alır götürür dere. Ama şimdi öyle değil, yapabilir misin? Dereyi vermem diyorsun, gelse bilirkişi görse boklu bezi dereye hangi dereyi diye sormaz mı? Dere kenarlarını falan hep temizledik, atmazlar, atamazlar artık.³⁴

Yaşadıkları çevre ile ilişkilerini yeniden düzenlemelerine yol açan mücadele gençlere yeni biraradalıklar da sağlamış. Birlikte dere temizliği organize etmekten, suyun boruyla taşınması nelere yol açar diye tiyatro oyunları yazıp, sergilemeye kadar yeni hikayeler yaratmışlar. Oyunlarını çay alım yerlerinde köylülere sergilemişler ve yaratılan ortak duygu köyün gençlerini mücadele içinde etkinleştirmiş. Kolektif hareket etme deneyimleri olan genç nüfus bu mesele özelinde de birlikte hareket ederek, bir toplumsal hareketin içinde topluluk olma kapasitesi geliştirmeyi başarmışlar. Afiş asma, bildiri dağıtma, toplantı salonuna masa sandalye taşıma, çay alım yerini bir toplantı ya da gösterim için düzenleme gibi birçok emek yoğun işi üstlerine almışlar. Bu açıdan, bir yandan dereyi bir müşterek olarak savunurken, bir yandan da *yeni müşterekler yaratma* peşine düşmeleri, toplumsal hareketin, kolektif eylemin dönüştürücü gücüne dair önemli gösterge olarak karşımıza çıkıyor. Köyü terk etmek yerine köyde sosyal bir hayatı kendi jenerasyonlarına uygun bir şekilde inşa etmek yönünde bu açıdan önemli bir kırılma yaşandığını ifade edebiliriz. Örneğin, Çikilit köyü gençleri, köyün terk edilmiş okulunu kolektif emekle düzenleyip, restore edip, okulu temel alarak bir dernek kurup “yeni bir hayat” olarak kullanmaya başlamıştır (Bknz: Kocagöz, 2016). Böylece, köyün kültürel mirasını buraya aktarmak üzerine çalışmalar gerçekleştiriyorlar. Atma türküleri arşivlemek, bölgenin mimarisinin korunmasına dair çalışmalar, yöresel halk oyunlarını öğretmek, tiyatro çalışmaları yapmak gibi birçok faaliyet köyün gençlerini yaşam alanlarına bağlıyor.

Fındıklı'nın diğer köylerinde de, yine benzer biçimde, çay tarımında aktif bir şekilde yer alan, müziği, tiyatrosu ve kültürel pratikleriyle köy hayatının sosyal yönlerini deneyimleme şansı bulan, ilçe merkeziyle ve diğer ilçelerle kendinden önceki kuşaklara göre daha kolay ulaşabilir, internete ve dolayısıyla dış dünyaya daha hızlı ve kolay erişebilir, kendi kültür ve değerlerinin dünya içerisindeki yerini daha kolay anlayabilen bir gençlik bulunduğunu iddia etsek abartmış olmayacağız. Bu gençlik

³⁴ 9 Temmuz 2014 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

durumu, elbette ki HES karşıtı toplumsal mobilizasyon sürecinin sonuç olarak doğurduğu bir topluluğu ifade etmektir.

3.2.3 Müsterekleştirme pratikleri

Bu bölümde Fındıklı'da HES karşıtı mücadele örgütlenirken bu mücadeleyi müsterekleştirme pratiklerini nasıl gerçekleştirdiklerini aktarmaya çalışacağım. İştirakçilerin yer aldığı temsiliyet mekanizmalarının örgütlenme stratejileri, temsiliyetleri, mücadeleyi müsterekleştiren söylemin inşası ve eylem pratikleri, deneyimleri ile Fındıklı'nın mücadeleyi müsterekleştirme deneyimine odaklanacağım.

Bir topluluğun oluşum süreci bir takım kolektif pratiklere dayanmaktadır. Fındıklı ve Loç örneklerinde de, HES karşıtı mücadeleyi ifade eden topluluğun inşa edilme dinamiklerini belirleyen bir takım kolektif pratiklerden söz edebiliriz. Bu kolektif pratikler aynı zamanda bahsi geçen topluluğun ortaya çıkmasını koşullayan bir takım kültürel pratiklerle de iç içe geçmiştir. Fındıklı'da topluluğu yaratan en önemli etken, üretim faaliyeti olarak çayın hemen hemen her haneyi ortak kesen ve etkileyen payda olmasıdır. Tarımsal faaliyetin hala devam ediyor olması hem FDKP'nin mücadeleyi örgütleme kapasitesini artırmış hem de vadinin iştirakçilerinin mücadeleye eklenmesini kolaylaştırmıştır.

Fındıklı'nın bir köyünde çay hasadı zamanı akşamüstü saatlerinde dolaşmaya çıktığınızda, köyün çay alım yerlerinin önünde bir hareketlilik görürsünüz. Özellikle kadınlar ve gençler gün içinde toplanmış çay yapraklarını teslim etmek için beklerler. Günün en yoğun emek sürecinin sonunda çay alım yerleri köyün sosyalleşme mekanı olarak belirir. Köyler için çay alım yerleri sadece çayın toplandığı ve fabrikaya götürüldüğü yer işlevi görmez aynı zamanda köydeki kınaya, düğüne, sünnete, toplu eğlenceye ev sahipliği yapan mekanlardır. Bu süreçte çay alım yerlerine yeni bir kullanım işlevi daha yüklenmişti; HES karşıtı toplantılar yapmak. Platforma dahil olan insanlar bu zaman aralıklarında çay alım yerlerinde dolaşmaya ve HES'leri, HES'lerin suyu çitlemesi ve çayla ilişkisini kurarak anlatmaya çalışmışlar. Platform üyesi Şahin şöyle anlatıyor:

Önünde 3 çuval çay yaprağı ile bekleyen kadın var orada. Bütün gün iki büklüm çalışmış. Zaten olmuş değeri 3 kuruş. Onu da satacak da çoluğa çocuğa, haneye gelir sağlayacak.

Alırsa bir iki yıla Çay-Kur'dan parasını ne ala. Kuru çay olarak verirse de çarşıda toptancıya satacak. Sen ona “ha bu dereyi aldılar mı, o da yok işte” dersen. Akli gider akli.³⁵

En önemli örgütlenme araçlarının çay ekonomisi olduğu, çayın bu bölgenin geçimi ve tarımsal faaliyeti için hala kayda değer bir ürün olmasından dolayı karşımıza çıkmaktadır. Başka bir bağlamda, Kaya'nın (2011) İzmir Efemçukuru Köyü'nün ekonomik getirisi yüksek olan bir üzüm çeşidi yetiştirmesinin bölgede yapılması planlanan altın ve gümüş madeni işletmesi projesine karşı güçlü bir direnişin ortaya çıkmasındaki rolünden bahseder. Rasyonel birey davranışında bu durumun mücadeleyi güçlü kılmasının açık sebepleri vardır, üretimden gelen kazanç, projenin bireye sağlayacağı faydadan yüksektir, üstelik projenin çevresel zarar faktörleri oldukça fazladır ve bu nedenle çitlemeye karşı direniş pratikleri sergiler. Ancak her zaman üretimle kurulan ilişki tek başına ekonomik fayda ile ölçülebilir olmamaktadır. Fındıklı'da direnişin örgütlenmesi için ekonomik değeri yüksek olmasa da hala vadide çay üretiminin devam etmesi, iştirakçilerin üretimle bağlarının kopmamış olması mücadeleyi güçlü kılan temel olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada belirtmekte fayda var ki; üretimin ekonomik getirisi önemli bir bağlanma ve direnme mihengi oluşturabilir ancak çay üretiminin etrafında gerçekleşen toplumsallaşma ve o toplumsallaşmayı mümkün kılan kadimlerin ekonomik olarak ölçülebilir değeri bulunmamaktadır. Üretimin devam ediyor olması çitlemeye karşı müşterekleştirme eylemlerinin mümkünlüğünü sağlayan ve kaybettiğinde yoksulluğunun daha da artacağını düşünen topluluklar için önemli bir direniş alanı oluşturmaktadır.

Fındıklı için çay ekonomisi özellikle Türkiye'de kırsalın tasfiyesi içinde farklı bir noktada haritalanmaktadır. Tarımsal faaliyet alanlarının çok büyük bir kısmında yoksulluk ve kentin ucuz emek gücü haline gelmeleri çay üreticilerinde bu genel seyrin dışına çıkmaktadır. Fındıklı'da bu seyir daha az görünmektedir. Çalışmamı gerçekleştirdiğim köylerde yaptığım görüşmelerde sadece köyde evi olan başka bir mülkü olmayan insan sayısı azdır. Sadece köyde evi varsa da yeniden yapılmış ya da üstüne kendilerine ait bir daire daha eklenmiş evlerdir. Kırsal alan nüfusunun üzerinde olan büyük borçluluk yükü Fındıklı'da belirgin değildir. Birçok hanede Çay-Kur emeklisi bir yaşayan vardır ve bu ek gelir aynı zamanda güvenceli bir iş imkanı da sağlamıştır. Özel sektörün girişine kadar zenginleşen üretici için, daha

³⁵ 12 Temmuz 2014 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

sonra azalan oranlarda da olsa kazanç devam etmiştir. Platformun yürütücülerinin halihazırda bölgeden olmaları, kendilerinin de bir yandan çay üreticisi olup bu dinamikleri bilmeleri mücadelenin ekonomik ayağını örebilmeleri için önemli olmuştur.

FDKP'nin organizasyonel yapısı ve örgütlenme aracı olarak kendini inşa edebilmesinin ardında, platformun yürütücülerinin geçmişten gelen politik deneyimleri, örgütlenme becerileri ve yatınlıklarının önemli bir yer tutmuştur. Tüm bu birikimler mücadelenin söylemini inşa ederken de bir işleve bürünmüştür. Büyük devlet yatırımlarına karşı mücadele eden Fındıklı için yerel ölçekte bir yatırım projesine karşı mücadele etmek farklı söylemleri barındırmaktadır. Örneğin, Karadeniz otoyolu projesine karşı örgütlenme deneyimi olan Fındıklı için Hes'lere karşı örgütlenmek bir deneyim aktarımı olsa da mücadeleyi örgütleyen söylem farklılaşmaktadır. Karadeniz otoyolu sürecinde projeyi gerçekleştiren aktörün devlet olması iken HES projelerini gerçekleştiren aktörün şirketler olması mücadelenin söylemini yurttaşa karşı devletten, şirkete karşı yurttaşa dönüştürmüştür. Devlet baba figürü olarak yapan ve itirazı yükselmesine izin vermeden sessiz kılan bir aktörle karşı karşıya kalmanın Karadeniz bölgesinde yaşayan halklar için anlamı ile şirketlerle karşı karşıya kalmanın anlamı eşdeğer değildir (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2016). Kalkınma politikalarının aktörü olarak devletin yaptığı büyük yatırımların kendisi devlete karşı gelmek olarak okunurken, neoliberal politikalarda devlet piyasa içi bir aktöre dönüşmüş, özellikle HES projelerinde görünmeyen bir aktör, bir kolaylaştırıcılık görevi üstlenmiştir. Bu nedenle mücadele eden, özellikle kırsal kesim için devletle değil, şirketlerle karşı karşıya gelmek olarak değerlendirilmiştir. Birçok görüşmemde ; “devletle bir sorunumuz yok, şirketler haksız hukuksuz köyümüze girip, sularımızı alıyorlar” söylemi ile karşılaştım. Ayrıca, neoliberal politikaların gündelik hayata nüfuz etme vehçelerinin çoklaşması ve görünür olması mücadeleyi devletin yapmış olduğu büyük yatırımlara karşı mücadele etmekten ayrılmaktadır. Ölçeğin daha küçük bir alanı kaplaması insanların hayatlarında ortaya çıkabilecek doğrudan etkinin daha hızlı görünür kılınmasına ve bu ölçeği küçük alanda mücadeleyi yürütmenin geniş bir alanda güçlü bir mücadeleyi örgütlemekten daha kolay olmasını sağlamaktadır. Hem FDKP hem de vadinin diğer iştirakçileri için devlet yerine şirketlerle karşı karşıya gelmek söylemin inşasını da farklılaştırmaktadır. İştirakçiler için şirket bir aktör ise devletin vadinin

yaşayanlarına kulak vermesi bir zorunluluk olarak düşünülmekte ve şirketlerin kendi çıkarları ile hareket edeceğini ancak vadinin geleceğini koruyan ve orada yaşam pratikleri icra eden yurttaşların korunmasından sorumlu olanın devlet olduğu söylenmektedir.

HES'leri gizli yada açık protesto etmek, hukuksal zeminde mücadele etmek ya da bunu yetersiz görmek, iktidar mekanizmaları ile doğrudan karşı karşıya gelmek/gelmemek, sokak eylemleri yapmak/yapmamak, medya/iletişim kanallarını kullanmak/kullanmamak, kültürel formlarını direnişe taşımak gibi harekete dair birçok verinin eyleyişteki yansımalarını bulmamıza yardımcı olmak için kullanılan eylem repertuarı (Tilly 1978) kavramı, tartışmayı açmamız açısından faydalı olacaktır. Tilly, modern öncesi kolektif eylem repertuarlarını ortak ve güdümlü olarak (yiyecek isyanları, tarlaların kolektif istilası, bir meslek dalının toplu grevleri...), modern döneme ait repertuarları ise ulusal ve özerk olarak değerlendirir (grevler, seçim kampanyaları, yürüyüşler, toplumsal hareketler vd.). Tilly'nin bu ayrımı başka bir ayrıma da tekabül eder: birinci grubu reaktif kolektif hareket olarak görür ve "defansif" mobilizasyonla, dışarıdan yaşam alanlarına müdahale edilmesi sonucu ortaya çıkan hareketler olarak değerlendirir. Modern zamanların kolektif hareketi ise proaktif ve daha fazla güç elde etmek adına kaynakların birleştirilmesidir. Bu ayrım bizi, HES karşıtı mücadelenin ortaya çıkışında önemli etkenlerden biri olan *yaşam alanlarına* kendi inisiyatifleri dışında müdahale edilmesine direndiklerinden dolayı, HES karşıtı mücadeleleri modern öncesi zamanlara iten bir kolektif eylem olarak değerlendirilmesi sonucuna götürür. Saha çalışmasının da gösterdiği üzere, müştereklerin savunusu, bölgede yaşayan insanların önce kendi mevcut kaynaklarını mobilize etmesine yol açmıştır. Fındıklı'da FDKP'nin kuruluşu sonrası doğrudan köylere yönelmiş ve köylerde HES karşıtı pozisyon inşa edilmiştir. Lakin, yukarıdaki bölümlerde aktardığım üzere, HES karşıtı toplumsal hareketlerde karşımıza çıkan müşterekler savunusu, salt yaşam alanlarının savunulması olarak kalmamakta; bir yandan bu sürece katılan kişilerin tekil yaşamlarını ve aile ilişkilerini, bir yandan da kurulan müşterekler topluluğunun diğer topluluklarla var olan sosyal ve politik ilişkilerini dönüştürmektedir. Ortaya çıkan hareketlerin ne söylediğine, bu sözün eyleyişe dökülüşünün nasıl gerçekleştiğine ve bunun sonuçlarına bakmak daha anlamlı olacaktır. Hareketler durağan olmadıkları gibi stratejileri ve eylem repertuarları da durağan değildir. Kültürel formlardan

toplumsal ilişkilere örgütlenme biçimlerinden kaynakların sınırlılığına kadar birçok neden bu repertuarları genişletebilir, daraltabilir, *eskiye ya da yeniye* ait olanı iç içe geçirebilir.

Toplumsal hareketlerin birçok eylem/protesto formunu HES karşıtı mücadelelerde görmek mümkündür. İmza kampanyalarından, bedenin kullanımı yoluyla gerçekleşen eylemlere, sokak protestolarından, çalışma alanlarının fiili işgallerine, medyanın ve internetin kullanımından lobi faaliyetlerine kadar geniş bir protesto biçimi mevcuttur. Tüm bu protestolara her yerel kendi kültürel etkinlikleri ile katılmaktadır. Kültürel simgeler, eylem repertuarına eklenerek onu dönüştürebilir ve birer direniş araçları haline gelebilir.

Fındıklı da dahil olmak üzere, Karadeniz'in diğer vadilerinde İran şarı ve Karadeniz peştamalı, HES karşıtı mücadelede kültürel simgeler olarak kullanılmaktadır. Tek başına bir kültürü açığa çıkarmanın da ötesinde bu simgeler hareketin görünürlüğünü, mobilizasyonunu ve toplumsallaşmasını da sağlamaktadır. Hareket içinde doğrudan yer almayan biri sadece Karadenizli olduğu için bu kültürel simgeyi kendisine de ait hissettiğinden protestolara katılabilmektedir. Kendi yaşamlarına içkin değerler aracılığıyla politik bir mücadele yürüten bireyin, hareketle arasındaki bağın böylece güçlenmesi sağlanabilmektedir.

Eylemlerde bu kültürel simgelerin kullanılması aynı zamanda bir kimlik inşasıdır; Karadenizli olmak, Fındıklılı olmak gibi. Bu kimlik inşasının daha güçlü bir kimlik yaratım aracına dönüşmesini Loç vadisini aktaracağım bölümde açmaya çalışacağım. Fındıklı'nın HES karşıtı mücadelesinin kimlik yaratımına ya da kimliğin açığa çıkmasına dönüşen bir süreç olmasından çok var olan, sahiplenilen kimliği mücadele alanına taşıması ile gerçekleşmiştir.

Geçmiş örgütlenme deneyimlerinde halihazırda kullandıkları, kimliklerini imleyen kültürel semboller HES karşıtı mücadele deneyimlerinde de açığa çıkmıştır.

Karadeniz'de yapılan HES'lere karşı yürütülen mücadelenin başka simgeleri haline gelen tulum, kemeçe ve horon da benzer bir özellik taşımaktadır. Protestolarda, internet paylaşımlarında çokça kullanılan bu kültürel öğenin bağlılık gruplarının oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. 2011 Nisan ayında Ankara'da yapılan mitingde Fındıklı vadisinden gelenlerin tulum eşliğinde yürümleri ve protesto olarak horon oynamaları bunun önemli bir örneğidir. Dans

etmek, kolektif duyguların yaratımında tüm mücadele pratikleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Jasper'ın (2002) da ifade ettiği üzere, kolektif dans kolektif duygulanım yaratarak kolektif aidiyeti pekiştirir. Fındıklılı aidiyeti bu bağlamda güçlenirken, Fındıklılılar kendi kültürel öğelerini mücadelenin inşası için bir araca çevirebilmektedirler.

Türkiye'de ortaya çıkan muhalefet, halk kültürlerine yakın bir yerden kendini var etmiştir. Bu nedenle yerelin temsili olarak görülen halk oyunları protestolarda oldukça yaygın bir dans olarak görülür. Türkiye'deki mücadelelerde geleneğin ve yerelliğin temsili üzerinden halay aracılığıyla kurulan bu bağlılık özellikle HES karşıtı mücadelelerde geleneksel danslar (horon, zeybek, köçek) aracılığıyla sağlanmaktadır. HES karşıtı eylemlerde tulum sesi duymak ve horon oynayan insanlar görmek alışlageldik bir durum olmuştur. Horona katılan bireyler hem aynı şey için yan yana duruyor olmanın coşkusunu yaşamakta hem de bugüne kadar kendi aralarında yaşadıkları deneyimleri dışarı taşıyarak görünürlüklerini sağlamaktadır. HES karşıtı mücadelenin yoğun bir şekilde yaşandığı 2010-2013 yıllarında, sokakta duyulan horon sesi ile HES eylemi var kodlamasını başarmaktadır. Bir önceki kültürel simgelerin kullanımı tartışmamızdaki benzer bir durum burada da vardır. Horon ve tulum aracılığı ile kültürel öğelere bağlılık vurgusu yapılırken, bu yolla bir arada olma ve güçlenme sağlanmakta, duygudaşlık yaratılmaktadır. Horon ve tulum direnişin ruhu haline gelerek yeni bir politik anlam yüklenmektedir.

Eylem yazıları ve şarkılar aracılığıyla da yine kültürel anlatıların aktarıldığı ve mücadele içerisinde kullanıldıklarını görmemiz mümkün. Karadeniz halklarının doğayla kurdukları ilişkiyi kültürel birer taşıyıcı olarak şarkılarına yansıttıklarını söyleyebiliriz. Aşk, ayrılık, gurbet, ölüm gibi birçok imge şarkılarda dere ve denizle ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Şarkılar, iştirakçilerin hareketle arasındaki bağı kuvvetlendirmek adına kuvvetli bir araç olarak işlev görmektedir. Eylemlerde kullandıkları pankart ve dövizlerde bölge halklarının şivesini kullanmak ortaya çıkan politik öznelerin kendi kimliklerini inşa etmelerinin bir yoludur. Böylece iletilmek istenen mesaj doğrudan kimlikleri aracılığıyla iletilmiş olur.

Ortak mücadele ve ortak deneyim duygusu çeşitli anlatılarda pratik içinde yer bulmaktadır. Jasper'ın (2002) da işaret ettiği üzere bu kültürel süreçlerin pekiştirilmesi bir diğer yolu tinsel anlatım, abartılı hikayeler, kahramanlar ile yaratılan bir hareket folklorudur. Ahlaki, kültürel değerlere, inançlara işaret ederek

dayanışma duygusunu kuvvetlendiren bir anlatımdır. HES karşıtı mücadelelerde bu anlatımın örneklerini bulmak mümkündür. Borusan'ın Aksu vadisinde HES yapımına karşı olan vadi yaşayanları “*boldorozlar isyanda*” diyerek abartılı yeşil bir yaratığın maskeleri ile eylem yaptılar. Boldoroz ismini verdikleri bu yaratığın eskiden yılbaşı zamanlarında evlerin önüne konulan su taslarından yıkandığına dair bir söylence, politik bir anlam yüklenerek yeniden hikayeleştirildi. Boldoroz dikkatleri çekmeyi başardı ve eylemin kendisi oldukça yankı buldu. Dikkat çekici bu eylemin yarattığı ortak duygu ve mücadelelerinin Boldorozlarla özdeşleşmesi bireyleri birbirine yaklaştıran daha çok bağlayan bir işlev gördü.

Özetle, Fındıklı'da HES karşıtı mücadele süreçleri, farklı kültürel öğeleri mücadele içine katmayı başarmış ve bunları müşterek toplulukların inşası sürecinin önemli dinamikleri haline getirmişlerdir. Tarımsal faaliyetin tüm vadi boyunca devam ediyor olması iştirakçilerin mücadeleye dahil olmalarını sağlayan önemli bir ekonomik fayda olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda çay ve onu var eden dere, müşterek yaşam pratiklerini bir arada tutan, tarımsal bir ürün ve onun kaynağı olmanın ötesine geçen, kültürü yaratan, besleyen varlıklardır. Kadim yaşam pratiklerinin yaratılmasının ortasında duran dere, sosyal-kültürel ve ekonomik ilişkilerin merkezinde yer alan müşterektir. Mücadeleyi müşterek kılan yaşam pratikleri içinde kültürün aktarımı ve bu kültürün müşterekliği iştirakçiler için ayrıca kimliklerine sahip çıkmak anlamını da taşımaktadır. Tüm bunlarla birlikte düşündüğümüzde Fındıklı, örgütlenme stratejisi ile, eylem repertuarları ile, iştirakçileri ortak kesen söylemi inşa edebilme kapasitesi ile mücadeleyi müşterekleştiren bir deneyim ortaya çıkarmıştır.

3.3 Değerlendirme

Fındıklı ilçesine bağlı köyler ve bu köylerin yer aldığı iki vadi, görüldüğü üzere, gençleri, yaşlıları ve kadınlarıyla aktif bir sosyal-kültürel ilişkiler ağını oluşturmaktadır. Bu sosyal-kültürel ilişkiler bütünü içerisinde derenin özel bir önemi vardır: dere, bir yandan geçim kaynağı olan çay tarımını mümkün kılan esas varlıktır, bu sebeple köylerin hala daha var olmasını bize açıklamaktadır. Aynı zamanda, köy mekânında diğer gruplara kıyaslandığında daha fazla zaman geçiren kadınların ilişkilerini kuran ve düzenleyen bir varlık olma özelliğini taşımaktadır. Kadınlar, bir yandan bu ilişkide dinamik bir rol üstlenirken bir yandan da dere üzerinden kurulan

ilişkileri müşterekleştirmekte, kolektif eylem ve etkinlik kapasitesini arttırmakta, aktörlüğün temelini atmaktadır.

Bu çerçevede karşımızda duran *Fındıklı Dereleri Koruma Platformu*, ilçe genelinde yapılması planlanan HES projelerine karşı “yaşam alanlarını savunmak” gibi birleştirici ve kapsayıcı bir söylemle müdahale etmekte, dolayısıyla farklılıklara açık bir örgütlenme kompozisyonu yaratabilmektedir. Bunun en temel sebebi, bu kompozisyonun derenin müşterekliğine dayanıyor olması, her tekil aktörün bu müştereklikte kendini buluyor ve kurabiliyor olmasıdır.

İlçe merkezi ile köyler arasındaki bağın kopuk olmaması -köyde yaşayanların merkeze sık sık gitmeleri, zaman zaman kıyı şeridinde sosyalleşmeleri- ve FDKP'nin bu ilişkiyi iyi kullanması, platformun etki alanı ve mobilizasyon kapasitesini güçlendirmiştir. Bu platformda HES karşıtı mücadelenin söylem ve organizasyonel işlevler anlamında başını çeken aktörleri Fındıklı'nın sol siyaset içinden gelen, “okumuşlar”, tarımsal faaliyet dışı da geliri olan bireyler olarak değerlendirmekle birlikte; ne “*fakir ya da maddiyat-sonrası kaygılardan*” dolayı ekoloji mücadelesi veren aktörler olarak ne de tek başına “*hoşnutsuzların çevreciliği*” (Arsel, Akbulut ve Adaman, 2015) olarak tanımlayabiliriz. Esasında, FDKP örneğinde gördüğümüz gibi, bu organizasyonu oluşturan ve geliştiren çekirdek grup her ne kadar Arsel, Akbulut ve Adaman'ın (2015) aktardığı “hoşnutsuzlar” grubu olarak yorumlanabilse dahi, bir araya gelmelerinin sebebi genel olarak “hoşnutsuzluk” değil, aksine, müşterekleştirme pratiklerine karşı yapılan “çitleme” müdahalesi ve bu çekirdek grubun güçlü bir mobilizasyon kapasitesi göstererek çitleme sürecinden etkilenecek aktörleri bir araya getirdiği bir topluluk yaratabilmesidir.

Bu açıdan, bu örnekte gördüğümüz “müşterekler savunusu”, bir yandan “fakirlerin çevreciliği” tezini, bir yandan da “hoşnutsuzların çevreciliği” tezini içinde barındıran, deyim yerindeyse bunları “içererek aşan” bir “çevrecilik” geliştirmektedir. Bu tez boyunca ileri sürdüğüm üzere, bu olguyu anlamak için “müştereklerin savunulması” kavramsallaştırmasının, farklı kesimlerden aktörleri içine alarak bir müşterekler topluluğu yaratabilen bir hareket olması sebebiyle daha uygun olduğunu düşünüyorum. Çay tarımının hanelere hala daha önemli bir katkı sunduğu, derenin bu tarım ilişkisinin merkezinde yer aldığı; HES projesi süreci ve sonucunda mülksüzleşecek ve belki de dolaylı veya doğrudan yerinden olacak köylülerin buna karşı kendi “yaşam alanlarını” savunmak söylemi altında mevcut

yaşamlarını savunduğunu iddia ediyorum. Bu yaşam savunusu, bir grup “hoşnutsuz çevrecinin” kendi politik geçmişlerinde biriktirdikleri siyaset yapma ve mobilizasyon kapasitelerini buraya aktararak, bu hareketin oluşmasında önemli bir katkı sundukları kayda değer bir durum olmaya devam etmektedir.

Bir sonraki kısımda, çok farklı dinamikler üzerinden örgütlenen ve vadilerinde yapılması planlanan HES projesine karşı mücadele eden Loç vadisini inceleyeceğim. Bu kısımda, neden müşterekler kavramı üzerinden gitmek istediğimin daha da net anlaşılacağını düşünüyorum.

4. LOÇ VADİSİ

4.1 Genel Bakış

Loç vadisine ilk ziyaretimi 2010 yılının yazında gerçekleştirdim. HES şantiyesinin kurulduğu köyün merasında bir “direniş çadırı” kurulmuş, köylüler nöbette HES şantiyesinin kurulumunu durdurmaya çalışıyordu. Şirket yetkilisi şantiye ziyaretine gelmiş, Loçlular kendisi ile görüşmek için beklerken, jandarma, şirket ile köylünün temasını engellemek için arada koridor oluşturmuştu. Gergin bekleyiş, şirket yetkilisinin köylüleri azarlamaya başlamasıyla tartışmaya dönüşmüştü. Jandarma köylülerden birkaç erkeği gözaltına almaya çalışarak, arabaya bindirmeye çalışıyordu. Yaşanan bu durumu kayıt altına almaya çalışırken jandarma belgesel ekibimizin kamerasına el koyarak yaptığımız kayıtları silmeye çalışıyor, bizi de gözaltına almakla tehdit ediyordu. Loçlu kadınlar bu arbede anında jandarmanın elinden bizi ve köylü erkekleri kurtarmaya çalışmak için mücadele ediyorlardı. Bu kişisel tanıklık ve beklenmedik bir anda gelişen ortaklık Loç vadisi yaşayanları ile aramızda diğer ziyaret ettiğimiz vadilerden çok daha derin bir bağ kurmama vesile oldu. Evlerinin, sofralarının, kişisel hayatlarının bir parçası olmama ve araştırmacı ile konusu olan mesele hakkındaki dışsallığın bir miktarda olsa kaybolmasına, çalışmam boyunca yaptığım görüşmelerdeki, ziyaretlerdeki açıklık Loç’u bir araştırmacı sıfatının yanında mücadelenin bir aktivisti olarak değerlendirme şansı da vermişti. Yöre halkının taleplerinin ve yaşadıkları coğrafyaya dair kurgularının salt doğa sevgisi üzerinden başlayıp, mücadeleleri boyunca direnişlerinin ve sözlerinin nasıl ve hangi noktaya evrildiğini, mücadele boyunca aralarındaki dengenin nasıl kurulup bozulduğunu, mücadele edenlerin bireysel dönüşümlerinin nasıl gerçekleştiğini yakından gözlemleme fırsatım oldu.

Loç Vadisi

Kastamonu ilinin Cide ilçesine bağlı Küre Dağları Milli Parkı içinde, dört köy (Çamdibi, Hamitli, Karakadı, Şenköy) ve bir mahalleyi (Acina) içine alan, Valla Kanyonu çıkışı ile Karakadı Kanyonu arasında yer alan 8 kmlik bölgeye *Loç Vadisi*

denilmektedir. Devrekani ayı adını verdikleri dere, kanyonların ıkışları, boğazları, oluşturduğu göletlerle bölgenin vadinin ortasından geçmektedir. Geçmişte Şenköy ile Çamdibi köylerini At köprüsü denilen tarihi ahşap köprünün birbirine bağladığı alanın hemen yanında iki köyün ortak merası bulunmaktadır. Bu mera alanı şirket tarafından aynı zamanda Cide HES Projesinin şantiye alanı olarak kullanılmaya başlandığı alandır.

Resmi bir yerleşim adı bulunmayan vadide yaklaşık 700 hane bulunmaktadır. Ortalama olarak tüm yılı köyde geçiren nüfus bu hane sayısı içinde oldukça sınırlıdır. Toplam kayıtlı nüfus 241 olup, Çamdibi 98, Karakadı 81, Şenköy 38, Hamitli 24'dür. Kadın ve erkek nüfus dağılım ortalaması neredeyse aynı orandadır. Köylerin hiçbirinde aktif sağlık ve eğitim kurumu bulunmamakta, eğitim gören çocuk nüfus taşınmalı sistemle 35 km uzaklıktaki Cide ilçesine gitmektedir. Hemen hemen her köyde iki, üç haneyi geçmeyen tüm mevsim yaşayan sayısı sınırlı ölçekte tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Hayvancılık manda yetiştiriciliği üzerine olup, Türkiye'deki sayılı bölgelerden biridir. Geçmişte tarımsal faaliyetini buğday ve mısır oluşturmaktadır ancak günümüzde ticari bir getirisi olacak üretimi bulunmamaktadır. Köy evlerinin önünde hanenin kendi tüketimi için yapılmış olan bostanlardan beslenme ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılayan nüfus, bugün kısıtlı oranda bu alandan hane beslenmesini sağlamaktadır. Yerleşik hayatın neredeyse birkaç hane ile sınırlı kaldığı, vadi yaşayanlarının çok büyük bir kısmının 1970-80li yıllar arasında İstanbul'a yerleştiği, toplu yaşamayı ve memleketlilik ilişkileri dolayısıyla birbirleriyle aynı bölgeden iş bularak İstanbul'un özellikle Şişli semtine apartman görevlileri olarak yerleştikleri, ardıl kuşağın İstanbul'da büyüdüğü ve vadi ile ilişkilerinin tatil ve yaz ayları ziyaretlerine dönüştüğü bir yer Loç vadisi. Yaşlı kuşak göç sonrası apartman görevlileri olarak ekonomik gelirlerini sağlarken, çocuklarını yani bugünün orta yaş grubunun kısıtlı bir kısmı eğitim hayatına devam edebilmiş, büyük bir kısmı erken yaşta işgücüne katılmıştır. Genç nüfus ise İstanbul'da doğmuş, eğitim hayatını devam ettirmiş ya da ettiren, vadi ile ilişkileri ailelerinin ilişkileri düzeyinde olan insanlardan oluşmaktadır. Uzun soluklu bir mücadelenin bölgede yaşayanların, bölgeyle memleket ilişkisi kuranların, kadınların, gençlerin, yaşlıların üzerindeki etkileri Loç'u ayrıca önemli bir yere koyuyordu.

Loç vadisi, muhafazakar, makbul vatandaş olarak yıllarca devletle ilişkilendirilmiş, milliyetçi refleksleri kuvvetli bir politik çizgi içinde varlığını devam ettirmiş

insanların yaşadığı bir vadedir. Milliyetçilik vadinin neredeyse tümünde belirgin bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Seçim dönemlerinde Loç vadisinin oy verme pratiklerine bakıldığında Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin toplamda yoğun bir karşılığı bulunmaktadır.³⁶ Yaptığım görüşmelerde milliyetçi görüş; devletin bir baba figürü olarak anılması, devlet ile şirketin net olarak ayrıştırılması, Türklük vurgusunun sıklıkla yapılması olarak karşıma çıktı. Görüşmelerimde sorduğum Türkiye halkları üzerine sorularda, net bir olgu olarak kimliklerine dair ifade olmamasına rağmen kendilerini Türk ve Loçlu olarak ifade etmektedirler. Bunun temelde iki sebebi olduğunu söyleyebiliriz; ilki göç sonrası metropollerin ötekileri olmaları kendi aralarındaki ilişkilere daha sıkı bir tutunma hali yaratması diğeri ise kendilerini toplumun geneline ifade edecek ve ötekilik duygusunun kırılmasına sebep olacak en kabul görür kimliğin Türklük olmasıdır.

Loç vadisinde 1970'lerde başlayan göç öncesi kapalı bir yaşam formu olduğundan söz edebiliriz. Bu kapalı yaşam formu devlet ve bürokrasi kurumlarıyla ilişkilenişin sınırlı düzeyde olmasından kaynaklanmaktadır. İlçe merkezi ile aradaki mesafenin uzak olması ve karayolları bağlantısının olmaması nedeniyle ilçe merkezine gitmek haneden bir ya da iki erkeğin üstlendiği, devlet kurumları ile ilgili işleri yürüttüğü kalan hane nüfusunun sınırlı düzeyde devlet kurumlarıyla ilişkilendiği bir yaşam formundan göç sonrası metropollerde dönüşen bir ilişkilenemeye evrilmiştir. Bu dönüşüm hem kendi dışındaki yaşamların deneyimlenmesine ve uyum sağlanmaya çalışılmasına evrilirken öte yandan tamamıyla terk edilmeyen, Loçlu olmak kimliğinin devamlılığını da sağlamaya çalışan arada bir forma dönüşmüştür. büyük kentlere göç eden Loçlular aidiyet duygularının dağılmaması için hemşehri dernekleri kurmuş, bu derneklerde sık sık yan yana gelmiş, hem göç eden nüfusun belleğinden silinmeyen bir köy hayatı ve ilişkilerini taze tutarken hem de genç kuşağa bu kültürü aktarmaya çalışmıştır. Hes sürecinde İstanbul'da bulunan derneklerinin insanların yan yana getirme işlevini nasıl üstlendiğini ve direniş sürecinde nasıl rol oynadığını aşağıdaki bölümlerde ayrıntılandırmaya çalışacağım.

³⁶ 2018 Genel Seçimleri %58,9 AKP, %18,9 CHP, %10,6 MHP, %8,5 İYİ Parti ; 2014 Yerel Seçimlerinde ise %51 AKP, %39,7 CHP, %8 MHP, %1 SP oy oranlarıdır.

4.2. HES Karşıtı Mücadele

4.2.1 Loç Vadisi'nde HES karşıtı mücadelenin kısa tarihi

Orya Enerji, Orya Holding A.Ş bünyesinde 2004 yılında kurulmuş olan bir enerji yatırım şirketidir. Ordu Darıca II HES'in yatırımcısı olan şirketin diğer yatırım projesi Loç Vadisi'ndeki Cide HES projesidir. Orya Enerji, 2009 yılında Loç Vadisi'nde köy tüzel kişiliğine ait olan merada Cide HES projesini yapmak üzere çalışmalarına başladı. İki köyün ortak merasına kurulan şantiye, devletin hüküm ve tasarrufunda olan ancak kullanma hakkı köy tüzel kişiliğine ait olan hukuken "orta malı" statüsünde sahipti. Mera gibi orta mallar, devlet ya da özel mülkiyet rejimi ikililiğinden çıkarak, devir, satış ve yararlanma hakkını devletten alan, kullanım ve yararlanma hakkını asli kullanıcısı olan iştirakçilerinin tasarrufuna devredildiği müştereklerdir (Fırat, 2018). Şirket aynı zamanda projenin kapladığı alanda özel mülk arazilerinin "acele kamulaştırma yoluyla" şirkete devredilmesi gerçekleşmiş ve şirket tarafından arazi bedelleri Ziraat Bankası'na kişilerin adına yatırılmıştır. Toprak, su, mera gibi özel mülkiyete konu olamayacak müştereklerin çitlenmesi ve serbest piyasanın dengeye gelmesini sağlayarak işlemesi için devletin müdahale ettiği ve bunu "kamu yararı" ilkesine dayanarak gerçekleştiren bir aktör rolü oynadığını görmekteyiz (Kaya, 2011). Buradaki "kamu yararı" ilkesi neo-liberal yönetimselliğin rasyonalitesi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷ Loç vadisinde, projenin gerçekleşmesi için hem özel mülkiyete konu olamayacak mera gibi müşteregin, özel mülkiyete devri gerçekleştirilmeye çalışılmış hem de zaten özel mülkiyete sahip olan metalaşmış toprağın acele kamulaştırma yoluyla başka bir özel mülkiyete devri gerçekleştirilmiştir. Şirketin resmi sitesinde hakkımızda bölümünde Cide Hes projesini anlatması ve yöre ve ülke ekonomisine sunacağı katkıdan bahsetmesi tesadüf değildir.³⁸ Şirket için projenin ülke ekonomisine yapacağı katkı en geniş tabiriyle "kamu yararını" ortaya koyması ile ilgili iken Loçlular için arazilerine el konulması anlamı taşımaktaydı.

Bu çatışmalı süreç devam ederken, 232 kişi Kastamonu İdare Mahkemesi'ne HES projesine dair yürütmeyi durdurma ve iptal davası açtı. Davanın sürdüğü sırada

³⁷ Liberal kamu yararı ilkesinden neo-liberal kamu yararı ilkesine dönüşümün ve devletin serbest piyasa dengesinin sağlayan bir aktör olarak kendini dönüştürmesine, acele kamulaştırma ile özel mülkiyet olan taşınmaz metaların başka bir özel mülkiyete tahsis edilmesine dair ayrıntılı tartışma için bkz: Kaya (2011).

³⁸ Bknz: <http://www.oryaenerji.com.tr/hakkimizda.aspx> Son erişim 18.02.2019

Orya-Enerji, HES şantiyesini yapmak üzere iş makinelerini vadiye sokmuş, çalışmalara başlamıştı. Şantiye alanının kurulduğu meraya Loçlular da çadır kurarak vadi nöbetine başlamış, hukuki süreç devam ederken çalışmaların yapılmaması gerektiği üzerinden şirketin çalışmalarını durdurmaya çalışıyorlardı. Loç, mücadele ile sesini duyurana kadar çok az kişinin bildiği, saklı, ulaşımı zor, içine kapanık bir vadi olarak değerlendirilebilir. Şantiye kurulumu sırasında özellikle şirket yetkililerinin, özel güvenlik görevlilerinin vadi yaşayanlarına karşı sergilediği ve yer yer şiddete varan tavırlar, jandarmanın müdahaleleri, Loç'un sesini ekoloji hareketlerinin aktivistleri başta olmak üzere gündeme taşıdı (Bknz: Şen, 2010). HES şantiyesinin imar planı olmadığı ve dolayısıyla kaçak olduğu ispatlanarak HES projesi Cide Kaymakamlığı tarafından 31 Aralık 2010 tarihinde mühürlendi. Bu sırada Loçlular İstanbul'da işlek bir yer olan Fındıklı Meclis-i Mebusan caddesinde bulunan Orya-Enerji AŞ önünde oturma eylemlerini sürdürüyorlardı. Bu oturma eylemi 28 gün boyunca, ÇED iptali ve yürütmeyi durdurma kararı çıkana dek devam etti. 2 Ocak 2011 tarihinde çıkan kararın ardından şirket önündeki oturma eylemi sonlandırıldı. Aradan geçen 6 yılın ardından Orya Enerji 2009 yılında hazırladığı ÇED raporu ile 7 Nisan 2017 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na yeniden başvuruda bulundu. Loçlular bu toplantıya katılmak üzere Ankara'ya giderek, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İnceleme Değerlendirme Komisyonunda görüşülecek olan Cide HES dosyasına itiraz ettiler.³⁹ Loç Vadisi için yaklaşık altı yıl sonra HES projesi yapımı yeniden gündem olsa da Cide HES bu altı yıl içinde Loç Vadisi için 2011 yılında iptal edilmiş ve gündemden düşmüş bir proje olmamıştır. Orya -Enerji'nin şirket yetkililerini ve çalışanlarını darp ettikleri gerekçesiyle 117 köylüye açtığı dava 2012 yılından bu yana Cide Asliye Mahkemesi'nde devam etmektedir.

4.2.2 İştirakçiler

Bu bölümde Loç vadisindeki mücadeleyi müşterekleştiren iştirakçileri tartışacağım. Öncelikle kırsaldan kente göçün tampon bölgesi olarak kendini inşa eden *Loç Yöresi Derneği*'nin, mücadelenin işlevindeki rolünü aktarmaya çalışacağım. Ardından *Loç Vadisi Koruma Platformu*'nun oluşumunu ve mücadele içinde yer alan kadınlar, yaşlılar ve gençlerin HES karşıtı mücadelede kendilerini var etme pratiklerine odaklanacağım.

³⁹ Bknz: <https://www.evrensel.net/haber/315080/loc-vadisini-gorusmek-icin-sadece-sirketlere-haber-vermisler> son erişim tarihi: 18.02.2019

Loç Yöresi Derneği

Loç vadisinin mücadele stratejisi zaman içinde değişen dinamiklerle kendi hikayesini var etmiştir. Loçluların çoğunlukla metropolde yaşıyor olmaları sebebiyle temelde İstanbul'da örgütlendikleri ve mobilize oldukları söylenebilir. Kentte örgütlenen mücadele alanı Fındıklı'dan farklı olarak vadiye taşınmıştır. Fındıklı, örgütlenme stratejisini vadiyi örgütleyerek mücadele alanını genişletip, çeşitli platformlarla ilişkilendirirken, Loç Vadisi kenti örgütleyip, kentteki platformlarla, çevre ve ekoloji hareketleri ile ilişkilenererek mücadeleyi vadiye yaymıştır. Mücadeleye dair deneyimsizlikleri, bugüne kadar bir eylemlilik içinde bulunmayı bir dezavantaj iken kentte olmayı kendi mücadele seyirleri içinde ilişkilene kolaylığı sağlayarak avantaja çevirmişlerdir. Fındıklı'nın kendi tarihselliği içinde varolan mücadele bilgisi, Loç için yeni öğrenilen bir bilgiye denk düştüğünden çoğunlukla kentte yaşayan bir toplam olmaları onlara Fındıklı'nın tam tersi bir süreç olarak yeni ilişkiler ve mücadele pratikleri alanı açmıştır.

İstanbul'da kurmuş oldukları *Loç Yöresi Derneği*'de bu mücadele alanını örgütleyen ve ilişkileri kuran ilk aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. *Hemşehrilik* ilişkilerinin devamının sağlanması, köydeki yaşam formlarını, kültürel aktarımlarını dinç tutma, ardıl kuşaklara aktarma ve kaybetmeme amacıyla kurulmuş olan bu dernek, HES projesi gündeme geldiğinde sürecin ilk ve asli takipçisi oldu.

Hemşeri dernekleri, özellikle 1950li yıllarla birlikte kırdan kente yoğun göçün yaşandığı dönemlerde, kentte entegre olmak için bir kentleşme aracı olarak kurulmuş olsa da zamanla kırdaki değerlerin kentte kaybolmasını önlemeye dönük işlevleri de üstlenen yapılar haline gelmiştir (Terzi ve Koçak, 2014). Loç Yöresi Derneği 1999 yılında 7 Kurucu üye tarafından Loçluların çoğunlukla ikamet ettiği İstanbul'un Şişli semtinden kurulmuştur. Derneğin kuruluş üye profilinde hiç kadın yer almamasına rağmen bugün üç kadın üyesi bulunmaktadır. Kuruluş tarihi itibarıyla göç sonrası kentte doğacak yeni kuşakların doğumuna denk düşen dernek daha çok kıra dair değerlerin kaybolmaması için faaliyet yürütmüştür. Kuruluş amacında göç etmiş Loçluların yan yana gelecekleri bir mekan yaratmak ve hemşehrilik ilişkilerinin devamlılığını sağlamak öne çıkmış. Dernek bayramlar, düğün, sünnet, cenaze gibi önemli günlerde insanları yan yana getirme işlevi görmüş. Loç vadisinden ihtiyacı olan gençlere Loçlu iş insanlarının burs vermesini örgütlemekten, cenaze için köye gidecek olan insanlara otobüs kiralamaya kadar Loçlu olmanın yarattığı

duygudaşlığın kentte de devam etmesini sağlamış. Loç vadisini ilgilendiren mevzularda dernek bilgiyi edinen ve bu bilgiyi aktaran bir görev de üstlenmiş. Örneğin köylerden birine yapılacak yol, orman arazisi, milli parkla ilgili bir bilgiyi edinen ve Loçlulara aktaran işlevi de kuruluş tarihinden bu yana dernek üstlenmiş. Dernek, Loç vadisi ile İstanbul'u, İstanbul ile Ankara bürokrasisini bağlayan stratejik bir öneme sahip olmuş. Derneğin üstlendiği bu görev, HES karşıtı mücadelenin örgütlenmesinde ilk muhattap olarak karşımıza çıkmasının da sebebi olmuştur.

2008 yılında başlayan HES süreci akabinde Loçlular bu projenin ne olduğuna dair bilgiyi dernek aracılığı ile öğrenmeye çalışıyorlar. 2009 yılının Mart ayında şirketin vadide yapacağı ÇED toplantısına, dernek tarafından kiralanan otobüslerle insanlar İstanbul'dan Loç'a gidiyor ve toplantıya katılıp, bu projeyi istemediklerini dile getiriyorlar. Lakin sonrasında, Derneğin o zaman yönetiminde bulunan kişiler HES projesi yapacak şirket ile bir görüşme yapıyor ve süreç ciddi bir kırılmaya yol açıyor. Orya-Enerji'nin şirket yetkilileri projeyi anlatmak ve tanışmak amacıyla derneği ziyaret etmesi üzerine yaşananları vadiden Ahmet şöyle aktarıyor:

Orya-Enerji ile dernek yönetimi buluşuyor bir gün. Bize projeyi dinlemek ve bilgi almak amacıyla şirketle buluşacaklarını söylemişlerdi. Bu arada şirketten ne isterseniz talep edin alıyorlar. şurada muhtara ev almışlar, burada araba almışlar lafi da dolanıyor. O zamanki dernek yönetimi derneğin olduğu mekanı dernek adına satın almalarını istiyor şirketten. Şirket de alıyor. E bir kere aldın artık karşısında durabilir misin? Dolayısıyla dernek yönetimi başlıyor projenin aslında zararsız olduğunu anlatmaya... Dernek binasının satın alındığını öğrendiğimizde bunun nasıl olduğunu sorup öğreniyoruz biz bu durumu. Sonra yönetimle aramız gerildi. Baktık dernek proje yandaşı olmuş, biz de Loç Vadisi Koruma Platformu adı altında mücadelemizi vermeye başladık. Ama derneği de onlara bırakmadık.⁴⁰

Bu durum Loçlular için derneğe yüklenen misyonu değiştirdiği gibi mücadelenin öne çıkan aktörlerinin de değişmesine sebep olmuş. O zamana kadar dernek aracılığıyla, derneğin yönetici kadrosu tarafından takip edilmeye çalışılan süreç, platformla birlikte Loçluların yurttaş olarak katılımıyla devam ettirilmiş. Derneğin şirketle kurduğu bu ilişkiyi reddedenlerin kurduğu platform yasal sürecin takipçisi ve mücadelenin örgütleyici aktörü haline gelmiş. Platformun kurucuları HES karşıtı mücadeleyi örgütlerken öte yandan derneği de şirketle hareket eden yönetime bırakmama kararı almış ve derneğin genel kuruluna karşı bir liste ile hazırlanmış. Yeni yönetim kuruluna giren Veli şöyle ifade ediyor:

⁴⁰ 10 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

Dernek yönetimi seçim zamanı yaklaşıyordu. Bu zamana kadar derneğe aidatımızı verdik, etkinliklerini yaptık. Onlara bırakmak istemedik. Biz de üye yaptık ailelerimizi. mesela ben sadece üyeydim ama eşimi, kardeşimi de üye yaptım. Bunlar derneği sattılar. Bizim yaptığımız da belki doğru değildi ama. Karşlarına liste çıkardık. Listedeki herkes HES istemeyen ve bunun için uğraşan insanlardı. Kazanırsak dernek yapması gerekeni yapacaktı. Kazandık. Toplantılarımızı, basın açıklamalarımızı, etkinliklerimizi dernekte yapmaya başladık.⁴¹

Bu süreçte yaşanan gerilimler bir yandan derneğe güvensizliği ortaya çıkarırken öte yandan kendilerine ait olanı geri alabilecekleri bir güven de oluşturmuş. Derneğin mekan ve maddi imkanlarından faydalanırken, platform da devam etmiş. Kaynaklardan dernek üzerinden faydalanırken, eylemlerde platformun imzası kullanılmış. Bunun nedeni ise derneğin zarar görmemesi, hedef olarak gösterilmemesi olarak ifade edilmektedir. Ayrıca mücadele süresince ilişkilendikleri yapılarla platform üzerinden ilişkilenmeyi, derneğin yine yönetiminde değişiklikler olabileceği bilgisi nedeniyle daha uygun bir strateji olarak değerlendirmiş olmalarıdır.

Loç Vadisi Koruma Platformu (LVKP)

LVKP, *Loç Yöresi Derneği*'nin Loç'taki HES projesine dair tavrı şirketin dernek binasını satın alması ile değişince, vadinin HES karşıtı olan bireyleri tarafından kurulmuş bir platformdur. Burada ifade etmekte fayda var ki platformun kuruluşunda kalabalık bir toplamdan bahsedemeyiz. Dernekle gerilen ilişkiler sonrası 2010 yılında Loçlu 4 kişi platformu kuruyor ve mücadeleyi örgütlemeye başlıyor. İlk yaptıkları 233 Loçludan vekalet alarak Kastamonu İl Özel Dairesi'ne ÇED iptal davası açmak oluyor. Ancak hukuksal sürecin yanında seslerini duyurmanın da gerekli olduğunu düşünen platform kurucularından Zeki, platformun etki alanını genişletmesinden şöyle bahsediyor:

Dernek saf değiştirdiğinde bizde mücadele etmek için platform kurduk. 4 arkadaş! başladığımızda gerçekten sayımız bu kadardı. Yani mücadele etmeye karar verince. Ne yaparız nasıl yaparız nereye gideriz derken, önce hukuki yollar dedik. Vekaletleri topladık dava açtık. Ama hukuku beklerken vadiyi şirket delik deşik edecek belli. O zaman sesimizi duyurmamız lazım dedik. Basın açıklaması yaptık. Bilmeyiz böyle şeyler, baktık yapılıyor bizde yaptık... İnsanların dernek yerine bizimle hareket etmelerini sağlamak için aslında çok zorlanmadık. Bizler kalabalık aileleri olan arkadaşlardık. Ailemiz, eşimiz, dostumuz derken de yeteriz aslında bir basın açıklamasına. İnsanlar tam olarak ne olacağını bilmiyordu,

⁴¹ 10 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

anlattık biz de, vadiye olacıklardan bahsettik. Değerli hocalar geldi, vadimizin özelliklerini anlattı. Bize bir şey geldi, nasıl diyeyim? Yıllarca yaşarsın bir şeyin içinde ama ne kadar değerli olduğunu bilmezsin. Bilsen de kendini önemli bir şeyin sahibi gibi hissetmezsin. Daha bir kıymetli oldu gözümüzde Loç. Biz de bu kıymeti anlattık aslında. Büyük oranda da başarılı olduk.⁴²

Loçlular akrabalık ilişkileri kuvvetli, çoğu kalabalık nüfuslara sahip ailelerden oluşmaktadır. Hes süreci başlayana kadar politik deneyimleri oy verme üzerine kurulu, çok az sayıda erkeğin mevcut siyasi yapılarda faaliyet gösterdiği bir vadidir. Mücadele deneyimi bulunmayan bu vadinin zamanla deneyimi oluşmakta ve Loç vadisindeki mücadeleyi örgütleyen yapı haline gelmektedir. Vadiden dört kişinin başını çektiği mücadelenin örgütlenmesi için Fındıklı'da da olduğu gibi bilim insanlarının üretimlerinden faydalanılmış, akademi içinde üretilen bilgi örgütlenme aracı olarak mücadeleye tercüme edilmiştir. Bu muhattaplık ve görünürlük Loçluların içine doğup büyüdükleri, yaşadıkları değerlerle ilişkilendirmelerinden de farklılık yaratmıştır. “Daha bir kıymetli gözükme” olarak ifade bulan bu cümle, Loç'u orada duran ve kendiliğinden bir ilişkilendirmenin yaşandığı bir yer olmaktan çıkarıp, mevcut anlamını güçlendiren, dönüştüren, görünür bir müşterek haline getirmiştir. Bir parkın, kentin orta yerinde durması, kentin kullanıcıları için durağan bir ilişkiyi ifade etmesi ancak o parka yapılacak olan müdahale ile parkın müşterekliğinin yaratılması, güçlenmesi ve yeni anlamlar yüklenmesine benzer bir şekilde Loç Vadisine yapılacak müdahalede vadinin bir müşterek olarak yaratılmasına imkan tanımıştır.

Loç vadisinin mücadele deneyimi kendi öz gücüne dayanmakla birlikte mücadelenin görünürlüğü ve deneyimlerden öğrenme açıklığı mücadele içinde farklı gruplarla stratejik ortaklık geliştirmesini sağlamış. Fındıklı'dan ayrı olarak İstanbul ve Ankara gibi kentlerle daha yakın olan ve bu lojistik avantajı bir fırsata çeviren Loç vadisi, ekoloji mücadelesi içerisinde farklı yerlerde konumlanan çeşitli oluşumlarla yan yana geldi. Bunun en önemli sebebinin Loç vadisinin geçmiş siyasi deneyimi olduğu söylenebilir. Loç vadisi'nin mücadele tarihi HES karşıtı direnişlerle başlamaktadır. Yaptığım görüşmelerde daha önce eylem, direniş gibi mücadele alanlarında yer alan kişi bulunmamakta ve hepsi eylemci olmayı HES sürecine bağlamaktadır. Bir eylemin nasıl örgütleneceği, kimlerle çağrı yapılacağı, sözlerinin nasıl görünür olacağı konusundaki deneyimsizliklerini kentte olmaları ve kendileri ile ilişkilendirmek

⁴² 10 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

isteyen kurumlara açık olmaları sayesinde aşmış, biriken bir deneyime evriltilmişlerdir. Bu deneyim süresince farklı argümanlara ve stratejilere sahip yapılarla yakınlıklar kurmuş, bu yakınlıklar zaman içinde yeniden düzenlenmiş, kopmuş ya da devam etmiştir.

Loç Vadisi mücadele deneyimi içinde ilk önce *TEMA Vakfı* (Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı) ile ilişkilendirilmiştir. Türkiye'nin en bilinen STK'larından biri olması nedeniyle Loçlular *TEMA*'ya gidip vadilerinde ağaçların kesildiğinden, vadilerinin büyük bir kısmının milli park alanının içinde olduğundan bahsediyor ve bu durumu nasıl görünür kılacaklarına dair bilgi istiyorlar. *TEMA*'dan yetkililer vadiyi ziyaret ediyor ve vadiye HES yapılmasına karşı olunması gerektiği görüşü ile Loç vadisinin mücadelesine destek veriyor. Bir yandan *TEMA* ile ilişkilendirilen vadilerini ziyarete gelenlerin sayısı da artmaya başlıyor. Ziyaretçiler arasında o dönemde *Doğa-Der* (Doğa Derneği) yönetim kurulu başkanının da olması ve buldukları coğrafya ile ilgili bilgiler vermesi Loçlular ile *Doğa-Der* arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Doğal ve ekolojik yaşama, vadinin özelliklerine dair bilgiyi hem hukuk mücadelelerinde hem de direnişin bilgisini üretmek amacıyla mücadele süresince sıkça kullanmaya başlamışlardır.

TEMA ve *Doğa-Der* ile kurulan ilişkileri, mücadelelerinin kamuoyunda görünürlük kazanmaya başlaması ile kesiliyor. Bu kesinti, Loç Vadisinde HES projesi olan Ümran Boru şirketinin sosyal sorumluluk projesi olarak *TEMA*'ya fon sağlaması, *Doğa-Der*'in gerçekleştirdiği projelerde aldığı fonlar arasında enerji yatırım firmalarının olduğu bilgisinin öğrenilmesi ile birlikte gerçekleşiyor.

Yerel mücadeleler, stratejik ortakları konusunda birbirlerinden ayrılabilir, hareket alanlarını bu ortaklıkla belirleyebilirler. STK ve “çevreci” söyleme sahip partilerle birlikte hareket edebilirler ya da temsiliyetlerini sadece kendilerinin sağladıkları örgütlenmelere giderek, aynı hatta ilerleyen mücadelelerle yan yana gelmeyi tercih edebilirler. Doğal yaşam ve çevre açısından STK'ların, Türkiye'de en bilinen örneği *TEMA*, Türkiyeli iş insanları tarafından sosyal sorumluluk projeleri kapsamında bir vakıf olarak faaliyet göstermektedir. Sermaye sahiplerinin ekolojiye ve bu düzlemde verilen mücadeleye fon sağlaması, yani kendi muhalefetlerini de kontrolleri altında yarattıklarında hareketlerin sınırlarını belirledikleri görüşü oldukça yaygındır. Hindistan'daki benzer bir süreci anlatan Arundhati Roy (2010), şirketlerin bir yandan

projeler gerçekleştirirken bir yandan da sahte bir muhalefet yarattığını, bunun da mücadelenin radikalliğini törpülediğini ifade etmektedir. Benzer bir girişim Türkiye’de Trabzon Solaklı vadisine HES yapan Borusan şirketinin ve Loç Vadisi’ne HES yapan Ümran-Boru şirketinin *TEMA*’ya fon sağlaması örneğinde görülebilir. Dolayısıyla birçok platform bu yan yana geliş bir *içerme stratejisi* olarak okumakta ve hareketi ehlileştirmenin bir yolu olarak değerlendirmektedir.

Loç’un *TEMA* ve *Doğa-Der* ile ilişkilerini mesafelendiren, bu yapıların mücadeleye zarar verdiği konusunda Loçluları ikna eden temel aktörün *Karadeniz İsyandadır Platformu* (KİP) olduğunu söylemek gerekir. Aşağıda bahsedeceğim 25 Nisan Nükleer Karşıtı mitingın toplantısına giden Loçlular, imzacı ve çağrıcı olmak istediklerini ancak ne yapmaları gerektiğini bilmediklerini söylediklerinde KİP’ten aktivistler Loçlular ile ilişkililiyor. Pankart hazırlamaktan sosyal medya çalışmalarına, Loç vadisinde HES karşıtı kamplar örgütlemekten basın açıklamaları organize etmeye kadar geniş bir destek ve dayanışma ilişkisi inşa ediyorlar.

Bu noktada *Karadeniz İsyandadır Platformu*’na kısaca bakmakta fayda var. *KİP*, yerel bir örgütlenme olmaktan ziyade yerelin mücadelesini metropollerde görünür kılmak ve yerel hareketlerle dayanışmak üzerinden örgütlenen bir yapıdır. Platform içerisinde mücadele edenler, bölgeden metropollere taşınmış aileler, bu ailelerin genç nüfusları ve ekoloji hareketi ile ilişkilenen aktivistlerden oluşmaktadır. Medyada görünürlük sağlayan birçok eylem gerçekleştirmekte, bu durum farklı birçok yerel hareketle ilişki kurabilmesini sağlamaktadır. Aktivistlerinin çoğunun sol angajmanlardan içerisinden gelmesi, 1 Mayıs’tan Hrant Dink eylemlerine kadar çeşitli alanlarda, “dereler özgür olacak” sloganlarını makro gündemlere bağlanarak bir Karadenizlilik kimliği inşa edilmesinde *KİP*’in ciddi bir katkı sunduğunu söyleyebiliriz. Bu kimlik, Karadeniz’in doğusundan batısına özellikle aileleri göç etmiş olan genç kuşak çevresinde etkin bir aidiyet yarattı. Günümüz eylem repertuarlarını aktif olarak kullanan, sosyal medya araçlarına hakim genç kuşak bu yapının örgütlenme stratejilerini belirledi. Loçlular ile kurulan temas, Loç vadisinin mücadele stratejilerinde önemli bir rol oynadı. Hukuksal alandaki mücadelelerini ise *KİP*’in ilişki ağı içerisinde bulunan *Çevre ve Ekoloji Avukatları* (ÇEHAV) ile gerçekleştirdiler. *ÇEHAV*, Türkiye’deki ekolojist avukatların oluşturduğu, ekolojik yıkım, doğal alanların tahrip edilmesine karşı hukuksal alanda mücadele eden avukatlardan oluşan bir yapıdır. Böylece, önce *TEMA* ve *Doğa-Der* ile ayrılan yollar,

hem hukuk hem de sokak mücadelesini kendi kanalları ile yürüten farklı inisiyatiflerle ilişki kurulmasına vesile olmuştur. Loçluların 25 Nisan mitingi ile başlayan sokak eylemleri süreci, hukuksal sürecin tıkanıklık yaşaması ile İstanbul sokaklarına taşınmıştır.

Kadınlar

Loçlular geçmiş zaman anlatıları üzerinden romantik bir ilişki kurdukları vadilerinde dere ile müşterek bir varlık olarak ilişkilenmekte, ekonomik bir girdi vasfını kaybetmiş olan dere sonraki kuşakların köyleri ile ilişkilerinde önemli bir *sosyalleşme alanı* olarak değerlendirilmektedir. Kentteki yaşamlarından arta kalan vakitlerinde köylerine gidip, dere kenarında piknik yapmak, yüzmek, dört köyün yan yana geldiği bayramlaşma alanlarını, meralarını korumaktan geçmektedir. Yerelde mücadele ile başlayan toplumsal hareketlerin ağsal yapılarla etki alanlarının ve ilişkilerinin genişlemesi kırsal alanda yaşayan bireyler için temelde *dönüştürücü* bir etkiye sahip olabilir. Bu çalışmanın konusu olan Fındıklı ve Loç vadisinde özellikle kadınların mücadeleyi görünür hale getiren başat aktörler olduğunu görebiliyoruz. Mücadelenin ön saflarında yer alan kadınların yaşamlarında yarattığı dönüşüm her iki vadinin izleğinde başka vadiyelerde gerçekleşti. Loç vadisinde aile hayatı kentli ilişkiler üzerine kuruluyken, Fındıklı'da köy ile kent arasındaki geçişkenlikte tanımlayabileceğimiz bir yapı var.

Çoğunluğunu erkeklerin çalıştığı hanelerin oluşturduğu Loç vadisinde bu ekonomiyi minimal şekilde örgütlemek kadınların görevi olarak görülmektedir. Konaklama ve yeme-içme maliyetlerin ayrı bir bütçeleme gerektirmediği kentten uzaklaşma imkanı Loç vadisinde yaşayan haneler için coğrafya ile kurdukları ilişkileri böyle bir ekonomi üzerinden tanımlamayı da mümkün kılıyor. Loç vadisi kadınlarından Zehra, bu durumu şu şekilde açıklıyor:

Biz her yaz otellere gidecek kadar zengin değiliz. Köyümüze geliyoruz. Çocuklarımız bu çayda yüzüyor. Eş dost burada oluyor, çocukların peşinden nerede diye koşturmuyoruz en azından... Evimiz büyük, 3 geliniz, hepimizin ilk gelinken geldiğimiz odalarımız var. Eşyalarımız orada durur, dönerken kilitler gideriz... tabi kalabalık olmak da zor, bazen sorunlar olmuyor değil, ama idare ediyoruz. Ben de isterim her şey önüme gelsin, gideyim bir otele, ne yemek ne bulaşık. Ama bir sene gitsen diğer sene zor. Çocuklar büyüyor, bazen içlerinde kalmasın diye üç-beş gün götürüyorsun o kadar.⁴³

⁴³ 14 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

Ev ekonomisi üzerine konuştuğumuz kadınların çoğu benzer bir gerekçe gösteriyor. Ekonomik olarak zor ve yapılması mümkün olmayan şeyi kendi köyleri onlara sunuyor ve bu imkanı kaybetmek istemiyorlar. Ancak daha önemlisi, her iki vadide de dere kadınlar için eski zamanlarda çamaşırların yıkandığı, pamukların dövüldüğü, su taşındığı, türkülerin söylendiği bir varlık olmanın ötesinde. Dere kadınların sosyalleştiği, birbirleri ile karşılaştığı, gündelik deneyimlerini paylaştıkları, birbirlerinden haberdar oldukları mekanı ifade ediyor.

Derenin yarattığı anlama dair önemli bir başka nokta ise müşterek kullanımı üzerine olduğunu söyleyebiliriz. Karadeniz’de Çamlıhemşin gibi turistik bir ekonominin girmiş olduğu vadiler dışında, vadilerde kadınlar ve erkekler derenin yarattığı aynı gölde yüzmek yerine daha saklı, görünmeyen ve oranın kadınlara ait olduğu bilinen küçük yüzmeye alanlarında sosyalleşirler, bu alanları kullanırlar. Ancak ne Loç’ta ne de Fındıklı’da dere cinsiyet temelli ayrılmıştır. Her iki vadide de turizm bir girdinin yarattığı dönüşümün zorunluluğu olmadan yaşanan bu ortaklık kadınları diğer vadilerdeki hem cinslerinden mücadelenin konusu olan dere ile ilişkilerini farklı kılıyor. Yine de Fındıklı ve Loç arasındaki bu benzerliğin farklılaşan boyutları bulunmaktadır. Loç’un geçmişteki kapalı ve kendi içindeki yaşam pratiği böyle bir ortak kullanımın geçmişte var olmadığını işaret ediyor. Yaşamı daha muhafazakar bir gündelik hayat formuna dayanan Loç Vadisi’nin göç ile metropollere yerleşmesi ile çözümler, değişimler başlıyor. Genç kuşağın şehirlerde doğmuş, büyümüş olmasıyla kentin görece modern ilişkileri ve davranış pratikleri köye taşınıyor. Genç kuşak ve onların ebeveynleri için kentli deneyimleri içinde var olan kadın ve erkeklerin mekanı ortak kullanımı Loç vadisindeki dereyi de erkeklerle birlikte aynı kamusalılıkta kullanmaya evriliyor. Yaşlılar için ise bu dönüşüme iki farklı sebepten ötürü katılımlarından söz edebiliriz. ilki halihazırda çocukları ile birlikte kente göç eden şimdinin yaşlı kuşağı, kentli ilişkilene biçimlerine tanıklık edip buna alışmış olmalarından kaynaklanıyor, diğeri ise göç etmemiş ya da yılın belirli dönemlerinde çocuklarının yanlarında kentte yaşayan yaşlı nüfusun bu değişimi görmezden gelerek rıza göstermeleridir.

Fındıklı’da ise aynı dereye yüzmenin kendiliğinden, ne zamandan beridir böyle olduğunun hatırlanmadığı zaten öyle olduğuna dair bir yaşam kurulmuş. Kadınlar için dere hep kullana geldikleri, yüzdükleri, çaydan dönerken yıkandıkları, kadınlarla erkekler arasında bir fark olmadan kullandıkları suyu ifade ediyor. Fındıklı’ya dair

bölümde ifade etmeye çalıştığım gibi bu müşterek kullanımın Fındıklı'nın sosyo-politik farkından kaynaklandığını söyleyebiliriz. cinsiyetçi işbölümü ve kadınlık deneyimleri Türkiye kırsalından büyük farklılıklar göstermese de köyün müştereklerini kullanma biçimleri geçmişten beri cinsiyet üzerinden ayrılmış olduğunu da iddia edemeyiz. çay alım yerlerinin evlerin kapı önleri, dere göletleri, çay bahçeleri geçmişten bu yana kadın ve erkeklerin müşterek kullandıkları mekanlardır. Her iki vadi de dere müştereginin emek ve doğa temelli kullanımı dışındaki bu değeri kadınlar için benzerlik göstermektedir.

Kadınların mücadeleye dahil olma motivasyonları arasındaki bu benzerlik direniş anlarında kendilerine verilen ya da üstlendikleri pozisyonlarda da benzerlik göstermektedir. Loç vadisinde jandarma ile köylü arasında yaşanan tartışmada bir erkek kadınlara şöyle diyordu; “On erkeğe bir kadın! Sizin jandarmayla konuşmanız daha etkili olur. Size bir şey diyemezler, on erkeğe bir kadın!”. Jandarma erkekleri gözaltına almak istediğinde “eşleri, anneleri, kız kardeşleri” onları savunmak için araya girmişlerdi. Bu durum eşitlerin birlikte mücadelesinden ziyade eşitsizler arasındaki ilişkinin bir strateji olarak kullanılması olarak görünmektedir. Kadınlar en önde direnişte yer aldıklarında ve ipleri gerdiklerinde erkeklerden daha az vahim sonuçların ortaya çıkabileceğine dair inanç oldukça yaygın görünmektedir. Fındıklı'da köye gelen şirket yetkililerini ellerinde sopalarla en önde kadınların karşılaması bu durumu içermekle birlikte mücadeleye eklenme konusunda önüne birşey daha ekliyordu, kendilerini doğrudan mücadelenin özneleri olarak görmek. Şirketin 2009 yılında Fındıklı Çağlayan Vadisini SİT alanı olmaktan çıkarılması için açtığı davaya istinaden bilirkişi heyetinin inceleme yapması için vadiye gelmeleri sırasında heyeti ve şirketi en önde karşılayan yine kadınlar oldu. Fadime'nin aktarımıyla:

Haberi geldi aşağıdan, yukarı çıkıyorlar (köye) diye. Mecbur bu yoldan geçecekler, toplanır çıkarız. Biz sahip çıkacağız en çok, kim sahip çıkacak. Buranın adamları bir işi halledene kadar biz üç kere hallederiz. çoluk çocuk yaşlı toplandık çıktık yola. H. uyarılmış heyet mi ne varmış, taşkınlık olmasın diye. Çıksalardı arabanın camında onlar da yerdi kafalarına bir tane yumurta! ne evde ne bakkalda yumurta kalmadı o gün. yine gelirse bu sefer yumurtadan fazlasını yerler.⁴⁴

Fındıklı'da olduğu gibi Loç'ta da kadınlar direniş alanlarında en önlerde duruyorlar. Loç'ta bir erkeğin “On erkeğe bir kadın!” diye seslenmesiyle harekete geçmeye

⁴⁴ 9 Temmuz 2014 tarihinde Rize Fındıklı'da yapılan görüşme.

başlayan kadınlar zaman içinde direniş süresince kendilerini görünürleştirirken, Fındıklı'da kadınlar kendilerini direnişte başından bu yana önde konumlandırıyorlar.

Sarı yazmalı kadınlar vadilerindeki jandarma müdahalelerinde en önde tampon bölge oluşturarak başladıkları mücadelede 28 gün boyunca her gün sokakta şirket önünde, evin, köyün dışında bir alanda oturmayı tercih ettiler. Kadınlarda kamusalığın yarattığı bu dönüşüm, gündelik hayat pratiklerinde de karşılık bulmaya başlamıştır. Oturma eylemine katılan Gülsüm bu kararını şöyle aktarıyor:

Haklıysam sokağa çıkmalıyım. Onu öğrendik çok şüktür. Evdeki işler hallolur, kimse aç kalmaz, ama burada olmazsam kendi vicdanıma hesap veremem. Buraya gelmeden sabah daha erken kalkıp iki tencere kaynatıyordum başlarda çocuklar okuldan geldiklerinde aç kalmasınlar diye. Ama bütün gün buradayız, yoruluyorum vallahi yapmıyorum artık. Makarna yapmayı da öğreniversinler.⁴⁵

Gülsüm'ün kendi deneyimini anlatmasında mücadele içinde olmanın kadınlığını var etme biçiminde de farklılıklara sebep olduğunu görebiliyoruz. Kadınlar zamanla haklılık ve bu haklılığı kamusal alanda ifade etmek arasında doğrudan bir bağ kuruyor. Kolektif bir mücadele içinde olmanın gündelik işlerinde, kadınlık deneyimlerinde dönüştürücü rolünü ifade ederken, hane içi emeğin tek başına sorumlusu olmaktan zamanla vazgeçiyor, önceliklerini değiştirebiliyorlar.

Kadınların erkekleri korumayı da içeren mücadeleleri, direnişleri boyunca başka veçhelere bürünmekte, görünür olma isteği kimisinin adının daha fazla anılmasına, kimisinin daha medyatik olmasına, kimisinin belagat gücündeki farkla çeşitlenmektedir. Çeşitlilik aslında çoğunlukla fark edilmeyen kolaylaştırıcı bir görevken, bu görünürlüklerin yarattığı gizli hiyerarşiler kimi zaman kadınlar arasında gerilime de yol açmıştır. Bu durum elbette mücadele içinde kopuşlar, yeniden bağlanmalar yaratmaktadır. Dışarıya karşı yekpare oluşturulan *Loçlu* kimliği en çok kadınlar dolayısıyla aktarılırken, kadınlar bu bahsettiğimiz gerilimleri yaşarken ve taşırken aynı zamanda yan yana durmayı da başardılar. Burada aktarıma değer bulduğum şey; bu durumun erkeklerin arasında cereyan etmesinin getireceği sonuçların mevcut mücadeleleri ayrıştıracak sonuçlara gebe olduğu iken, kadınların bu gerilimleri ayrıştırmaya dönüştürmemeleridir. Önsel bir “kız kardeşlik” ilişkisi ve bunun yarattığı müşterek bir mücadele zemininden bahsetmemiz doğru olmayacaktır ancak kurulan, inşa edilen ve dönüştürülen bir ilişki biçimi olan müşterekler

⁴⁵ 13 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

mücadelesi içinde kadınlar yeniden ve yeniden deneyimledikleri ilişki formlarını mücadelenin diline tercüme etmektedirler. Kültürün, doğanın, tarihin, ve yaşam formlarının dolayısıyla bir müşteregin ortak taşıyıcısı olmak kadınlar için müşterekler savunusunun direniş yöntemleri olarak karşılık bulmaktadır. Bu karşılık direniş süreci içinde bir müşteregi savunma deneyiminden fazlasını ifade etmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, bir itirazı örgütlemekten, devletin gözünde kırılğan bir kimliği ifade eden kadınların “zararsız” görünmesinden direnişin başını çekmelerine ve devletin kolluk kuvvetleri ile karşı karşıya gelmelerine evrilen bir sürecin deneyimi kadınlık hallerinin inşasında da dönüşümlere imkan tanımaktadır.

Öte yandan yerel mücadelelerde, direniş alanlarında kadınların görünürlüğü ile hareketin kurumsallaşması arasında ters bir orantı vardır. Direnişin görünürlüğünü büyük oranda üstlenen kadınlar, hareketin projeksiyonunun nasıl olacağı, neye evrileceği gibi stratejik konularda aynı oranda etki alanına sahip değiller. Erkeklerin mücadelenin stratejisini belirliyor olması kır temelli ekoloji hareketlerinde özellikle kurumsallaştıkça hareketi taşıyan kadınların kaybolmasına neden olmaktadır. *Fındıklı Derelerini Koruma Platformu*'nda da, *Loç Vadisini Koruma Platformu*'nda da yatay, açık ve katılımcı tartışmaların olduğu müşterek bir siyasal zemin yaratma çabası ile oluşturulmuşken, hareketin belli bir görünürlük ve çeşitli kazanımlar elde etmesiyle gerçekleşen kurumsallaşma sonrası kadınlar temsiliyet ve karar alma mekanizmalarına katılımları ya hiç olmamış ya da düşmüştür. Hareketin kendisi mücadele içinde kadını “köylü direnişçi kadın” imajı ve otantikleştirilmesi ile baş başa bırakırken, bu durumun mücadele dışındaki insanlar tarafından bu şekliyle algılanmasının kendiliğinden bir haklılık ve mağduriyet zemini oluşturduğu düşünülmektedir. Mücadelenin hukuksal bilgisi, stratejisi erkekler ile yaptığım görüşmelerin içeriklerini oluştururken, kadınlarla yaptığım görüşmelerde kültürel anlatılar, yaşam felsefesi öne çıkmaktaydı. Biraz daha yakından ilişkilendiğimde ise kadınlar devlet ve bürokrasi ile ilişkilenecek istemiyorlardı. Bu zamana kadar ilişkilene memiş ya da sınırlı düzeyde ilişkilene miş oldukları devlet ile ilişkilene meme isteği çalıştığım iki vadi içinde geçerliydi. Gündelik hayatlarına doğrudan müdahil olunan anlardan ve süreçlerden kaçınmayan kadınlar, müşteregi savunmak konusunda erkeklerden direniş alanlarında çok daha fazla iddiaya sahiptiler. Ancak soyut düzlemde gerçekleşen tartışmalar, dosya takipleri, avukat görüşmeleri mücadele alanında olmak kadar dahil olmak istedikleri bir durumu ifade etmiyordu

ya da bunların çözüm aracı olmadığına inanıyorlardı. Kadınlar kendilerini pasif olarak değerlendirmiyorlar aksine “emekten gelen özne” olma hallerinin bilincinde mücadele içinde yer alıyorlardı (Göral, 2011). Bu durumu, yerel mücadelelerin kırsal alanına sıkışmış ve kırım ontolojik sorunu olarak değerlendirmemek gerektiğini vurgulamak gerekir. Kadınların yerel mücadelelerde ister kentsel dönüşüm mahallesinde ister kırsal alanda olsun, kitleleri mobilize eden, meşruluğu arttıran edilgen pozisyonlarının ötesinde özne olarak kendilerini gördükleri ama temsiliyet mekanizmaları ile ilişkilennemeyi tercih ettikleri görebiliyoruz (age). Yine de yerel örgütlenmelerin, kadınların gündelik hayat deneyimlerini, taleplerini ve stratejilerini mevcut örgütlenme mekanizmaları içine dahil etmeye çalıştığından bahsedemeyiz. Her iki vadede de erkeklerle yaptığım görüşmelerde bunun çok önemli olduğunu ve önemsediklerini ifade etseler de mevcutta bu durumun bir gündem olduğunu söyleyemeyiz.

Yine de belirtmek gerekir ki çalıştığım her iki vadede de mücadelelerinde erkek hukuku ve stratejiyi kadın ise doğayı ve kültürü temsil eden bir ikililik gibi keskin bir ayırım oluşmamış durumda. Doğaya ve kültüre dair aktarımı yapan nüfus yaşı yükseldikçe cinsiyetten bağımsız olarak aktarılanlar benzeşmeye başlıyordu. Bunun iki nedeni olduğunu ifade edebilirim: ilki yaşlı nüfus içinde geçmiş deneyimlerin, coğrafyanın, kültürün kadim bilgisinin olması, diğeri ise yaşlı erkek nüfusun da köylerdeki işbölümü içinde geçmişte kadınlarla birlikte tarım ve hayvancılıkla uğraşmış olmasıdır. Hane ekonomisi, tüm bireylerin aynı üretim koşullarından ya da üretim başlıklarından oluştuğunda bilginin kendisi de ortaklaşmaktaydı. Köylerin göç yoluyla boşalması ve hane ekonomisinin çeşitlenen sektörler aracılığı ile gerçekleşmesi sonucu- bu sürecin kadınların büyük bir kısmını daha çok hane içine kapattığını da göz önüne alarak- farklılaşan bilgi ve ilişki düzeyleri ortaya çıkmıştır. Modern dünyanın dışa dönük öznesi erkek olarak inşa edilirken, kadın geçmiş değerlerin taşıyıcısı, geleneksel rollerini icra eden olmuştur. bu nedenle mücadelenin aktörleri gençler ve orta kuşak için modern hayatın var olma biçimlerini içerirken, yaşlılar için birbirine benzeyen kadim bilginin yeniden canlanması ve ona kulak verilmesi olarak değerlendirilmektedir.

Yaşlılar

Loç Vadisinde yaşlı nüfus Türkiye kırsalı ile benzer bir tabloda seyretmektedir. Genç nüfusun çoğu kentlere göç etmiş, yaşlı nüfusun büyük bir kısmı kentlerde onlarla

birlikte yaşayan, bahar ve yaz mevsimlerinde köylerine gelen yaşlılardır. Bununla birlikte tüm zamanını köyde geçiren yaşlı nüfusta bulunmaktadır. Bu yaşlı nüfusun bir kısmı emeklilerden oluşan, kentlerde çalışmış emekli olup köylerine geri dönmüş olan insanlar iken oldukça küçük bir kesimini de yaşamları boyunca köyde kalmış olanlardan oluşmaktadır. Kır temelli ekoloji mücadelelerinde kadınlarla birlikte ön saflarda gördüğümüz yaşlı resmi Loç Vadisi içinde değişmemektedir.

Şirketin iş makinalarının şantiye alanına doğru ilerlediği 2010 yazında jandarma ile karşı karşıya kalan Loçlular, makinaların vadilerinden çıkması için şantiye alanına doğru ilerlediler. Şirket yetkilisi köyün merasına Loçluların girişinin engellenmesini istemiş bu nedenle özel güvenlik görevlilerini mera alanını çevirmelerini, jandarmaya da halkın girişi durdurmasını söylemişti. Kadınlar ve yaşlılar en önde makinalara doğru yürüyorlardı. Evlerden getirilmiş olan yemekler ve su birkaç kadın tarafından jandarmaya dağıtmaya başlandı. Yaşlı bir kadın o sırada, “siz de evlatlarımızısınız, hepinizin köyü vardır, ister misiniz köyünüze bunlar yapılsın, analarınızı bu hallere soksunlar?” diyordu. Jandarma kuvvetleri olduğu yerden ayrılmadan, aynı zamanda ne yapacağını da bilemeden kalmıştı. Yaşlı teyze böyle konuşurken Loçlular şantiye alanına doğru ilerliyor, kadınlar ve yaşlılar şantiye şefine makinaları çıkartmasını söylüyorlardı. Jandarma müdahale edemedi ancak özel güvenlik görevlileri Loçlulara saldırmaya başladı. Tam o sırada yaşlı amcalardan biri kalbini tutarak fenalaştı. Kadınlar ambulans diye bağıyor, Jandarma ne yapacağını bilemiyordu. Jandarma komutanı hemen araca bindirilmesini ve hastaneye kaldırılmasını yanındaki ere emrederken, şirket yetkilisine dönüp “derhal iş makinalarını araziden çıkar” diye seslendi. Kaygılı bekleyiş akşam olunca yerini gülüşmelere bırakmıştı. 65 yaşında 2 çocuk ve 3 torun sahibi Abdurrahman, rol yapmış ancak iş makinalarını böyle çıkarabileceklerini düşünmüştü. O güne dair kendisiyle yaptığım görüşmede şöyle diyor:

Baktım durmayacaklar. girdiler mi de çıkmayacaklar. ölmeye kim yakın, biz. O sıra Z.'ye kaç göz ettim. Başladım ah, off demeye. yere yığıldım elimi de kalbime koydum. (gülüyor) anlayan da oldu anlamayan da ama iyi idare ettik. Ama yolda beni aldı bir heyecan, yolda er çocuk diyor ki; amca dayan. diyemiyorum ki az yavaş git, iyiyim. e bunları kandırdıkta doktoru kandırması var birde. vardık hastaneye, doktor geldi. bakıyorum doktora, kalbim sıkıştı diyorum, nefes alamıyorum diyorum. Neyse doktor yaptı bir şeyler sonra dedi ki amca heyecanlanmış, yaşlı dikkat etmesi lazım. Oh dedim. kandırdım diye geceyi kodeste

geçirmekte var... Aklıma birden geldi, ne bileyim kimseden duymadım, bilmem. Makinaları başka türlü durduramayacağımızı düşündüm.⁴⁶

Abdurrahman'nın aklına gelen bu direniş stratejisi ekoloji hareketlerinde iş makinalarının önüne yatma, kendini ağaçlara zincirleme, performanslar yoluyla o ana müdahale etmek olarak kullanılagelen bir stratejiydi. Abdurrahman burada yaş gereği kendini ölüme yakın hissetmiş ve yaşlılığını direnişin bir stratejisine dönüştürmüştür. Daha sonra Loç'ta bu strateji artık diğer yaşlılar tarafından da zaman zaman kullanılmaya başlanmıştır.

Yaşlılık, geleneksel toplumlarda ayrıcalıklı bir pozisyonu doğurmaktadır. Yaşlının şiddete maruz kalması, zorluklar yaşaması insanlar tarafından kınanan, hak etmediği bir davranışa maruz bırakılanlar olarak görülmektedir. Loç Vadisi direnişinde bu bilgi kendiliğinden ortaya çıkan bir durdurma stratejisine dönüşmüştür. Loç Vadisi'nin direnişinde yaşlıların kendilerini konumlandıkları ve müşterek savunusunu inşa ettikleri tek nokta bu değildi. Geçmişe ait bilginin, hafızanın yok olacağı düşüncesi de onları dere müşteregi ve mücadele etrafından birleştiriyordu. Romantize edilen bir köy resmi Fındıklı'da olduğu gibi Loç'ta da görülmektedir. Kendilerinden sonraki kuşaklara aktarılacak bir değer olarak gördükleri köylerini, derelerini torunları için savunmaktadırlar. Yılın bir bölümünü ya da tamamını köyde geçiren yaşlılar için yaz ayları geçmiş yaşamın tazelendiği, herkesin bir arada olduğu zamanlara duyulan özlemin giderilmesi olarak değerlendirilmektedir. modern aile yapısının, kuşaklar arasındaki parçalanmış yaşamı geçmiş zamanlara ait yaşlıların özlediği kalabalık nüfusu sınırlı bir birlikteliğe dönüştürmüş ve onlar için bu zamanın kıymeti oldukça kıymetli görülmektedir. 58 yaşında 4 çocuk ve 3 torun sahibi Banu bunu şu şekilde aktarıyor: "Torunlar zaten geliyor iki-üç aylığına. evdeki onca odanın kapısı o vakitler açılır. neye gelirler, yazın çaya girecekler, koşturacaklar buralarda. ona gelirler. çayı da borulara alırlarsa nerede yüzecek bu çocuklar, nereye gelecekler?"⁴⁷

Yaşlılar için dere, aileyi bir araya toplayabilen bir müşterek. Dolayısıyla mücadeleye dahil olmanın başka bir motivasyonu ardıl kuşaklarla yan yana gelebilmek, onların köyle bağının kopmamasını sağlamak oluşturmaktadır. Yaşanan göçler sonrası, kırla kentin ilişkisi uzun zamanlar enformal bir ilişki üzerinden, köyden kente giden gıda

⁴⁶ 4 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

⁴⁷ 4 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

tedariği ile sağlanmıştır. Bu hem kentte haneçi ekonomiye katkı hem de kırdan yaşayan için haneye üretimden tamamen kopmama durumu yaratmıştır. Köyde ve evin bostanında yetiştirilen gıdalar, kentlere göç etmiş olanlar için de yetiştirilir, bakılır, hazırlanır. Gittikçe azalan oranda da olsa kırsalın, kentlerle bağı kısmi olarak bu ilişki üzerinden devam ettirdiğini söyleyebiliriz. bu üretimi göç etmiş olanlar adına genellikle sürdüren yaşlı nüfus olmaktadır. Yaşlılar için ellerinde kalan bu üretim alanında da yok olması, kendilerinin işlevlerinin de yok olacağı anlamına gelmektedir. Ayşe bu durumu şöyle ifade ediyor:

Ben İstanbul'da çocukların yanında kalıyorum. bütün kış gözüm takvime bakar ki geleyim kapımı bacamı açayım. Herkesten önce ben gelirim. baharda bahçeyi yapmaya gelirim. Bir sürü şey ekiyorum. İstanbul'daki ağrılarım falan yok oluyor toprakla uğraşınca. sebze kuruturum, konserve yaparım bir sürü şey işte. çocuk sayısı bol bende. Buradan giden bir şeyi nasıl hevesle yerler. Tadı yok ki başka yerde, o şehirlerdeki. Kışa kadar burada kalırım. Sonra yine İstanbul.⁴⁸

Görüldüğü üzere Loç Vadisinde yaşlıları müştereklerin savunusu etrafında birleştiren dinamikler tek bir nedene bağlanmamaktadır. Kamusal alandaki kırılma noktalarını mücadelede siper etmenin direnmek için işe yarayacağı ve gençlerin zarar görmemesini sağlayacakları, hesler dolayısıyla romantize edilen, özlem duyulan köy hayatının yok olacağı, kendilerini yaşlı olarak görüp ancak kalan işlevlerinin de yok olacağı ve haneye sağladıkları katkının da ellerinden alınacağı gibi çoklu bir motivasyonla dere müşteregi etrafında mobilize olmaktadır.

Gençler

Loç Vadisi'nin gençlerinin çok büyük bir kısmı metropollerde özellikle İstanbul'da yaşamaktadırlar. Gençlerin çoğu üniversite eğitimi almakta, eğitim hayatının ardından kentlerdeki işgücüne dahil olmaktadır. gördüğüm gençlerin öğrenci olmayan büyük bir kısmı aile ait olan küçük esnaf işyerlerinde çalışmaktadırlar. Neredeyse çoğu genç yaz aylarında tatillerinin süresine köye Loç'a gelmektedirler. Bu kısa süreli ziyaretler genellikle aile bağları kuvvetli olan Loçluların aile büyüklerinin ısrarı ile gerçekleşiyor iken mücadele süresince dönüşümlere uğramıştır. Aile büyüklerinden dinledikleri Loç Vadisi'ne dair değerler, hikayeler yeni anlamlara bürünmüştür. Gençler için Loçlu olmak geçmişten gelen bir bilgi

⁴⁸ 5 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

olmaktan ziyade mücadele içinde yaratılan kimliği ifade etmektedir. Lise öğrencisi Sami bu durumu şöyle aktarıyor:

İstemeye istemeye geliyordum buraya. Üniversiteye başlayınca belki zorlamazlar diyordum. Bütün arkadaşlarım İstanbul'da kalıyor, ben bizimkilerin peşinden köye. Kafama göre de biri yok zaten. Niye isteyeyim ki? Tanımıyorum diğerlerini de. Sonra Orya vadimize girdi. Bizimkiler istemiyor HES falan. Ben de baktım neymiş bu diye. Abla korkunç bir şey ya! Ama sonradan düşündüm korkunç diye. İşte ailem derneğe gidiyor, eylemler falan diyorlar. Beni de götürdüler Kadıköy'deki eyleme. İnsanlar nasıl alkışlıyor bizi, görsen. şaşırdım... Bir de gurur duydum vadimizle. Sonra orada KİP ile tanıştım. Başka eylemlere de gidip gelmeye başladım. Başka vadilerin HES eylemlerine. Hatta bizimkiler korkuyorlar, eylemci oldu başımıza diyorlar. Her bulduğum fırsatta köye geliyorum artık. Başka Loçlu gençlerle de tanıştım. Aynı anda Loçta olduk mu bir sürü şey yapıyoruz. Yüzüyoruz, mangal yapıyoruz, geziyoruz.⁴⁹

Kimlik edinmek onun ve kuşağı için kentli olmak ve Loçlu olmak arasında kalmış bir deneyim iken mücadele içinde yaratılan müşterek, Sarı Yazmalı olmayı ayrıcalıklı olarak görmelerine ve bu kimliği sahiplenmelerine neden olmaktadır.

Gençlerin direnişe katılım düzeyinin Loç Vadisinde yüksek olması bir tarafı ile kent merkezli bir direnişi örgütlemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. İstanbul'da şirket önünde yapılan 28 günlük oturma eylemi süresince kadınlar ve gençler kalabalığın büyük kısmını oluşturmuşlardır. Aynı zamanda direnişin önemli bir kısmında *KİP* ile ilişkilendirilmiş olmaları, *KİP*'in Karadenizli gençlerden oluşan yapısı Loç vadisindeki gençler için mücadele çeken bir işlev görmüştür. Kendilerini parçası olarak olarak gördükleri Karadeniz coğrafyasından başka gençlerle ve onlar dolayısıyla başka coğrafyalarla yan yana gelmek kültürel bir aktarım sağlamıştır. Bu aktarımın en önemli yanı, edinilen kimliğin mikro-milliyetçi bir söyleme dönüşme olasılığını törpülemesidir. Genç kuşak için özellikle Loçlu olmak bir ayrıcalığı ifade ederken bunu bir üstünlük ve diğerlerine dair yaratılan ötekillik olarak kurulmasını görece engellemiştir.

4.2.3 Müşterekleştirme pratikleri

Loç Vadisinde, köylülerin dernekle yaşadıkları kopuş mücadelenin kamusal yüzünü de güçlendiriyor. Platform aracılığı ile birçok eylem, basın açıklaması düzenlenirken Loçluların platforma dahil olma hızları da artıyor. Derneğin bıraktığı işlevi platform üstleniyor. Loç vadisine İstanbul'dan otobüslerle insanlar taşıyor, şirketin şantiye

⁴⁹ 6 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

alanında basın açıklamaları organize ediyor, davanın takipçisi oluyor, derneğin organize ettiği bayramlaşmaları organize ediyor ve Loçluların çoğu tarafından kabul gören bir yapıya dönüşüyor.

Hem öğrenmek hem de mücadele etmek tarihi bakımından yeni olan Loç Vadisi mücadelesi için, Fındıklı gibi bütünlüklü bir birliktelikten söz edemiyoruz. Loç Vadisinde projeye karşı sessiz kalan ciddi bir nüfus bulunmaktadır. Çok fazla olmasa da projeyi destekleyen insanlar, şantiye alanında çalışan Loç Vadisi'nden insanlar, şirket tarafından projenin onaylanması için köylüyü ikna etmek üzere çalışan muhtarlar Loç Vadisi mücadelesinin ayrı bir yüzü olarak değerlendirilmektedir. Platform'dan Erol bu parçalı mücadeleyi şöyle ifade ediyor:

Biz sadece şirkete karşı mücadele etmedik. Kendi kendimize karşı da mücadele etmek zorunda kaldık. Dernek taraf değiştirdi, muhtarlar şirketten alacaklarını aldılar taraf değiştirdiler. İşsiz üç beş genç gitti şantiyesinde işe girdi. Ne yapacaksın o da köylün öbürü de. Platform olarak kendi köylümüzle karşı karşıya gelmemeliyiz dedik. Ama mücadelenin de köylünün mücadelesi olması gerekiyor bir yandan. Başarılı örneklerde hep öyle olmuş. Biz anlatabildiğimize, ikna edebildiğimize anlattık, mücadeleye kattık. İkna edemediklerimizi de bıraktık kendi haline. Ama mesafelendik. Benim muhtarım şirketin bana, Loçlulara açtığı davada şirket lehine ifade vermeye geliyor. Ne yapsan o da dönemez artık yolundan.⁵⁰

Platform ayak bastığı zemini güçlendirmeye çalışırken, şirketle Loçluların karşı karşıya gelme biçimleri Loçlular'ın platforma daha fazla sahip çıkmasına ve içine girmesine sebep oluyor. Şirketin sıklıkla şantiye alanına jandarma çağırması, Loçluları gözaltına aldırma istemesi, şirket yetkilisinin köylüleri azarlaması buna itirazı olan platformla Loçlular arasındaki ilişkiyi güçlendirmiş. Platforma dikkat kesilen, eylemlerde birlikte ve kalabalık hareket eden bir Loç vadisi mücadelesi ortaya çıkmıştır.

Dernekten platforma geçiş sürecinin tarihine bakmak da önemli. Derneğe kim tarafından ve nasıl ulaştırıldığı bilinmeyen bir bildiri Loç Vadisi'nin sokaktaki eylemciye dönüşme hikayesinin de başlangıcı oluyor. 25 Nisan 2010'da gerçekleşen Nükleer Karşıtı Miting'in çağrıcı ve imzacıları arasında yer almalarının hikayesini yeni dönem dernek temsilcilerinden Hakan şöyle aktarıyor:

Elimize bu bildiri geçti, topladık dernek olarak, bu mitingin toplantılarına gidelim. Bakalım bizim durumumuzda olan başka yerler de var, belki bir bildikleri vardır deyip toplantılarına

⁵⁰ 12 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

gittik. Bir sürü yerden mücadele eden insanlarla karşılaştık, biz de katılmak istediğimizi söyledik mitinge. Hayatımızda hiç eyleme katılmamıştık, mitinge gidilince ne yapılır onu da bilmiyorduk. İstanbul'daki arkadaşlar bizlere yardımcı oldular [*Karadeniz İsyandadır Platformu*'ndan bahsediyor], pankart yaptık. İstanbul'daki insanlar zaten geleceklerdi ama köyden insanların gelmesinin de önemli olduğunu düşündük. Köylerden insanları otobüslere bindirdik, İstanbul'a geldik. Otobüsten inmemizle ne olduğunu anlamadığımız bir durumun içinde bulduk kendimizi, korkuyorduk! O güne kadar eylemleri hep televizyondan izlemiştik ama şimdi eylemciydik! Birden davullar zurnalar tulumlar çalmaya başlayınca biraz rahatladık, ilk sesimizi de orada duyurduk.⁵¹

HES süreci ile birlikte Loçluların ilk defa bir şirket projesine karşı çıkmak vesilesiyle devletle karşı karşıya geldiğini söyleyebiliriz. Bu karşılaşma aynı zamanda genelde ekoloji temelli mücadelelerin, özelde ise HES karşıtı mücadelelerin aktörleri ile karşılaşmaya dönüşüyor. Loçlular bu durumu “su kardeşliği” olarak ifade ederek kendilerine bir meşruiyet zemini kurmuşlar ve kendilerini bu tür birlikteliklere ikna etmişler.

Loç vadisi köylüleri, Nükleer karşıtı miting dışında esas olarak ilk defa Munzur Vadisi'nin İstanbul Tünel'de düzenlediği basın açıklamasına katılmıştır. Hamitli köyünden Saliha bu olayı şöyle anlatıyor:

İstanbul'da eylem var dediler, neydi orası hani var ya Kürtlerin... hah Munzur! Toplandık gittik. Önce çok korktum, devletimiz, askerlerimiz sonuçta. Biz bilmeyiz öyle şeyler. Bizi çok güzel karşıladılar, alkışladılar, sarıldılar. İnsanız sonuçta kötü oluyorsun. O da köyünde HES istemiyor, ben de... Öteki durumları ben bilmem, orası başka. Başında beyaz örtülü bir kadın geldi yanıma, önce ürkütüm. Karşımızda polis var. Kadın geldi elimi tuttu, bir şeyler söyledi anlamadım. Gençten bir çocuk geldi, ne dediğini söyledi bana; bunu yapanların başına taş yağsın, demiş. E ben de aynı şeyi söylüyorum. Bunun için alacaklarsa bizi içeri alsınlar, ne diyeyim.⁵²

Munzur vadisi insanları ile kurulan bu ilişki, HES mücadelesinin de ötesinde bir müşterekliği mümkün kılmış. Suyun, derenin, köyün merasının müştereklik deneyimi, farklı toplulukların bir araya gelebileceği müşterek bir zemin açmış. Dolayısıyla, mevcut politik yargılar ve aidiyetlerin “kapattığı” diyalog ve iletişim kanalları, müştereklerin savunusu mücadelesinde mücadelelerin de müşterekleştirilmesini mümkün kılmış. Bu müşterekleşme deneyiminin “benim arka bahçemde olmasın” (Castells, 2006) yaklaşımını kırma ve mücadeleler arasında köprü kurma işlevi kurduğunu söyleyebiliriz. Loç Vadisi'nin deneyiminde, bu süreç

⁵¹ 12 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

⁵² 9 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

yalnızca Munzur ile sınırlı da kalmamıştır. Bir önceki bölümde andığımız Ankara Mitingi'ne katılmanın yanında, Loçlular Solaklı HES protestosu, *Derelelerin Kardeşliği Platformu*'nun İstanbul'daki birçok basın açıklaması gibi çeşitli farklı protesto etkinliklerine de bilfiil katılarak kendi vadilerinde başladıkları mücadele deneyimini taşıma fırsatı bulmuşlardır.

Oturma Eylemi Süreci

Loç Yöresi Derneği ile mobilizasyon süreci başlayan, sonrasında Loç Vadisi Koruma Platformu deneyimi ile belirli bir bakış açısı ve pozisyon kazanan bu deneyim, metropolü mobilize etme imkanlarını kullanma konusunda taktikler geliştirirken, “Loçlu olmak” diye ifade edeceğimiz bir yerel kimliği kamusal alanda inşa etti. Aşağıda, bu kimliğin mücadele süreci içerisinde nasıl inşa edildiğini, yereli de aşan bir kimlik haline nasıl geldiğini, derenin ve mücadelenin müşterekleştirilmesi konusunda nasıl bir işlevi olduğunu tartışacağım.

İstanbul, Fındıklı Meclisi Mebusan Caddesi'nde Orya-Enerji şirketinin önünde Loç Vadisi'nin 28 gün boyunca gerçekleştirdiği oturma eylemi, Türkiye'deki farklı kesimlerle ve politik görüşten kişilerle temas etmelerini mümkün kıldı. Üniversitelerden gençlerle, akademik çevreyle, hukuk alanında mücadele edenlerle, sol muhalif yapılarla, feministlerle 28 gün boyunca kurulan temas Loç'u hak talebi mücadelesinin ötesinde bir şeyin de kapısını araladı: mücadele içinde yer alan aktörlerin bu karşılaşmalar vesilesiyle kendi hayatlarına dair kurgularını, sorularını ve başka var olma biçimlerini aramalarına vesile oldu.

8 Aralık 2010 tarihinde Orya-Enerji önünde 20-25 kişilik bir grup basın açıklaması ile vadilerindeki HES projesi iptal edilene kadar oturma eylemi yapacaklarını duyurdu. Kışın ortasında çok yakın zamana kadar kimsenin nerede olduğunu bilmediği bir vadinin yaşayanları birden ana-akım medya da dahil olmak üzere Türkiye'nin gündemine girmeyi başardı. Böylece, bir yandan bir müşterek olarak deneyimledikleri kendi vadilerini savunmak için mücadele ederken, bir yandan da İstanbul'un en merkezi caddelerinden bir tanesini bir müşterek alana çevirerek burayı farklı grupların ve kesimlerin ilişkilenebildiği, HES süreçlerini tanıyabildiği, bilgi ve deneyim paylaşımı yapabildiği bir alana çevirdi. Oturma eylemi kararının nasıl verildiğini Loç Vadisi Koruma Platformu'ndan Eray şöyle anlatıyor:

Şirket hukuksuzca çalışmalarına devam ediyordu. Köyün merasına, Devrekani çayının dibine şantiye alanı kuruyor, işçilerin kalacakları barınakları inşa ediyordu. Hatta işçiler için

yapmaya çalıştıkları tuvaleti çayımıza bağlamaya çalışıyorlardı. Biz o çayda yüzüyoruz, hayvanlarımız suyunu içiyor. Derdimizi kimseye anlatamıyoruz. Hukuksal süreç devam ediyor ama sonuçlandığında çok geç kalmış olunabilir. Dernek olarak toplandık, Cide’de Loç’ta yaşayan herkesi bu toplantıya çağırdık. Dostumuz olan platformlar da geldiler. Bizim düşmanımız şirket, onun yaptıklarını duyurmamız lazım, yaptıkları yasal değil. Ama nasıl yapacaktık? Çadır kurma fikri ortaya çıktı, Taksim’de. Düşündük bizim Taksim’de ne işimiz var, orada çadır kurarız ertesi gün hepimizi alırlar. Aklımıza şirket önü geldi. Çadır kurmayalım, hergün gidip önünde oturalım dedik. Belki sesimizi duyan olur, çok şükür öyle de oldu.⁵³

28 gün boyunca İstanbul Fındıklı’da şirket önünde oturma eylemi yapıldı. Polis, şirket önüne yerleşti, her gün bekledi. Çok farklı kesimlerden onlarca grup destek ziyareti amacıyla geldi, Loçlular ile beraber oturdu. Birlikte Loç vadisi için slogan atıp, *sarı yazmalar* bağladılar. Ziyarete gelenlerin sol çevreden olması kişisel sorgulamalara yol açtı; çünkü, bu zamana kadar oy verdikleri, aynı dünya görüşünü paylaştıkları siyasi partiler ve politik çevreler tarafından görünürlükleri reddedilmişti. Kendilerinin haklı ve yerinde bir talep gerçekleştirdiklerini düşünen insanlar için bu durum sorgulanmaya başlandı. Örneğin, Loç Vadisinden Aykut bu süreci şöyle ifade ediyor:

Günlerce oturduk şirket önünde. Bu güne kadar hiç onaylamadığımız, yan yana gelmediğimiz insanlar soğukta bizimle birlikte beklediler. Bizi Tekel direnişçilerine benzettiler. Eskiden olsa çok kızardım böyle bir benzetmeye. Televizyondan Ankara’da çadır kuran o insanları izlerken devlete karşı, bölücüler olarak görürdüm. Ne istiyorlardı da devletimizi böyle kötü gösteriyorlardı dünyaya? Haklarını istiyorlarmış! Şimdi Tekel gibi dediklerinde onur duyuyorum. Oy verdiğim partinin bir şarkısı var; “ırmağın akışına” diye, seçim zamanı oy istemeye geldiler, yollarını kestim; uğruna ölünecek ırmak mı bıraktınız diye. Oy bile yok artık bunlara.⁵⁴

Loç vadisindeki HES şantiyesinin mühürlendiği 31 Aralık 2010 tarihindeki basın açıklamalarında kendilerine destek verenlere teşekkür eden Loç vadililer, Tekel İşçilerine de selam gönderdi. 28 günlük oturma eylemi, Loç vadisi insanların kendilerinin yarattıkları bir karşılaşma mekanına dönüşmüş, bir yandan Loçlu kimliğinin inşa edilmesini mümkün kılarken bir yandan da mücadelenin müşterekleşmesine vesile olmuştu. “Benim arka bahçemde olmaz”dan yola çıkan direniş ülkenin gündemine oturmuş, kendi dışındaki ekoloji ve çevre hareketlerine *bağlanmış* ve görünürlüğünü inşa ederken hukuk yoluyla verdiği mücadeleyi de

⁵³ 9 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

⁵⁴ 6 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

kazanmıştı. Başka bir deyişle, bir müşteregin savunusu, hem müştereklik mefhumunun kapsamını genişletmiş, hem de yeni müşterekleşme pratiklerine uç vermiştir. Castells'in (2006) işaret ettiği şekliyle, öncesinde politik bir bağıntıya sahip olmayan Loçlular, süreç içerisinde girdikleri ilişkilerle bir toplumsal mücadele inşa etmişlerdir.

Birbirini tanımayan, ortak değerlere, kültüre sahip olmayan insanların yerel hareketlerin ilk oluşumlarında yan yana gelebilme durumları oldukça güç görünmektedir. İlk ivme yerel toplulukların *yaşam alanlarını savunması* aracılığıyla açığa çıkmaktadır. “*Benzerlerin*” yan yana gelebilmesinden sonra mücadele kendi özelliği içinde inşa edilmekte ve “*dışarıyla*” temaslarını arttırarak toplumsal bir harekete dönüşebilme potansiyelini yaratmaktadır. Loç Vadisinin direnişi, *Sarı Yazmalılar* olarak da anılan bir müşterek topluluk oluşturmuş, bu topluluğun dışarıyla de teması mümkün kılarak Türkiye toplumunun farklı kesimlerini bu müşterekleştirme sürecine davet etmiştir.

Sarı Yazma

Rıfat Ilgaz'ın *Sarı Yazma* (2011) adlı otobiyografik romanında doğduğu ve yıllar sonra geri döndüğü Cide'yi çocukluk, gençlik, öğretmenlik ve dönemin siyasal yapısı ile anlatırken Cideli kadınların hayatlarından, yaşam zorluklarından, çalışkanlıklarından, başlarına taktıkları sarı yazmalardan görünmeyen emeğe bir vefa borcunu öder gibi bahseder. 1950li yıllara kadar yazarın hayatını anlattığı romanda, sarı yazma bölge kadınlarının kendisini bildiğinden bu yana kullandığı başörtüsüdür. Loç Vadisi kadınlarının başlarına takılı sarı yazma, vadinin hes karşıtı mücadelesi ile bir direniş simgesine dönüşmüştür. Geleneksel yaşam formunda kadınların kullandığı sarı yazma Loçlular için varlıklarının bir sembolünü ifade etmektedir. 83 yaşındaki Gülen sarı yazmanın Loç için ne ifade ettiğini şu cümlelerle aktarıyor:

Ben kendimi bildim bileli takarız bu yazmayı. annemde takardı, büyük ninemde, onun annesi de. Her yerde vardır ya başörtüsü, bu da bizimkisi işte. Gençken vilayete vardığımızda başımızdaki yazmadan bilirlerdi bizim Cideli olduğumuzu. Ha hep kullandınız mı diye soruyorsun. E kızım şimdi çıktı türlü çeşit giysiler, çarşıya bir arabaya bindin mi varıyorsun. Gençler özeniyor başka başka şeylere. bizim zamanımızda nerde, benim bir üç eteğim vardı bayramlık birde bağda bahçede giydiğimiz. şimdi torunlar bir geliyor yazın, bavul bavul eşyayla. beğenirler mi sandım senin yazmanı. eskisi gibi de değil, başları açık zaten

çocukların. gelinler, kızlar falan yazın geldi miydi takarlar arada o kadar. E şimdi hepsinin başında olduk eylemci. Torunlar dönüp bakmazlardı, şimdi heves ediyorlar.⁵⁵

Gülen sarı yazmanın dönüşen hikayesini böyle anlatırken, geçmişe ait bir öğenin nasıl sembol haline gelip, mücadelenin bir aracı haline dönüştüğünü ifade ediyor. Hes karşıtı eylemlerde özellikle Karadeniz coğrafyasına ait kültürel öğeler sıklıkla kullanılmıştır. Doğu Karadeniz'in horunu, tulumu, şarı, Cide'nin köçek oyunu, sarı yazması buldukları coğrafyayı aşır Hes Karşıtı direnişlerin simgeleri haline geldiler. Bu simgelerin yarattığı duygudaşlık, Hes karşıtı mücadele eden insanları yan yana getiren, ortak bir mücadele içinde yer aldıklarını hissettiren bağlara sebep olmuştur. İstanbul'un İstiklal Caddesinde boynunda sarı yazma ile birini gördüğünüzde artık onun Loç Vadisinden haberdar olduğunu ve onların mücadelelerinde yanlarında olduğu hissiyatını geçirir. Sarı yazmanın, Loç Vadisi direnişinin bir parçası haline gelmesini genç kadınlardan Neslihan şöyle aktarıyor;

Eylemlere, basın açıklamalarına katılmaya başladık. Bakıyoruz etrafımıza herkesin bir şeyi var. Karadenizliler peştemallerini takıyorlar, Doğulular kendi örtülerini. Bizimde sarı yazmamız var. 25 Nisan mitingine hazırlanırken KİP'ten bir arkadaş dedi ki, bolca sarı yazma getirin. Hepimiz takalım, Loç belli olsun. Vadiden otobüs kaldırılmıştı, yaşlılarımız da gelmişti. Onlar zaten başlarına takıyorlar sarı yazmayı. o gün çok dikkat çekti. Biz de şaşırдық, isteyenler mi dersin, nereden aldığımızı soranlar mı. Loç'a hiç gelmemiş insanların boynunda görüyorum şimdi sarı yazmayı. hala şaşıyoruz. bazen İstanbul'da boş bulunup yanlarına gidenler oluyor, kimlerdensin diye sormaya.⁵⁶

Sarı yazma hem Loçluları direnişe örgütlerken hem de kır ve kent merkezli birçok ekoloji hareketlerinin de kullandığı sembol haline geldi. Ünye-Terme arasında yapılacak olan doğalgaz termik santrale karşı yerelde yapılan eylemde, eylemcilerin kullandığı Sarı Yazma, örgüt flaması olarak şikayet edildi.⁵⁷ İmlediği amacın kendisi, Loçlu olmayı ifade etmek ve görünürlüklerini sağlamak iken amacını aşan Türkiye geneline yayılan bir direniş sembolüne dönüştü. Siyasi, sosyal, kültürel olarak birbirinden farklılıklar gösteren, mücadele pratiklerinin tümünün birbirine benzemediği vadileri yan yana getiren bu sembol mücadeleleri birbirine bağlayan bir işlev gördü. Loçluların kimliklerinin kültürel bir öğeyle görünür kılma ve onların aidiyet duygusunu mücadele ile birleştirme çabası yeni anlamlar katılarak HES

⁵⁵ 5 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

⁵⁶ 5 Haziran 2011 tarihinde Kastamonu Cide Loç vadisinde yapılan görüşme.

⁵⁷ Bknz: <https://www.evrensel.net/haber/24239/cidenin-sari-yazmasi-orgut-flamasi-oldu> son erişim tarihi: 18.02.2019

karşıtı mücadelenin ve hatta ekoloji hareketlerinin aktörlerini birbirine bağlayan, mücadeleyi müşterekleştiren simgelerden biri haline geldi.

Direnişin somut simgesi olan sarı yazma, alt-kültürleri açığa çıkarmaya ve duygusal bağlılıklar kurmaya yarayan araç olarak karşımıza çıkar. Benzer şekilde, Fındıklı da dahil olmak üzere, Karadeniz'in diğer vadilerinde İran sarı ve Karadeniz peştamalı, HES karşıtı mücadelede kültürel simgeler olarak kullanılmaktadır. Tek başına bir alt-kültürü açığa çıkarmanın da ötesinde bu simgeler hareketin görünürlüğünü, mobilizasyonunu ve toplumsallaşmasını da sağlamaktadır. Hareket içinde doğrudan yer almayan biri sadece Karadenizli olduğu için bu kültürel simgeyi kendisine de ait hissettiğinden protestolara katılabilmektedir. Kendi yaşamlarına içkin değerler aracılığıyla politik bir mücadele yürüten bireyin, hareketle arasındaki bağın böylece güçlenmesi sağlanabilmektedir.

Eylemlerde bu kültürel simgelerin kullanılması aynı zamanda bir kimlik inşasıdır; Karadenizli olmak, Loçlu olmak, vb. Bu yolla, inşa edilen kimliğin hem ardıllarına aktarımı sağlanır hem de bu toplulukların kendilerini dışarıya ifade etmesinin, kabul ve onay görmesinin, toplumsallaşmasının yolları açılır. Artık sokakta *sarı yazmalılar* gördüğümüzde onların Loçlu olduğunu ve vadilerinde HES istemediklerini, bunun için mücadele ettiklerini biliriz, hatta bu kimlik o kadar kabul görür ki hareketin içinde doğrudan olalım ya da olmayalım mücadelelerini onaylayan herkesin birer sarı yazması olur.

Son olarak; Tüm direniş yöntemlerinin şüphesiz ki ortak bir kullanım ağı vardır: internet. Hem hareketler arası hem de yeni aktivistlerin hareketlere katılımını, hareketlerle tanışmasını, ilk elden bilgisini aldığı bir mekan işlevi gördü. Tormey (2006) hareketler için internetin önemini şöyle sıralamaktadır: marjinal kalacak grupların görünürlüğünü sağlamıştır, eylemci ağlarının oluşturulmasını hızlandırmıştır, eylemcilerin daha koordineli olmasını sağlamıştır, alternatif haber ve bilgi yayılımına alan açmıştır, hacktivizm, net savaşı gibi yeni doğrudan eylemlerin doğmasını sağlamıştır. Bugün internet üzerinden örgütlenen birçok toplumsal harekete tanık olmaktadır. HES karşıtı mücadelelerde oluşturulan sayfalar, vadilere dair bilgiler, eylem duyuruları, çalışmaların son durumları, hukuk ihlalleri gibi bir çok konuda hem vadi yaşayanları arasında hem de harekete bağlanan aktivistler arasında teması sağlamaktadır. Bugün internet tüm toplumsal hareketlerde olduğu gibi HES karşıtı mücadelelerde de önemli bir araç haline gelmiştir. böylece, bu

sosyal medya aktarımları kentte yaşayanların hızlı ve etkin bir şekilde süreçten haberdar olmasını ve aksiyon almasını sağladı. Loç vadisi interneti en etkin kullanan vadiler biri olmuş, 28 gün boyunca Orya-Enerji önünde yaptıkları oturma eylemini her gün ve saat saat internet üzerinden “eylem güncesi” olarak paylaşmıştır. Ziyarete gelenleri, polisin müdahalelerini, basın açıklamalarını, hukuki kararları internet üzerinden paylaşıp hem kendi mücadele tarihini yazmış hem de HES mücadelesine dair tepkiyi dinç tutmayı başarmıştır.

HES karşıtı toplumsal hareketlerde karşımıza çıkan müşterekler savunusu, salt yaşam alanlarının savunulması olarak kalmamakta; bir yandan bu sürece katılan kişilerin tekil yaşamlarını ve aile ilişkilerini, bir yandan da kurulan müşterekler topluluğunun diğer topluluklarla var olan sosyal ve politik ilişkilerini dönüştürmektedir. Ortaya çıkan hareketlerin ne söylediğine, bu sözün eyleyişe dökülüşünün nasıl gerçekleştiğine ve bunun sonuçlarına bakmak daha anlamlı olacaktır. Hareketler durağan olmadıkları gibi stratejileri ve eylem repertuarları da durağan değildir. Kültürel formlardan toplumsal ilişkilere örgütlenme biçimlerinden kaynakların sınırlılığın kadar birçok neden bu repertuarları genişletebilir, daraltabilir, *eskiye ya da yeniye* ait olanı iç içe geçirebilir.

4.3 Değerlendirme

HES projesi öncesinde kapalı ve kısıtlı ilişkiler içerisinde bir hayatın örüldüğü Loç vadisi, 2011 yılı itibariyle Türkiye kamuoyu tarafından “sarı yazmalılar” olarak tanınan, HES karşıtı mücadelenin sembol vadilerinden biri haline gelmiştir. Dört köyün ortak kullandığı Devrekani çayı üzerinde yapılması planlanan HES projesi kapsamında köylerin ortak merasında çalışmaları başlayan şantiye sahası, köyde yaşayanları, kentte yaşayan Loçluları, çevre ve ekoloji örgütlerini bir araya getirmiş, Loçluların “su kardeşliği” olarak ifade ettiği mücadelenin müşterekleşme süreci böylece inşa edilmeye başlanmıştır.

Bu inşa sürecinde en kritik noktalardan bir tanesi, Devrekani çayının ve çay çevresinde yer alan ortak meranın HES tehdidine karşı savunulması, bu savunma sürecinde de müşterekler literatüründe gördüğümüz ortak alan, ortak bellek, ortak deneyim gibi niteliklere vurgu yapılması olmuştur. Yaşlıların kendi anılarıyla kurulan bir hafıza, kadınların ortak kullanımına eklenmiş, mevcutta herkesin ortak alanına referans veren mera, derenin her kuşaktan insanın farklı biçimlerde

kullandığı bir ortak varlık olma niteliğiyle bir araya gelmiştir. Böylece Devrekani çayı bir müşterek olarak inşa edilirken, çayın savunusu da bir müşterekler savunusuna dönüşmüştür.

Köylülük ve hemşehrilik türünde ortaklıklara gönderme yapan Loçluluk, HES karşıtı mücadele içerisinde mücadele aktörlerini mobilize etmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bu sosyal taban kendisini önce Loç Yöresi Derneği'nde ifade ederek mobilize etmiş, sonrasında ise farklı çevre ve ekoloji platformları ile kurulan ilişkiler, dernek içerisinde yaşanan görüş ayrılıkları ve güvensizlikler, yeni bir örgütlenme biçiminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Loç Vadisi Koruma Platformu ismini alan bu örgütlenme, vadinin mücadelesini temsil eden, geliştiren ve yaygınlaştıran bir platform olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Platform'un esas önemli yanı, Dernek'te bir takım kişisel menfaatlere dayanan çatışmaları ortadan kaldıracak bir müşterek siyasal zemin inşasına kapı aralamasıdır. Platform, HES karşıtı mücadele içerisinde yer alan bütün Loçlulara açık, karar süreçlerinde katılımcı ve ortaklaşmacı bir yapı inşa etmiş, kararların hemfikir olunarak alınması ve uygulanmasını mümkün kılmıştır. Böylece, mücadele içerisinde farklılıkların da yer alabildiği, ancak mücadele hedefine -yani HES projesini iptal ettirmek, vadiyi bir müşterek olarak savunmak- bağlı olarak siyasal alanı herkese açan, bir Loçlu figürü inşa eden, onun amaçlarını ve çıkarlarını tanımlayan müşterek bir topluluk yaratmayı başarmıştır.

Sarı yazma, bu müşterek topluluğun sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sembol, zaman içerisinde Loç vadisi sınırlarını aşarak çeşitli toplumsal hareketlere doğru genişlemiş, bir yandan Loç vadisinin mücadelesini görünür kılarken bir yandan da farklı mücadelelerin müşterek bir sembolü haline gelmiştir. Bunu esas olarak mümkün kılan şey ise, Loç vadisi mücadelesinin kendi mücadelelerini farklı mücadeleler ile yan yana getirmesi, "su kardeşliği" üzerinden kendilerini dışarıya açması, kendi sınırlarının dışına çıkarken farklı deneyimlerden öğrenmesi ve bir arada durmasıdır. Bu açıdan da Loç vadisinin mücadelesi, mücadelelerin müşterekleştirilmesi ve müşterek zeminler inşa edebilmesi açısından önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın birinci bölümünde Türkiye’de HES’lerin ilk birikim süreci ile ilişkisini enerji ve su politikalarına bağlı olarak tartışarak, HES projelerinin yapıldığı bölgelerdeki toplumsal ilişkileri anlamak ve bu ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan direnişleri kavramsallaştırmak amacıyla *müşterekler* kavramını ele aldım. Bu kavram ile birlikte, HES karşıtı mücadeleleri *müşterekler siyaseti* bağlamında değerlendirdim.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde, Fındıklı ve Loç bölgelerinde yaptığım saha çalışmasını, bu bölgelerin sosyo-ekonomik yapılarını değerlendirerek, HES projelerinin tarihsel sürecini de kapsayarak aktardım. Bu bölümde ise, saha çalışması sonucunda elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesini yapacağım.

Saha Değerlendirmesi

Mülksüzleştirerek birikim, çitleme yoluyla sadece ortak bir varlığı değil, ortak varlığın etrafında kurulu olan toplumsal ilişkileri de çitleyerek, dönüştürür. Müşterek olanın etrafında kurulu toplumsal ilişkiler ve mücadelenin müşterekleşmesi her vadede değişkenlik yahut benzerlikler gösterebilmektedir. Önceki bölümlerde aktardığım üzere, müşterekler mücadelesini örgütleyen dinamiklerde, sosyal-ekonomik sermayelerde ve mücadelenin müşterekleşmesinde her iki vadinin de benzerlikleri ve farklılıkları bulunmaktadır.

Fındıklı’da müşterek mücadeleyi mümkün kılan en önemli şey, üretim ilişkilerinde çayın hala devam eden ekonomik faydası olduğu görünmektedir. Fındıklı’nın bütününe ilgilendiren, ortak faydayı ifade eden çay, iştirakçileri yan yana getiren ve diğer ayrışma biçimlerini (siyasi yakınlıklar, ekonomik farklılıklar gibi) ikincileştiren bir işlev görmüştür. Bu durum bize müşterekler mücadelesinde, müşterek olarak atfettiğimiz ortak varlıklar ile kurduğumuz yaşamsal bağın derinliği ile mücadelenin bütünlüğü ve başarısı arasında bir ilişkiyi ifade etmektedir. Fındıklı’da dere ve çay arasındaki ilişki, müşterek olan ile yaşamı yeniden üreten arasındaki ilişkinin

müşterek mücadeleyi de mümkün kılmasıdır. Fındıklı'daki mücadeleyi üretim ilişkisi bulunmayan diğer mücadele alanlarından ve Loç Vadisi'nden ayıran tarımsal bir ürün olarak çayın vadi ekonomisindeki önemidir. En geniş anlamıyla üretim ilişkisinin, müşteregin ortaya çıkmasında, savunulmasında ve geri alınmasında temel rolü oynayan, mücadelenin müşterekleşmesini kolaylaştıran bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz.

Loç vadisinde ise tarımsal faaliyet, bugün vadinin iştirakçileri için devam eden, müşteregin ortak paydasını oluşturan, mücadelenin ivme kazandırıcı parametresi değildir. Vadide bulunan hayvancılık faaliyeti sınırlı sayıda aile tarafından gerçekleştirmekte, vadinin iştirakçileri için mücadeleyi müşterekleştiren temel parametre olarak görünmemektedir. Loç vadisinde mücadeleyi müşterek kılan temel olgunun göç yoluyla dönüşen ya da dağılan kimliğin yeniden inşa sürecinde müşteregin bu ilişkiler ağının merkezine oturmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde, derenin müşterek olarak ekonomik bir değeri tarımsal faaliyet üzerinden devam etmiyor olsa da hane ekonomisinde, ailenin sosyalleştiği, tatilini gerçekleştirdiği mekan olarak ekonomik bir fayda sağlamaktadır. Elbette, ortak paydanın Fındıklı'da olduğu gibi iştirakçilerin büyük bir kısmını etkilemiyor olması mücadelenin daha parçalı bir görünüme sahip olmasına neden olmaktadır.

Fındıklı ve Loç vadisinin örgütlenme stratejileri ve stratejilerinin oluşmasındaki dinamiklerde farklılık göstermektedir. İkinci bölümde açmaya çalıştığım gibi, Fındıklı'da geçmişten gelen politik deneyimler, HES karşıtı mücadelenin örgütlenmesinde bir yol haritası sunmaktadır. Platform kurma, eylem düzenleme, vadilerdeki iştirakçilerle ilişkilendirme deneyimleri, mücadele sürecinde hızlı mobilize olmalarını ve hiç bir şirketin vadiye girememesini sağlamıştır. Loç vadisinde ise; HES karşıtı mücadeleye kadar bir örgütlülük deneyimi bulunmamaktadır. Bu süreçte eş zamanlı oluşan deneyim ise her iki platform arasında bir farkı daha ortaya çıkarmıştır. Öncelikle Fındıklı, Loç Vadisi'nin yaşamış olduğu yoğun göç deneyimini yaşamamış, kentle kır arasında daha girift bir tabloya sahip iken, Loç Vadisi'nin oldukça büyük bir kısmı metropollere göç etmiştir. Dolayısıyla FDKP, yereli örgütleyen bir yapı üzerine kendini inşa ederken, LVKP kentteki Loçluları mobilize eden bir yapı kurmak durumunda kalmıştır. Bu durum iki platformunda örgütlenme stratejilerini belirlerken, Fındıklı'yı farklı birçok yapıya ve mücadele deneyimlerine karşı kapatırken, Loç Vadisi'nin hem deneyimsizliği hem de kentte de

görünür olan bir mücadele örgütlemeye çalışması nedeniyle farklı yapılarla karşılaşma, ilişkiler geliştirme gibi birçok şekli barındıran bir deneyim ortaya çıkmıştır. Burada Loç vadisi'nin seçicilik geliştirecek bir deneyiminin olmaması kadar, Fındıklı'nın geçmiş deneyimlerinin, siyasal yatkınlıklarının ilişkilerin kurulması ya da kurulamamasında etkisi vardır. Platformları oluşturan öne çıkan aktörler, Fındıklı'da siyasal bir angajmana sahip, sözünün etki alanı geniş olan, güvenilen öğretmenler iken; Loç vadisi'nde vadinin baskın, sözü dinlenen ya da bir siyasal angajmana sahip karakterlerinden çok, salt HES'in yapılmasına itirazı olanların süreci örgütlediği ve bu süreç içinde güven ilişkilerinin kurulduğu, sözlerinin etki alanının genişlediği bir deneyim yaşamışlardır.

Her iki vadinin de toplumsal ilişkileri, iştirakçilerin mücadeleye katılma vehçelerinde benzerlikler taşımaktadır. Özellikle kadınlar, yaşam formlarının tehdit edildiği görüşünde birleşiyorlar. Loç Vadisinde aile hayatı, göç sonrası yaşanan süreçte kentli ilişkiler üzerine kuruluyken, Fındıklı'da kır-kent geçişkenliğinde yaşanmaktadır. Kadınları ilk mobilize eden şey, geleneksel haneçi rolleri ve bu rollerin onlara yüklediği anlam olarak görülse de, mücadelenin dilini ve mekanını onlar dönüştürüyorlar. Mücadelenin görünürlüğünü bedenleri, sözleri, kültürel sembolleri ile kadınlar ve yaşlılar kuruyor. Hen Fındıklı'da hem de Loç Vadisi'nde kadınlar için dere müştereginin kaybetmek ilişkilerini, sosyalliklerini, yarattıkları ekonomiyi terk etmek anlamı taşımaktadır. Fındıklı'da bu öncelikli olarak çay ekonomisi üzerinden belirse de kadınlar için dere müştereginin görünen bu ekonomik faydasının yanında Loç'ta görüldüğü gibi hane ekonomisine uygun sosyalleşme imkanlarının ortadan kalkması anlamına da gelmektedir. Kadınlar köy müştereginin kullanımı ve kamusalıklarının sınırlanacağını ve mekansal görünürlüklerinin onların rızası dışında dönüşeceğini düşünmektedirler. Müştereğin emek ve doğa temelli kullanımı dışındaki değeri her iki vadideki kadınlar için benzerlik taşımaktadır.

Her iki mücadele alanında yaşlılar için önce dere ve köy müşteregi romantik bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mücadele içinde kendilerini konumlandırmaları, devletin yaşlı bir yurttaşa zor kullanmasının toplum nezninde onaylanmayacağı, olası bir müdahalede ise mücadelelerinin haklı olduğunun daha kolay anlaşılacağına inanmaları ve geridekileri koruma motivasyonu taşımaktadır. Ancak her iki vadide yaşlılarla yaptığım görüşmelerde görünür olan bu motivasyonların ardında onları edilgen bir iştirakçi olmaktan çıkaran şey ise; köy müşteregini kaybettiklerinde kalan

hayatlarının işlevsizleşeceği idi. Bu nedenle mücadelenin bir parçası olmak geçmişini savunmak kadar yarını korumayı da ifade ediyordu.

Gençler ise; Fındıklı'da müşterek mücadele içinde bir toplama yaratmışken, Loç'ta dağınık bir görünüm vardır. Fındıklı'daki gençler için Hes karşıtı mücadele müşterek olanı savunmanın yanında yeni müşterekler yaratma mücadelesi iken, Loçlu gençler için köye bağlanma, yerel kimliği edinme süreci olarak yaşanmaktadır.

Hem Fındıklı hem de Loç vadisi için mücadelenin müşterekliğini inşa etmeye çalışan söylem aynıdır; her iki vadede mücadeleyi bir yaşam alanı savunusu olarak değerlendirmektedir. Eylem repertuarlarında halk kültürlerine dair öğeleri öne çıkarıp, mücadelenin sembollerinin yaratmaktadırlar. Peştemal, sarı yazma, horon, tulum, davul gibi geleneksel halk kültürü öğeleri özellikle yerel mücadelelerde hem kimliği görünür kılmak hem de duygudaşlık yaratmak amacıyla kullanılmaktadır. Sonuç olarak her iki vadi içinde, dereyi, köyü ve vadiyi müşterek yapan ve mücadelenin müşterekleşmesine imkan veren şey; iktisadi, toplumsal ve kültürel ilişkilerin bütünüdür.

Müşterekler Siyaseti ve HES Karşıtı Mücadele: Birlikte Okuma İmkânı

Çalışmanın birinci bölümünde göstermeye çalıştığım üzere, Türkiye'de HES projeleri sermayenin yeni aktarım kanalları yaratması olarak doğanın, su ve enerji kaynaklarının metalaşması şeklinde bir görünüm sergilemektedir. Harvey'in (2004) dile getirdiği şekliyle, Fındıklı ve Loç bölgesinde küçük mülk sahibi köylülerin üretim araçları olan topraklarından, kültürel yaşamlarından, yaşam alanlarından mülksüzleştirilmesi yoluyla sermaye birikimi hedeflenmiştir. Bu birikimin mülksüzleştirileceği kesimler, Fındıklı ilçesi özelinde, köylerde yaşayan, çay tarımı ile uğraşan küçük çiftçiler olarak karşımıza çıkarken, Loç vadisinde ise bölge ile düzenli ve sürekli bir ilişkisi bulunan, o bölgede yaşamasa da mülkiyet ilişkisi devam eden kentliler ve bu kentlilerin köyde yaşayan çoğunluğu yaşlılardan oluşan akrabalarıdır. Özetle, mülksüzleştirerek birikim olarak ifade edebileceğimiz bu süreç, Türkiye'de geleneksel köylü kesimi ve bu kesimle organik bağları olan çeşitli kesimleri etkilemekte, onların mülksüzleşmesi üzerinden HES projelerini mümkün kılan sermaye birikimi sağlanması hedeflenmektedir.

Fındıklı ilçesi özelinde gözlemediğimiz iki dere, yaşayanlar için bir tür yaşam kaynağı olarak ifade edilmiştir. Çay tarımını mümkün kılan dereler, aynı zamanda bölgede yaşayan köylülerin ve köyle organik ilişkisi devam eden kentlilerin sosyal ve kültürel ilişkilerinin de belirleyicisi konumundadır. Dere, bir üretim aracının temel belirleyici nesnesi olarak düşünülmenin aksine, o üretim ilişkilerini de içine alarak, Fındıklı'da saha çalışması yaptığımız bölgelerdeki yaşamın müşteriği olarak öne çıkmaktadır.

Loç vadisinde ise Fındıklı'daki gibi yaşamın merkezinde olan bir tarımsal pratik görülmemektedir. Bu bağlamda, derenin üretim ilişkilerinin asli belirleyeni olduğu söylenemez. Ancak, Fındıklı'da olduğu gibi Loç vadisinde de dere, bir yaşam kaynağı olarak ifade bulmakta ve o bölgede insan yerleşiminin ve sosyal ilişkilerin var olmasını mümkün kılan asli müşterek olarak öne çıkmaktadır. Bölge yaşayanlarının sosyal, kültürel ve zaman zaman ekonomik ilişkileri derenin müşterekliği bağlamında gerçekleşmektedir.

Yaptığım saha çalışmasındaki bulgular, Fındıklı ve Loç vadisinde yaşayanların dere, köy ve vadi ekseninde örülen sosyo-ekonomik ilişkilerin, Linebaugh'un (2008) tabiriyle birer iştirakçisi olduğunu göstermektedir. Dere, bu iştirakçiliğin önemli bir unsurudur. Dolayısıyla bölge yaşayanları pasif bireyler olarak dere ile ilişkilerini düzenlememekte; dere ile koşullanan çevrenin aktif katılımcıları olarak dereyi müşterekleştirmektedir (Caffentzis ve Federici, 2017).

İki bölgede de yapılması planlanan HES projeleri açıktır ki bu müşteriğe yönelik ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. HES projeleri, doğrudan müşteriğe bir saldırı olarak algılanmış, dolayısıyla müşterekleştirme pratiğinin odağında yer alan dere, Mies ve Bennholdt-Thomsen'in (1999) ifadeleriyle, bir müşterek savunusu olarak HES karşıtı mücadelenin asli nesnesi oluvermiştir. Müştereklerin pasif faydalanıcıları olmayan aktörler olarak bölge yaşayanları, böylece halihazırda var olan tarihsel-toplumsal ilişkilerinden kaynaklı olarak bir tür kimlik ve aidiyet pratiklerini de kapsayan bir topluluk olma durumlarını (Caffentzis ve Federici, 2017; De Marcellus 2003) mobilize edebilmişlerdir.

Buradaki asli iddiam elbette her koşulda bu mobilizasyonun başarılı olabileceği değildir. Başka bir ifadeyle, müştereklere yönelik bir saldırı, bu saldırının nedensel bir sonucu olarak müşterekler savunusuna dönüşmek durumunda değildir. Saha

çalışması bölümlerinde serimlediğim üzere, bu savunuyu bir tür *topluluk* olarak inşa eden bir takım süreçler yaşanmıştır. Fındıklı'da Fındıklı Dereleri Koruma Platformu, Loç'ta ise Loç Vadisi Koruma Platformu'nun mevcut sosyo-ekonomik ve tarihsel ilişkileri mobilize ederek yeni bir politik aktör oluşumunda asli bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. İki vadede de kendi özgün tarihsel-toplumsal ilişkilerine bağlı olarak gelişen aktörleşme süreci, platformların oluşumundan köylüler ile kurduğu ilişkilere kadar çeşitli aktivizasyon süreçlerini beraberinde getirmiştir. Bu mücadelenin asli nesnesinin bir müşterek olması, mücadelenin de müşterekler siyaseti olarak ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Böylece, farklı siyasal fikirlere sahip, dini inançları paylaşan, cinsiyet ve yaş gruplarından insanlar, iştirakçisi oldukları bir müşteregin savunulması kapsamında, eski ilişkileri içine alan yeni türde bir topluluk oluşturmuş, bu topluluk etrafında müşterek çıkarlar tarif etmiş ve bu amaçla çeşitli eylem pratiklerini kullanarak mobilize olmuştur. *Müşterekler siyaseti* (Federici, 2014; Akbulut, 2017; Fırat, 2011; Klein, 2001; Mies ve Bennholdt-Thomsen, 1999) olarak ifade edilen bu pratiğin oluşma dinamiği tam olarak burada görülebilmektedir.

Fındıklı ve Loç vadisindeki HES karşıtı mücadelelerin kendilerini bir tür müşterekler siyaseti olarak kurlmalarının bir takım avantajlarını tespit edebiliriz: müşterek bir topluluk inşa edilmesi, müşterek çıkarların tarif edilmesi, gençler, yaşlılar, kadınlar, farklı siyasi düşünceden kişiler, köylülerin yanında kentliler gibi çoklu dinamikleri içinde barındırma gibi özellikler, bu mücadele sürecinde kitlesel mobilizasyonlar yaratılmasına ve farklı kesimlerin mücadeleyi aktif bir şekilde sahiplenerek kenetlenmesine imkan vermiş görünmektedir. Bu açıdan, HES karşıtı mücadele içerisinde müşterekler siyaseti, başarı kazanmış mücadelelerde gördüğümüz önemli bir özellik olarak değerlendirilebilir. Elbette, başarısız vakaların neden başarısız olduğu, bu vakalarda müşterekler siyasetinin var olup olmadığı gibi sorular önemli sorulardır ve önümüzdeki çalışmalarda ele alınması faydalı olacaktır.

Kimlikten Toplumsallaşmaya Müşterekleşen Mücadeleler

Derenin, vadinin, köyün, mücadele içerisinde bir müştereklik anlamı kazandığı, bu müşterekliğin de güçlü bir toplumsal hareketi oluşturan bir "topluluk" yarattığı söylenebilir (De Angelis, 2003). Fındıklı'nın, HES karşıtı mücadele süreci ile topluluğu yaratan bir yerel olduğundan ziyade varolan topluluğu görünür kılan bir

mücadele yarattığını söyleyebiliriz. FDKP, topluluğu kuran bir örgüt olarak değil, topluluğu görünür kılan, buldukları yer ile halihazırda varolan, yaşanan, aktarılan bağları mobilize eden bir görev üstleniyor. Karadeniz otoyoluna karşı düzenlenen eylemlerde, çay ve fındık eylemlerinde yan yana gelen, hak arayışı mücadelesi veren ve mücadeleyi geniş kitlelerin ortaklığı ile yapan bir yerel olma özelliği taşıyan Fındıklı'da varolan topluluk ve birlikte hareket etme bilgisi yeni bir bilgi değil, yeniden inşa edilen bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeniden inşanın en önemli aracı ise FDKP olduğunu söyleyebiliriz. Yaşadıkları mekanla kurmuş oldukları ilişkinin farklılığını hatırlatan -değer yaratma olarak da ifade edebileceğimiz-, HES karşıtı mücadelenin bilgisini üreten ve yayan, yereldeki insanları bir itiraza örgütleyen, bu itiraza örgütlemek için kadınların, gençlerin ve yaşlıların sözlerini ve kendilerini var etme biçimlerini mücadelenin eyleyişi haline gelmesinin sağladığı görünürlüğün farkında olarak hareket eden bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde, De Angelis'in (2003) ifade ettiği türden bir topluluk inşa edilmektedir; ancak bu topluluk sıfırdan yaratılmamakta, mevcut ilişkilerin mobilize edilmesi ile sağlanmaktadır. FDKP de bu topluluğun kendini gösterdiği ve temsil ettiği kurumsallaşma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Loç vadisinde de benzer bir süreç Loç Yöresi Derneği'nden kopan bir grubun Loç Vadisi Koruma Platform'unu (LVKP) kurması ile birlikte sürecin mobilizasyonunu üstlenmesi ve sonrasında aktörlüğü bu platform ile gerçekleştirmesi ile mümkün olmuştur. LVKP, mobilize ettiği kentli ve köylü kesimi sarı yazmayı sembolleştirerek birleştirmiş, böylece kendi kültürüne ait bir öğeyi bir mücadelenin sembolü haline getirmeyi de başarmıştır. Aynı zamanda, sarı yazmanın HES karşıtı mücadelenin sembollerinden biri haline gelmesi, Loç'ta yaşanan mücadelenin de HES karşıtı mücadelelerin görünürlüğü ve sembolleşmesi açısından müşterekleştiği anlamına gelir. Dolayısıyla, geçmişte daha çok milliyetçi ve muhafazakar kimlikleriyle kapalı bir topluluğu ifade eden Loçlular, mücadelelerinin müşterekleşmesiyle birlikte bambaşka bir topluluk olarak kamuoyunda tanınmış ve görünürlük kazanmışlardır. Bu durum, Loç vadisinin sosyal-kültürel ilişkilerinde çeşitli dönüşümlere de vesile olmuş ve Loç vadisindeki mücadeleyi bir müşterek topluluk olarak inşa etmiştir.

Fındıklı ve Loç deneyimleri, HES karşıtı mücadeleye dair temel bir eleştiriyi dile getirmek için de bir vesile olabilir: yerelcilik ve dolayısıyla buradan beslenen mikro

milliyetçilik. HES karşıtı mücadelelerde sıkça ifade edilen “yaşam alanı savunusu” ifadesinin belirli durumlarda “benim arka bahçemden öte” durumunu çağrıştırdığını gözlemlenmektedir (Castells, 2006). Oysa görüldüğü üzere, vadiler ve topluluklar arasındaki karşılaşmadan sonra, mücadele “yerel” olsa bile “yerelci” olmaktan uzaklaşma eğilimine girebilir. Yerelci olmaktan uzaklaşma şüphesiz ki uzun bir sürecin, mücadelelerin farklı aktörlerinin yan yana gelmesinin ve bu karşılaşmaların ortaya çıkardığı çokluğun bir sonucu olabilir. Öncelikle yerel olarak hareket eden ve mücadele süresince kendinden başka aktörlere de bağlanan bir hareket söz konusudur.

“Benim arka bahçem” metaforuyla ifade ettiğimiz yerelcilik ve mikro-milliyetçilik durumları, Fındıklı ve Loç vadisindeki mücadele pratiklerinin müşterekler siyaseti ile ilişkisini kavramak açısından elzemdir. İki vadinin mücadele pratikleri de aktörleşmenin bir tür politik topluluk inşası çerçevesinde ilerlemiştir. Bu topluluk inşası, yerelliğe vurgu yapan bir takım özelliklerle bezenmiş, eylem repertuarlarında, kolektif kimlik oluşumunun çeşitli öğeleri tekrarlanarak karşımıza çıkmıştır. Ancak, gerek Fındıklı’da gerekse Loç’taki pratiklerin diğer vadilerdeki mücadeleler ile kurdukları ilişki, bu konuda FDKP ve LVKP’nin üstlendikleri misyon önemlidir. FDKP’nin Derelerin Kardeşliği Platformu’nun çalışmalarında aktif bir şekilde yer alarak farklı vadilerdeki mücadelelere destek olması, LVKP’nin “su kardeşliği” olarak ifade ettiği farklı yerellerdeki mücadeleler ile yan yana gelmesi, inşa edilen müşterek topluluğun dışlayıcı olmaktan ziyade dışarıya açılan ve bağ kuran bir yapı olduğunu gösteriyor.

Elbette ki bu topluluğun pratiklerini salt kurumsallaşmaları üzerinden tarif etmek doğru olmayacaktır. Gerek Fındıklı’da gerekse Loç’ta mücadeleciler topluluk içerisinde yer alıp da “benim arka bahçemde olmasın” mikro-milliyetçiliği olarak ifade edilen düşünsel ve pratik pozisyonlarda yer alan kişiler de bulunuyor. Bu kişiler müştereklerin aktif iştirakçileri olarak karşımıza çıksa da müşterekler siyasetinin oluştuğu alanda onların sözleri baskın görünmemektedir. Yaptığım saha çalışması, bunun temel sebebinin baskın görünen müşterekler siyasetini inşa eden aktörlerin daha çok bağ kurucu, dışa açılmacı ve dayanışmacı pratikler sergilediğini gösteriyor. O halde, müşterekler siyasetinin inşa edilmesinde, Fındıklı ve Loç örneklerine bakarak, ne tür politik kimliklerin mevcudiyetinden ziyade ne kadar dayanışmacı pratiklerin,

sınırların ötesine geçen ve yeni bağlar kuran aktörlüklerin harekete geçtiğine odaklanmak anlamlı görünmektedir.

Müşterekleri Savunmadan Yeni Müşterekleştirmeye HES Karşısı Mücadelelerin Geleceği

Fındıklı ve Loç bölgesinde bulunan dereler üzerinde yapılması planlanan HES projeleri, bölgede yaşayan insanların yukarıda aktardığımız değişik kullanma biçimlerine bir müdahaleyi oluşturmaktadır. Bu kullanım ilişkileri, sosyal, kültürel ve ekonomik bir takım ortak kullanım ilişkilerine dayanmaktadır. Kullanım ilişkilerinin bu çok boyutlu yanı, aynı zamanda özel veya kamusal mülkiyet ilişkilerine dayanmayan, kullanım hukuku ve kullanım kültürü üzerinden şekillenen “müşterekleştirme” pratikleri ile beraber düşünülebilir.

Müşterekleştirme, Fındıklı ve Loç bölgelerinde ortaya çıkan toplumsal hareketlerin en özgün maddi temeli olarak dikkat çekmektedir. Bu zemin üzerinde, kültürel ortaklık, deneyim ortaklığı, tarih ortaklığı gibi çeşitli öğeler bir araya gelerek bir müşterekler topluluğu oluşmasını mümkün kılmış, bu müşterekler topluluğu da yaşanan saldırıyı yaşamlarına (müştereklere) yapılmış bir saldırı olarak ele alarak kendilerini hukuksal ve doğrudan mücadele yöntemleriyle savunmaya başlamıştır.

Bu savunma sürecinin önemli dinamiklerinden biri, bu iki vadi de bu süreçlerin kuruluşunu ve organizasyonunu üstlenen iki platformun ortaya çıkması, bu platformların yaptığı müdahalelerin toplumsal hareketler açısından olumlu sonuçlar vermesidir. *Fındıklı Dereleri Koruma Platformu*, daha önceden gelen siyasi organizasyon deneyim ve becerilerine sahip kişilerin bu deneyim ve becerileri HES karşısı sürece aktarmasıyla beraber köylerde güçlü bir örgütlenme ağı kurmuş ve tek tek köyleri ilçe düzeyinde güçlü bir toplumsal hareket etrafında bir araya getirmiştir. Loç Vadisinde ise durum biraz daha farklı gelişmiştir. Loç Yöresi Derneği etrafında hızlıca mobilize olan köylüler, Dernek yönetim kurulunun aldığı tutumlar sebebiyle mücadelenin başını çeken köylülerin dernekten ayrılmasına ve Loç Vadisi Koruma Platformu’nu kurmalarına sebep olmuştur. Bu kırılma, mücadeleyi güçlendirici bir momente tekabül etmesi sebebiyle, müşterek topluluğun ortadan kalkmasına sebep olmamış, aksine müşterekleştirme pratiğine ket vuran bir takım aktörlerin sürecin dışına itilmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla müştereklerin savunulması süreci, müşterekleştirme süreciyle paralel olarak, devam edebilmiştir.

Saha çalışmasının da desteklediği üzere, HES karşıtı toplumsal hareketler müşterekler siyasetinin bir vechesi olan müştereklerin savunulması ve yeni müşterekleştirme pratiklerine kapı aralamaktadır. Bölgede yaşayan insanlar, bir yandan kendi yaşamları ile özdeşleşen müşterekler dolayısıyla derelerine, köylerine, yaşam alanlarına sahip çıkmakta, bir yandan da bu sürece bağlı olarak yeni müşterekleştirme pratikleri geliştirmektedir: bir müşterekler topluluğu oluşturmak; dernekler, platformlar vb. örgütlenmeler üzerinden siyasal alana dair müşterekleştirme pratikleri geliştirmek; meydanları, kent sokaklarını, köy çay alım yerlerini, dolayısıyla özel veya kamuya ait alan mekanları müşterekleştirme ve bir tür karşılaşma mekanına çevirmek; bir topluluğa ait sembol değeri taşıyan nesnelere kendi topluluğu dışında da kullanıma sokarak sembollerin müşterekleştirilmesini sağlamak, gibi. Ayrıca, yine saha çalışmasının gösterdiği üzere, özellikle kadınların HES karşıtı toplumsal hareketlere katılması, daha önce erkeklere ayrıcalıklı kamusal alanların kadınlar tarafından müşterekleştirilmesi ve katılıma açılması ya da Fındıklı'da olduğu gibi kadınlara da ait olan müştereklerin savunulması olarak değerlendirilebilir.

Literatürde müştereklerin savunulması olarak geçen ve saha bulgularının da doğruladığı mücadele biçimi, yeni müşterekleşme pratiklerine kapı aralarken yeni tip iştirak biçimlerinin de inşa edilmesine vesile olabilmektedir. İştirakçilerin kurduğu dernek ve platformlar, yapılan eylemler ve üretilen sosyal yaşam, HES öncesi ve HES karşıtı mücadele sonrası sosyal ilişkilerde bir takım farklılıklar olduğu hissini güçlendirmektedir. Örneğin, Fındıklı'da kurulan *Çikilit Yeni Hayat Derneği* ve *Taş Mektep*, HES sonrası toplumsal ilişkilerin yeni türde kurumsallaşmasını mümkün kılmaktadır. Bu iki kurumsallık da yerelliğe yaptığı vurgu ile ön plana çıkarken, iştirakçilerin kullanım hakkını tanıyan ve geliştiren yeni müşterekleşme mekanları yarattıklarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda, HES karşıtı mücadele sonrası mevcut ilişkilerin aktüalize olarak savunma pozisyonundan hareketle yeni müşterekleştirme pratiklerinin doğuşuna imkan verdiği gözlemlenmektedir.

Ek olarak, saha çalışmasının gösterdiği üzere, müştereklerin savunulması siyaseti yeni müşterekler yaratmaya dönüşmüştür. Fındıklı ve Loç vadilerinde ortaya çıkan aktörler, birer müşterek topluluk olarak ifade edilmeleri yanında, siyasal alanda yeni bir aktör olarak kendilerini inşa etmeleri bakımından, literatür tartışmasında yeni müşterekler olarak ifade ettiğim siyaset biçimine tekabül etmektedir.

HES karşıtı m¼cadelede iki ¼rnek ve başarılı olarak g¼r¼lebilecek vakayı inceleyen bu y¼ksek lisans tezi çalışması, iki vaka ¼zerinden yapılan saha çalışmasında, m¼řterekler literat¼r¼nden faydalanarak m¼řterekler siyaseti ¼zerine bir takım g¼zlemleri açığa çıkarmayı ve m¼řterekler siyasetinin ne ¼l¼de HES karşıtı m¼cadelelerin bir parçası olduğunu tartışmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, HES karşıtı m¼cadelelerin m¼řterekler siyaseti kavrayışını g¼lendiren vakalar olduğunu ve m¼řterekler siyasetinin bu m¼cadelelere y¼nelik kavrayışımızı g¼lendirmede, avantajlarını tespit etmede başarılı olduğunu g¼stermeye çalıştım.

KAYNAKÇA

- Adaman, F., Akbulut, B. ve Arsel, M. (ed).** (2017). *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdoğan*. London: I.B. Taurus.
- Adaman, F., Akbulut, B., ve Kocagöz, U. (der.)** (2017). *Herkesin Herkes için: Müşterekler Üzerine Eleştirel bir Antoloji*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Adaman, F. ve Madra, Y.** (2015). “Toplumsalın İktisadileşmesi mi, İktisadın Toplumsallaşması mı?”. *Sosyal Bilimler “Ne İşe Yarar”?* içinde (haz.: Ezgi Hamzaçebi, Eylem Akçay, Umut Kocagöz, Fikret Adaman). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. 77-121.
- Agnus, I.** (2017). “Müştereklerin Trajedisi Miti”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 44-52.
- Akbulut, B.** (2017). “Bugün Burada: Savunudan İnşaya Müşterekler”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 279-295.
- Akçay, E. ve Kocagöz, U.** (2014) ““Herkes-İçin”: Müşterekler Siyaseti Stratejisi ve Siyasetin Müşterekleşmesi”. *Müştereklerimiz* (musterekerlerimiz.org).
- Akçay, E. ve Kocagöz, U.** (2018). “Bir Siyaset Rasyonalitesi olarak Müşterekleşirme”. *Felsefelogos*, 68. 31-41.
- Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (der)** (2016). *Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su- Enerji Politikaları ve Direnişler*. İstanbul: Metis.
- Arsel, M., Akbulut, B. ve Adaman, F.** (2015). “Environmentalism of the malcontent: anatomy of an anti-coal power plant struggle in Turkey”. *The Journal of Peasant Studies*, 42:2, 371-395, doi: <https://doi.org/10.1080/03066150.2014.971766>
- Arsel, M., Akbulut, B. ve Adaman, F.** (2016) “Türkiye’de Kalkınmacılığı Yeniden Okumak: Hes'ler ve Dönüşen Devlet-Toplum-Doğa İlişkileri” *Sudan Sebepler* içinde (der.: Cemil Aksu, Sinan Erensü, Erdem Evren), İstanbul: Metis. 291-312.

- Atalık, A.** (2007). “Su sorunu ve tarımda sulama suyu kullanımı”. *Karasaban*. <https://www.karasaban.net/su-sorunu-ve-tarimda-sulama-suyu-kullanimi/>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Atalık, A.** (2011). “HES’ler ve çay tarımı”. *Karasaban*. <https://www.karasaban.net/hes'ler-vecay-tarimi-ahmet-atalik/>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Aysu, A.** (2008). *Küreselleşme ve Tarım*. İstanbul: Su Yayınları.
- Aysu, A.** (2015). *Gıda Krizi: Tarım, Ekoloji ve Egemenlik*. İstanbul: Metis.
- Barlow, M.** (2009). *Mavi Sözleşme: Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi*. (Çev.: Barış Cezar). İstanbul: Yordam.
- Başkaya, F.** (2000). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. İstanbul: İmge.
- Bernstein, H.** (2010). *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri*. (çev.: Oya Köymen). İstanbul: Yordam.
- Blomley, N.** (2017). “Çitleme, Ortak Kullanım Hakkı ve Yoksulun Mülkiyeti”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (Haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 209-233.
- Bollier, D. ve Helfrich, S.** (2018). “Dönüştürücü Bir Tasavvur Olarak Müşterekler” (çev: İbrahim Halil Karataş). *Felsefelogos*, 68. 43-50.
- Boratav, K.** (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Caffentzis, G. ve Federici, S.** (2017). “Kapitalizme Karşı ve Kapitalizmin Ötesinde Müşterekler”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 128-143.
- Castells, M.** (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü*. (çev.: Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dağıstanlı, E.** (2015). “Yeşil Yol’dan direniş notları: acep gene öter mi Samistal’da bülbüller?”. *Diken*. <http://www.diken.com.tr/yesil-yoldan-direnis-notlari-acep-gene-oter-mi-samistalda-bulbuler/> Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Dardot, P. ve Laval, C.** (2012). *Dünyanın Yeni Aklı*. (çev: Işık Ergüden). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- De Angelis, M.** (2003). “Reflections on alternatives, commons and communities or building a new world from the bottom up”. *The Commoner*, 6. <http://www.thecommoner.org>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- De Angelis, M.** (2004). “Separating the Doing and the Deed: Capital and the Continuous Character of Enclosures”. *Historical Materialism*, 12(2). 57-87.

- De Angelis, M.** (2007) *The Beginning of History: Value Struggles and Global Capital*. Londra: Pluto Press.
- De Angelis, M.** (2014). “Marx ve İlkel Birikim: Kapitalist “Çitleme”nin Sürekli Karakteri”. *Sermayenin Kaldıracı* içinde (ed.: Özay Göztepe). İstanbul: Notabene. 89-114.
- De Angelis, M.** (2017). “Krizler, Hareketler ve Müşterekler”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 250-277.
- De Angelis, M. ve Harvie, D.** (2017). “Müşterekler”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 105-127.
- De Marcellus,** (2003). “Commons, communities and Movements : inside, outside and against capital”. *The Commoner*, 6. <http://www.thecommoner.org>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- DSİ** (2019). *Hidroelektrik Santrallerin Su Kullanım Anlaşmaları*. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Web sitesi. <http://www.dsi.gov.tr/faaliyetler/hessu-kullanim-anlasmalari>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Ercan, F.** (2010a). “HES’leri ve HES’ler Üzerinden Değişimi Anlamak”. *Bianet*. <http://bianet.org/bianet/cevre/123831-hes-leri-ve-hes-ler-uzerinden-degisimi-anlamak>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Ercan, F.** (2010b). “Su Üzerinden Kapitalizmi Anlamak, Kapitalizm Üzerinden Suyun Dönüşümünü Anlamak”. *İktisat Dergisi*. Sayı 508-510. 112-126.
- Erensü, S.** (2013). “Müşterekler Siyasetini Düşünmek”. *Kolektif Dergi*, sayı 17. 43-45.
- Federici, S.** (2014). “Feminizm ve “müşterekler” politikası”. *Heinrich Böll Türkiye*. <https://tr.boell.org/tr/2014/11/19/feminizm-ve-musterekler-politikasi>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Fırat, B. Ö.** (2011). ““Ve Madem ki Sokaklar Kimsenin Değil”: Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa Karşı Kentsel Müşterekler Yaratmak”. *Eğitim Bilim Toplum*, Cilt 9, Sayı 36. 96-116.
- Fırat, B. Ö.** (2018). “Park, mera, sinema: müşterekleri mülkiyetle birlikte düşünmek”. *Felsefelogos*. 68. 101-118.
- Genç, F.** (2011). “Bir meta üzerinden Türkiye’de dönüşüme bakmak: çay”. *Bugüne Bakmak: 1980 Sonrasında Türkiyede Yaşanan Toplumsal Dönüşüm Süreçleri* (haz.: Erkin Başer, Nihat Koçyğit, Mustafa Öziş). Ankara: Dipnot. 171-194.

- Glassman, J.** (2017). “İlk Birikim, Mülksüzleştirerek Birikim ve “Ekonomi-dışı Araçlarla Birikim”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 77-104.
- Göral, Ö. S.** (2011). “Kentsel dönüşüm projelerine muhalefet etmek: kentsel muhalefetin cinsiyeti”. *İ.Ü. Siyasal bilgiler fakültesi dergisi*. 44. 67-81.
- Hamsici, M.** (2011). *Dereler ve İsyandar*. İstanbul: Notabene.
- Hardin, G.** (2017). “Müştereklerin Trajedisi”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 25-43.
- Hardt, M.** (2017). “Komünizmde Müşterek Olan”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 144-158.
- Hardt, M ve Negri, A.** (2001). *İmparatorluk*. (çev.: Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı.
- Hardt, M. ve Negri, A.** (2004). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (çev.: Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı.
- Hardt, M. ve Negri, A.** (2011). *Ortak Zenginlik* (çev.: Elfa Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı.
- Harvey, D.** (2004). *Yeni Emperyalizm* (çev.: Hür Güldü). İstanbul: Everest.
- Harvey, D.** (2015). *Sermayenin Sınırları*. (çev.: Utku Balaban). İstanbul: Yazılama.
- İlgaz, R.** (2011). *Sarı Yazma*. İstanbul: Çınar.
- İşık, İ. E. ve Şentürk, Y.** (haz.) (2009). *Öznel, Durumlar ve Mekânlar: Toplum ve Mekân: Mekânları Kurgulamak*. İstanbul: Bağlam.
- İşıl, Ö. S. ve Aslan, Ö.** (2014). “Kadınlığın Su Hâli: HES Direnişindeki Karadenizli Kadın Temsilleri Üzerine Bir Deneme”. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşım*. Sayı 22. <http://www.feministyaklasimlar.org/sayi-22-subat-2014/kadinligin-su-h%C8%83li-hes-direnisindeki-karadenizli-kadin-temsilleri-uzerine-bir-deneme/> Erişim tarihi: 18.02.2019.
- İslamoğlu, H.** (2017). “The politics of agricultural production in Turkey”. *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdoğan* içinde (ed.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut ve Murat Arsel). London: I.B. Taurus. 75-102.
- Jasper, J. M.** (2002). *Ahlaki Protesto Sanatı: Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık*. (çev.: Senem Öner). İstanbul: Ayrıntı.

- Kaya, A. Y.** (2011). “Neo-liberal mülkiyet ya da “acele kamulaştırma” nedir?”. *Toplum ve Bilim*. Sayı: 122 .199-235.
- Klein, N.** (2001). “Müşterek Olanı Yeniden Ele Geçirmek”. *Birikim*, Ağustos 2001: 50-55 (çev.: Özgür Gökmen).
- Kocagöz, U.** (2016). “Çukulit'te bir Yeni Hayat”. *Karasaban*. <https://www.karasaban.net/cukulitte-bir-yeni-hayat/>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Kolektif (2012). *Akıntıya Karşı*. Volkan Işıl, Özlem Işıl, Ezgi Akyol ve Umut Kocagöz [Belgesel Ekibi]
- Kuzucu, K.** (2012). *Bin Yılın Çayı: Osmanı'da Çay ve Çayhane Kültürü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Lenin, V. İ.** (2009). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. (çev.: Ferit Burak Aydar). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Linebaugh, P.** (2008) *The Magna Carta Manifesto*. University of California Press.
- Luxemburg, R.** (2004). *Sermaye Birikimi*. (çev.: Tayfun Ertan). İstanbul: Belge.
- Marx, K.** (2011) *Kapital Cilt: I, Ekonomi Politigin Eleştirisi*. (çev.: N. Satlıgan ve M. Selik). İstanbul: Yordam.
- Martinez-Allier, E.** (2002). *Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation*. Cheltenham: Edward Edgar Publishing.
- McMichael, P.** (2013). *Food Regimes and Agrarian Questions*. Fernwood Books.
- Midnight Notes Kolektifi (2014). “Yeni Çitlemeler”. *Sermayenin Kaldırıcı* içinde (ed.: Özay Göztepe). İstanbul: Notabene. 277-298.
- Mies, M. ve Bennholdt-Thomsen, V.** (1999). “Defending, Reclaiming and Reinventing the Commons”. http://commoningtimes.org/texts/mies_benholdt_defending_reinventing.pdf. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Ostrom, E.** (2017) “Müşterekleri Yeniden Tanımlamak”. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 53-76.
- Peck, J.** (2010). *Constructions of Neoliberal Reason*. New York: Oxford University Press.
- Polanyi, K.** (2007). *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. (çev.: Ayşe Buğra). İstanbul: İletişim.

- Read, J.** (2014). “İlkel Birikim: Kapitalizmin Rastlantısal Tarihi”. *Sermayenin Kaldırıcı* içinde (ed.: Özey Göztepe). İstanbul: Notabene. 241-276.
- Roggerro, G.** (2018). “Müşterekler üzerine beş tez”. *Felsefelogos*. 68. 75-90.
- Roy, A.** (2010). *Çekirgeleri Dinlemek*. (çev.: Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Shiva, V.** (2007). *Su Savaşları: Özelleştirme, Kirlenme ve Kâr*. (çev.: Ali K. Saysel). İstanbul: bgst Yayınları.
- Stavrides, S.** (2017). “Brezilya Kent Hareketleri: Kenti Müşterek olarak “Yeniden-İcat Etmek””. *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* içinde (haz.: Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz). İstanbul: Metis. 234-249.
- Sütlaş, M.** (2004). “Karadeniz Sahil Yolu Karadenizi Yokedecek”. *Bianet*. <http://bianet.org/bianet/cevre/51522-karadeniz-sahil-yolu-karadenizi-yokedecek>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Şen, D. C.** (2010). “Loç Vadisi'nde Şirket Halka Bir Kez Daha Saldırdı”. *Bianet*. <http://bianet.org/bianet/bianet/125887-loc-vadisinde-sirket-halka-bir-kez-dahasaldirdi>. Erişim tarihi: 18.02.2019.
- Terzi, E. ve Koçak, Y.** (2014). “Hemşehri Dernekleri, Hemşehrilik Bilinci ve Kentleşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul/Sultangazi'deki Karşılı Hemşehri Dernekleri Örneği”. *Selcuk University Journal of Institute of Social Sciences*. Sayı 32. 137-150.
- Tilly, C.** (1978). *From Mobilization to Revolution*, New York: McGraw-Hill.
- Tormey, S.** (2006). *Yeni Başlayanlar İçin Anti-Kapitalizm*. (çev.: Ümit Aydoğmuş). İstanbul: Everest Yayınları.
- Yenal, Z. ve Keyder, Ç.** (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*. İstanbul: İletişim.
- Yılmaz, G.** (2009). *Suyun Metalaşması: Kıtılığın Nedeni Kıtılığa Çare Olabilir mi?*. İstanbul: SAV Yayınları.
- Zibechi, R.** (2016). *İktidarı Dağıtmak: Devlet Karşılı Kuvvetler olarak Toplumsal Hareketler*. (çev.: Nurhayat Köklü). İstanbul: Otonom.
- ZMO** (2015). *Çay Raporu 2015- Çay 1 milyon insanın geçimini sağlamaktadır....* Ziraat Mühendisleri Odası Web sitesi. http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=25738&tipi=17&sube=0 Erişim tarihi: 18.02.2019.

ÖZGEÇMİŞ

1983 Samsun doğumlu. 2008 yılında Adnan Menderes Üniversitesi İktisat bölümünden mezun oldu. *Akıntıya Karşı* (2012) belgeselinin yapım ekibinde yer aldı. Toplumsal hareketler kuramları, müşterekler siyaseti, gıda egemenliği ve gıda hareketleri üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

